

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๖

เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาคที่ ๖

ตีพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (เตียม บุนนาค)

ม.ว.ม., ป.ช., ท.จ.ว.

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส
เมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๖

เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาคที่ ๖

ตีพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พลตรี พระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (เตียม บุนนาค)

ม.ว.ม., ป.ช., ท.จ.ว.

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

เมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (เตียม บุนนาค) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กำหนดงานในวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๐๕ นายภาวาส บุนนาค ผู้เป็นบุตรได้มาแจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขอพิมพ์หนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๖ ซึ่งเป็นเรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ที่เข้ามาตั้งห้างค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรไม่ขัดข้องยินดีอนุญาตให้พิมพ์ได้

จดหมายเหตุคณะพ่อค้าฝรั่งเศสเรื่องนี้ ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ เลขานุการราชบัณฑิตยสภาได้ขอคัดมาจากประเทศฝรั่งเศส คราวออกไปเยี่ยมบ้านเรือน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ตามรายการที่ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ จดมาให้นั้น ปรากฏว่าได้พบแหล่งหนังสือเหล่านี้ ๔ แห่ง คือที่กระทรวงว่าการเมืองขึ้นแห่ง ๑ เป็นรายการแลจดหมายต่าง ๆ ที่รัฐบาลฝรั่งเศสได้รับจากประเทศสยาม ที่กระทรวงทหารเรือแห่ง ๑ เป็นสำเนาจดหมายแลคำสั่งต่าง ๆ ที่ได้ส่งมายังประเทศสยาม ที่กระทรวงต่างประเทศแห่ง ๑ เป็นสำเนาหนังสือสัญญาแลรายงานสำคัญที่คณะทูตานุทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเมืองไทยในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ทำเสนอเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศไว้ ที่หอสมุดสำหรับนครแห่ง ๑

เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดที่เกี่ยวกับเมืองไทยในเวลานั้น มีทั้งต้นฉบับแล สำเนาจดหมายเหตุที่เก็บอยู่ตามกระทรวงต่างๆ ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ ขอคัดมาได้คราวนั้นแต่ ๓ แห่ง ที่กระทรวงทหารเรือยังไม่ได้มา

จดหมายเหตุคณะพ่อค้าฝรั่งเศสที่เข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยานี้ ว่าโดยรูปเรื่องที่เกี่ยวกับพงศาวดาร ก็คล้ายกับจดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ผิดกันแต่ความมุ่งหมายของคณะ คือพวกบาทหลวงมุ่งหมายในการสอนศาสนามาก มีเหตุการณ์อันใดเกี่ยวแก่การศาสนาก็จดลงโดยพิสดาร พวกพ่อค้าผู้มุ่งมากอยู่ในการค้าขายก็จดรายละเอียดไปในทางค้าขาย ส่วนประวัติของบ้านเมืองใครรู้เห็นอย่างไรก็จดอย่างนั้น ข้อความจึงตรงกันบ้าง แผกเพี้ยนกันบ้าง เพราะเป็นธรรมดาของคนภายนอกจะล่วงรู้การบ้านเมืองภายในให้ละเอียดนั้นยาก จดหมายเหตุที่คนในสมัยนั้นจดไว้ ถึงแม้จะไม่แจ่มแจ้งทีเดียวก็ยังเป็นหนังสือที่ช่วยความรู้ในพงศาวดารสมัยนั้น เพราะเป็นเรื่องที่ได้ยินแก่หูรู้เห็นด้วยตาใกล้ความจริงโดยมาก

เนื่องจากจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสนี้เป็นเรื่องยาว กรมศิลปากรจึงให้แบ่งพิมพ์เป็นภาคๆ ภาค ๑ เริ่มพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ ภาคนี้นับเป็นภาคที่ ๖ ของชุดจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ บัดนี้เป็นหนังสือหายาก ที่เจ้าภาพจัดให้พิมพ์เรื่องนี้ขึ้นนับว่าเป็นสิ่งที่ควรอนุโมทนาอย่างยิ่ง

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทานที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศแด่ พลตรี พระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (เตี้ยม บุนนาค) เป็นปิตุปัฏฐานธรรม ตลอดจนให้ตีพิมพ์หนังสือนี้ออกแจกเป็นสาธารณประโยชน์ ขอกุศลนี้จงเป็นประโยคสมบัติอำนวยอิฐคุณมนุญผลแด่ พลตรี พระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (เตี้ยม บุนนาค) ผู้วายชนม์ ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ

กรมศิลปากร

๑๙ กรกฎาคม ๒๕๐๕

พลตรี พระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (เตี้ยม บุนนาค)

ชาตะ : ๒๐ ธันวาคม ๒๔๒๒

มตะ : ๒๕ มิถุนายน ๒๕๐๕

ประวัติ

พลตรี พระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (เตียม บุนนาค) เป็นบุตรคนที่สาม ของพลโท เจ้าพระยาสุรวงษ์วัฒนศักดิ์ (โต บุนนาค) กับท่านผู้หญิงตลับ สุรวงษ์วัฒนศักดิ์ (สกุลเดิม โอสถานนท์) เกิดที่บ้านตลาดแขกธนบุรี เมื่อวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้นแปดค่ำ ปีเถาะ จุลศักราช ๑๒๔๑ ตรงกับวันที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๒๒ เป็นราชินีกูลบางช้างสายบุนนาค ชั้นที่ ๖ นับเนื่องจาก เจ้าคุณพระราชพันธุ์ นวล กนิษฐภคินีของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี กับเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) ผู้เป็นต้นสกุล สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้เป็นทวดให้ชื่อว่า "เตียม"

เมื่ออายุได้สามปี เจ้าคุณบิดาถวายเป็นโอรสบุญธรรมในสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศวรเดช เหตุด้วยว่าเวลานั้นสมเด็จฯ เจ้าฟ้าพระองค์นั้นยังไม่มีพระโอรสและธิดา พลตรี พระยาสุรวงศ์วิวัฒน์จึงอยู่ที่วังบูรพาภิรมย์เรื่อยมา จนกระทั่งออกไปศึกษาวิชาการที่ประเทศอังกฤษ เมื่ออายุได้ ๑๓ ปี

การศึกษา ท่านได้เข้าเรียนในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเป็นปฐม พอสอบไล่ได้ประโยคหนึ่ง และเจริญวัยพอจะออกไปศึกษา ณ ต่างประเทศได้แล้ว สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศวรเดช จึงโปรดส่งไปประเทศอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๕ เข้าเรียนวิชาสามัญที่โรงเรียน Malvern College เมือง

Worcestershire จนจบหลักสูตร แล้วเข้าศึกษาวิชาทหารต่อ เป็นนักเรียนนายร้อยทหารบกที่ Royal Military College of Sandhurst เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ อายุย่างเข้า ๑៩ ปี รุ่งขึ้นปีหนึ่งถึงเดือนธันวาคม สอบไล่ได้ ได้รับยศเป็นนายร้อยตรี ประเภทนายทหารนอกกองสังกัดกองร้อยที่สองแห่งกรมทหาร Manchester Regiment at Aldershot แต่ยังคงอยู่ศึกษาต่อไปที่ Royal College of Sandhurst จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๔ ปีนั้นสมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต แต่ครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ในรัชกาลที่ห้า เสด็จออกไปทรงศึกษาวิชาทหาร ณ ประเทศเยอรมนี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายไปเป็นองครักษ์ประจำพระองค์สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้าพระองค์นั้น

หน้าที่ราชการ ท่านเริ่มเข้ารับราชการตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ เป็นนักเรียนนายร้อยทหารบกออกไปศึกษาวิชาทหาร ณ ประเทศอังกฤษ เป็นนายทหารสัญญาบัตรครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๒ แต่ยังคงศึกษาอยู่ต่อไปจนถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายไปเป็นองครักษ์ประจำพระองค์สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ที่ประเทศเยอรมนีจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๖ จึงเดินทางกลับประเทศไทย รับราชการเป็นหัวหน้าแผนก ๒ กรมเสนาธิการทหารบก

พ.ศ. ๒๔๔๙ เป็นปลัดกรมบัญชาการมณฑลทหารบกจนถึงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๕๑ จึงโปรดให้เป็นเสนาธิการกองพลที่ ๑

รักษาพระองค์ แต่ยังคงรั้งตำแหน่งปลัดกรมบัญชาการมณฑลทหารบกกรุงเทพ ฯ อยู่ด้วย

เดือนมีนาคมปีนั้น ย้ายไปเป็นผู้บังคับการกรมทหารราบที่ ๓ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พิเศษให้เป็นราชองครักษ์พิเศษ เรื่องเป็นราชองครักษ์พิเศษในสมเด็จพระปิยมหาราชนี้ ท่านเคยเล่าว่าเนื่องมาจากการเตรียมรับแขกเมือง คือดุ๊กโยฮันอัลเบรกต์แห่งซักโซนีจะเข้ามาเฝ้า ฯ ณ กรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือกนายทหารบกซึ่งเป็นคนหนุ่ม ๓ นาย โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสนาธิการทหารบกนำเข้าเฝ้า ฯ เป็นพิเศษที่พระราชวังสวนดุสิต เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นราชองครักษ์พิเศษทั้ง ๓ นาย ขณะนั้นท่านเป็น พ.ต. หลวงจตุรงควิชัย อายุได้ ๒๙ ปี

พ.ศ. ๒๔๕๒ ย้ายไปเป็นผู้บังคับการกรมทหารราบที่ ๒ อยู่ในตำแหน่งนี้เพียงปีเดียว

พ.ศ. ๒๔๕๓ โปรดให้เป็นผู้ช่วยทูตทหารบก สังกัดกรมเสนาธิการทหารบกประจำประเทศเยอรมนี ออสเตรีย รัสเซีย สวีเดน นอร์เว เดนมาร์ก ฮอลแลนด์ เบลเยียม และอิตาลี ประจำที่ ๆ กรุงเบอร์ลิน ดำรงตำแหน่งนี้เรื่อยมาจน พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงกลับเข้ามาเป็นผู้ช่วยจเรทหารราบ ประจำกรมจเรทหารบก และเป็นนายทหารคนสนิทของจเรทหารบกด้วย เมื่อเดือนตุลาคม

พ.ศ. ๒๔๕๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นผู้ช่วยสมุหราชองครักษ์เมื่อเดือนพฤษภาคม แต่ยังสังกัดกรมจเรทหารบกอยู่

จนถึงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๖๓ ถึงย้ายมาประจำกรมราชองครักษ์ เมื่อได้เลื่อนยศเป็นพลตรี และปีต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นองคมนตรีด้วย

ท่านอยู่ในตำแหน่งผู้ช่วยสมุหราชองครักษ์มาจนสิ้นรัชกาลที่ ๖ จึงย้ายไปเป็นปลัดกรมเสนาธิการทหารบก เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ อยู่ในตำแหน่งนี้ซึ่งเป็นตำแหน่งสุดท้ายในราชการทหารของท่านจนถึงสิ้นปี พ.ศ. ๒๔๗๐

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๑ โปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายมารับราชการเป็นเจ้ากรม กรมวังของสมเด็จพระบรมราชินีในกระทรวงวัง แล้วทำการแทนในตำแหน่งสมุหพระราชมณเฑียรด้วยอีกตำแหน่งหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ระหว่างดำรงตำแหน่งเจ้ากรม กรมวังฯ นี้ ได้ตามเสด็จพระราชดำเนินประพาสสิงคโปร์ ชวา และบาหลีคราวหนึ่ง เมื่อเดือนกรกฎาคมถึงตุลาคม ต่อมาเสด็จพระราชดำเนินประพาสอินโดจีนก็ได้ตามเสด็จ ฯ ด้วยอีกคราวหนึ่ง เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๗๓ คราวนี้ได้ประสบอุปัทวเหตุรถยนต์คว่ำที่เมืองกำปงธม ระหว่างทางเสด็จพระราชดำเนินจากไซ่ง่อนไปเสียมราฐ แต่ท่านไม่เป็นอันตราย

วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๗๓ ย้ายจากตำแหน่งเจ้ากรม กรมวังของสมเด็จพระบรมราชินี มาเป็นสมุหพระราชมณเฑียร และดำรงตำแหน่งนี้ต่อมาจนออกรับพระราชทานบำนาญ เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๘ ในคราวปรับปรุงกระทรวงวังเป็นสำนักพระราชวัง ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ ระหว่าง

ดำรงตำแหน่งสมุหพระราชมณเฑียรนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยายืนชิงช้าในการพระราชพิธีตรียัมปวายคราวหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ กับเป็นพระยาแรกนาในการพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญอีกคราวหนึ่งในปีต่อมา นับเป็นการณ์พิเศษ เพราะน้อยคนนักที่จะได้เป็นทั้งพระยายืนชิงช้าและพระยาแรกนา

ปัจฉิมสมัย เมื่อท่านออกรับพระราชทานบำนาญแล้วท่านก็บำเพ็ญชีวิตอยู่ด้วยความสงบอยู่กับบ้าน บำเพ็ญกรณียกิจของพ่อบ้าน ของพลเมืองดี ของข้าราชการ และของพุทธศาสนิกชนอย่างสมบูรณ์ทั้งยามที่บ้านเมืองเป็นปรกติสุข และยามวิกฤตต่าง ๆ มียามสงครามเป็นต้น ได้นำตนและครอบครัวตลอดจนบริวารผ่านพ้นภัยพิบัติทั้งหลายมาได้ตลอดโดยสวัสดิภาพ

ถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๙ เมื่อท่านออกจากราชการมาแล้วนับเป็นปีที่ ๑๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ท่านกลับเข้าดำรงตำแหน่งสมุหพระราชมณเฑียรในคณะกรรมการราชสำนักอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งท่านก็เต็มใจรับสนองพระมหากรุณาธิคุณโดยเต็มกำลัง ในการกลับเข้ารับตำแหน่งเดิมใหม่คราวนี้ท่านไม่ต้องประจำทำงาน คงเข้าไปปฏิบัติหน้าที่เวลามีราชการเท่านั้น

ล่วงรัชกาลที่ ๘ แล้ว วิถีการปกครองบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญใหม่เมื่อ ๒๔๙๐ และ ๒๔๙๒ ให้มีสภานิติบัญญัติ ๒ สภา มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ตั้ง

ท่านเป็นสมาชิกวุฒิสภาด้วยผู้หนึ่ง ท่านจึงได้รับตำแหน่งทางการเมืองรับใช้ประเทศชาติอีกทางหนึ่ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ จนประกาศใช้รัฐธรรมนูญใหม่ยกเลิกสภานั้น

ท่านรับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งสมุหพระราชมณเฑียรติดต่อกันมาในสมัยหลังนี้ช้านานถึง ๑๐ ปี จนมีอายุล่วงเข้า ๗๗ เห็นว่าสมควรจะกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเพราะชรามากแล้วจึงมีหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาขอกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้อยู่ในตำแหน่งไปก่อน ดังความในสำเนาหนังสือราชเลขาธิการ ลงวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ แจ้งพระราชกระแสให้ท่านทราบดังนี้

(สำเนา)

ที่ ๑๕๐๕/๒๔๙๙ สำนักราชเลขาธิการ

๑๘ สิงหาคม ๒๔๙๙

เรื่อง ขอลาออกจากตำแหน่งสมุหพระราชมณเฑียร

เรียน สมุหพระราชมณเฑียร

อ้างถึง หนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๔๙๙

ตามที่ท่านกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งสมุหพระราชมณเฑียร เนื่องจากสายตาไม่ปรกติและร่างกายไม่สมบูรณ์นั้น

ความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระราชกระแสว่า ในชั้นนี้ขอให้ท่านรักษาการในหน้าที่นี้ไปก่อน อย่าเพิ่งลาออกเสียทีเดียว กำลังทรงพระราชดำริที่จะหาบุคคลมาเป็นผู้ช่วยเพื่อรับภาระกิจการอยู่แล้ว ทั้งทรงขอบใจที่ท่านได้อุตส่าห์ปฏิบัติหน้าที่มาด้วยดีเป็นที่สพพระราชหฤทัยจึงยังทรงอาลัยท่านอยู่เป็นอันมาก

(ลงพระนาม) นิกรเทวัญ เทวกุล
(หม่อมเจ้านิกรเทวัญ เทวกุล)
ราชเลขาธิการ

ท่านจึงได้อยู่ในตำแหน่งสมุหพระราชมณเฑียรต่อมาจนตลอดชีวิต

ในปีที่ท่านกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งนั้นเอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มหาวชิรมงกุฎ ในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา และยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชเลขาธิการนำเครื่องรดน้ำสงกรานต์มาพระราชทานถึงบ้าน เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมาทุกปีจนถึงอายุขัยของท่านด้วย เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

ระหว่างเวลารับราชการตลอด ๕ รัชสมัย ท่านได้รับยศบรรดาศักดิ์ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ โดยลำดับดังนี้

ยศและบรรดาศักดิ์

๒๒ พฤศจิกายน ๒๔๔๒ เป็นร้อยตรี
๒๖ พฤษภาคม ๒๔๔๖ เป็นร้อยโท
๒๓ ตุลาคม ๒๔๔๗ เป็นร้อยเอก
๑๓ พฤศจิกายน ๒๔๔๗ เป็นหลวงจตุรงควิชัย
๒๑ กันยายน ๒๔๔๙ เป็นพันตรี
๑๐ พฤษภาคม ๒๔๕๒ เป็นพันโท
๖ มกราคม ๒๔๕๓ เป็นพระทรงสุรเดช
๒๓ พฤษภาคม ๒๔๕๙ เป็นพันเอก
๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๕๙ เป็นพระยาสุรวงศ์วิวัฒน์
๒๔ เมษายน ๒๔๖๓ เป็นพลตรี
๙ เมษายน ๒๔๗๑ เป็นมหาเสวกตรี

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

พ.ศ. ๒๔๔๓ เหรียญประพาสมาลา
พ.ศ. ๒๔๔๖ เหรียญทวีธาภิเษก
พ.ศ. ๒๔๔๙ เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย
พ.ศ. ๒๔๕๐ เหรียญรัชมงคล
พ.ศ. ๒๔๕๑ เหรียญรัชมังคลาภิเษก

ฉายที่กรุงเบอร์ลิน เมื่อเป็น ร.ต. เติ้ยม บุนนาค องครักษ์ประจำพระองค์
สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต

พ.ศ. ๒๔๕๓ เหรียญบรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ ๖
พ.ศ. ๒๔๕๖ จตุรถาภรณ์ช้างเผือก
พ.ศ. ๒๔๕๗ เหรียญรัตนาภรณ์ในรัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๔
พ.ศ. ๒๔๕๗ เหรียญจักรมาลา
พ.ศ. ๒๔๕๙ ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษ
พ.ศ. ๒๔๖๐ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย
พ.ศ. ๒๔๖๐ ตราวชิรมาลา
พ.ศ. ๒๔๖๑ ตริตาภรณ์ช้างเผือก
พ.ศ. ๒๔๖๒ เหรียญรัตนาภรณ์ในรัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๓
พ.ศ. ๒๔๖๓ ทุติยจุลจอมเกล้า
พ.ศ. ๒๔๖๔ เหรียญราชรุจิ
พ.ศ. ๒๔๖๕ ตราประถมาภรณ์มงกุฎไทย
พ.ศ. ๒๔๖๗ ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ
พ.ศ. ๒๔๖๘ เหรียญบรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ ๗
พ.ศ. ๒๔๖๙ เหรียญรัตนาภรณ์ในรัชกาลที่ ๗ ชั้นที่ ๓
พ.ศ. ๒๔๙๓ เหรียญรัตนาภรณ์ในรัชกาลที่ ๘ ชั้นที่ ๓
พ.ศ. ๒๔๙๔ เหรียญบรมราชาภิเษกในรัชกาลปัจจุบัน
พ.ศ. ๒๔๙๕ ประถมาภรณ์ช้างเผือก
พ.ศ. ๒๔๙๖ เหรียญรัตนาภรณ์ในรัชกาลปัจจุบัน ชั้นที่ ๒
พ.ศ. ๒๔๙๙ มหาวชิรมงกุฎ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๔๕ ตราแซริเงอร์ เลอเว ชั้นที่ ๒ ของรัฐบาเดน ประเทศเยอรมนี

พ.ศ. ๒๔๔๕ ตรานกอินทรีแดง ชั้นที่ ๔ ของรัฐปรุสเซีย ประเทศเยอรมนี

พ.ศ. ๒๔๕๐ ตรามงกุฎอิตาลี ชั้นที่ ๓ ของประเทศอิตาลี

พ.ศ. ๒๔๕๐ ตราดันบรอก ชั้นที่ ๓ ของประเทศเดนมาร์ก

พ.ศ. ๒๔๕๐ ตราเซนต์ไมเกิล ชั้นที่ ๓ ของรัฐบาวาเรีย ประเทศเยอรมนี

พ.ศ. ๒๔๕๔ ตราอัลเบรกต์ ชั้นที่ ๔ ของรัฐซักโซเนีย ประเทศเยอรมนี

พ.ศ. ๒๔๕๖ ตรามงกุฎปรุสเซีย ชั้นที่ ๓ ของรัฐปรุสเซีย ประเทศเยอรมนี

พ.ศ. ๒๔๕๖ ตราวาร์ซา ชั้นที่ ๓ ของประเทศสวีเดน

พ.ศ. ๒๔๖๔ ตราเลยอง ดอนเนอร์ ชั้นที่ ๓ ของประเทศฝรั่งเศส

พ.ศ. ๒๔๗๒ ตราดันบรอก ชั้นที่ ๒ ของประเทศเดนมาร์ก

พ.ศ. ๒๔๗๔ ตราออเรนจ์ นัสเซา ชั้นที่ ๒ ของประเทศเนเธอร์แลนด์

อวสานกาล ท่านเริ่มป่วยตั้งแต่กลางเดือนเมษายน ๒๕๐๕ มีอาการเบื่ออาหารและอ่อนเพลียลงเป็นลำดับ ต่อมามีโรคกระเพาะปัสสาวะอักเสบแทรก ทั้งท่านชรามากร่างกายไม่สามารถต่อต้านโรคได้ แม้จะมีนายแพทย์แห่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์หลายท่านช่วยกันเยียวยาจนเต็มความสามารถแล้วก็ตาม อาการก็ยังทรุดลงทุกที จนที่สุดท่านก็ถึงอนิจกรรมด้วยความสงบที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ เวลา ๑๑.๓๐ น.

ขณะที่ท่านกำลังป่วยอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์นั้น ความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานกระเช้าดอกไม้ให้พระยาอนุรักษราชมณเฑียรนำมาพระราชทานเยี่ยม เมื่อถึงแก่อนิจกรรมแล้วพระราชทานน้ำอาบศพ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยมพร้อมด้วยฉัตรเบญจา ๖ ประกอบศพตามเกียรติยศ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมหน้าโกศศพสามคืน ถึงวันบำเพ็ญกุศลสัปตมวาร ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานให้โดยตลอด พร้อมทั้งพระราชทานพวงมาลาของหลวงและของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ไปวางที่หน้าโกศศพด้วย ในวาระที่สุดเมื่อจะรับพระราชทานเพลิงศพที่เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานเพลิงทั้งสองพระองค์ เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

พลตรี พระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ สมรสกับ หม่อมหลวง วงศ์ ฉัตรกุล ธิดาคนใหญ่ของ จอมพล เจ้าพระยาบดินทร์เดชานุชิต (หม่อมราชวงศ์ อรุณ ฉัตรกุล) กับท่านผู้หญิงวร บดินทร์เดชานุชิต มีบุตรธิดาที่ยังมีชีวิตอยู่คือ

๑. คุณตวันสุรวงศ์ บุนนาค รับพระราชทานตราจตุตถจุล-จอมเกล้าฝ่ายใน เป็นรองผู้อำนวยการโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

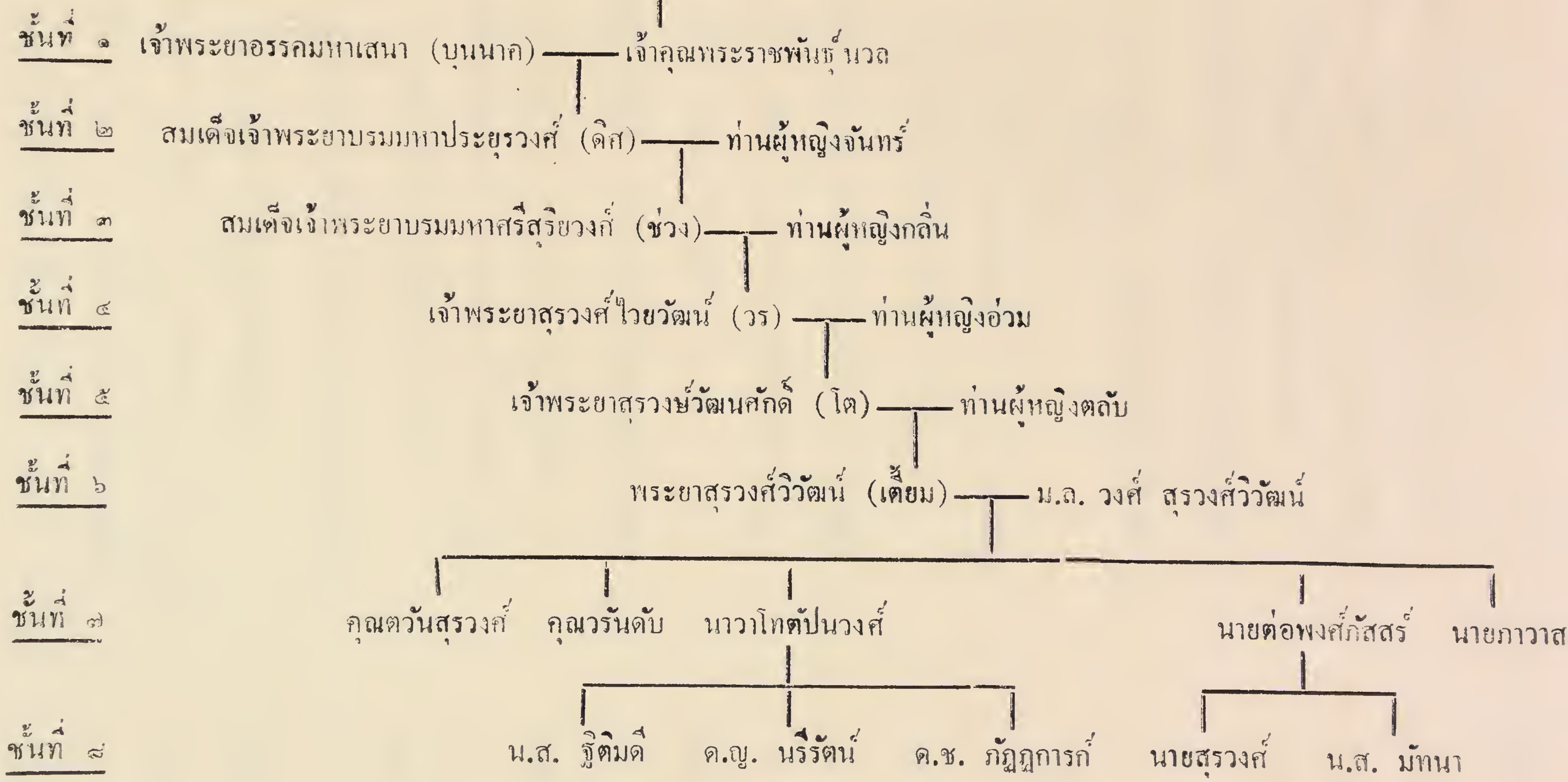
๒. คุณวรันดับ ฉัตรกุล ณ อยุธยา เป็นนางพระกำนัลใน สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗

๓. น.ท. ตัปนวงศ์ บุนนาค ร.น. เป็นรองหัวหน้าฝ่ายช่าง การท่าเรือแห่งประเทศไทย

๔. นายต่อพงศ์ภัสสร์ บุนนาค เป็นผู้อำนวยการกองบริการ ผู้ใช้ไฟ การไฟฟ้านครหลวง

๕. นายภาวาส บุนนาค รับราชการกรมวิสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ รักษาราชการผู้อำนวยการวิทยาลัยบางแสน

สายสกุลของพลตรีพระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (เตี้ยม บุนนาค)

สารบาญ

จดหมายเหตุคณะพ่อค้าฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

(ต่อจากภาค ๕ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๔)

จดหมายมองซิเออร์เวเรต์

กรุงศรีอยุธยา

วันที่ ๒๓ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

ด้วยข้าพเจ้าได้ทราบตามจดหมายที่ท่านได้มีมายังข้าพเจ้า ลงวันที่ ๘ เดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๘) ฉบับ ๑ ลงวันที่ ๒๙ เดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙) ฉบับ ๑ กับลงวันที่ ๑๒ เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๒๙) อีกฉบับ ๑ นั้น ว่าท่านไม่ใคร่จะพอใจในตัวข้าพเจ้า ในเรื่องที่ท่านไม่พอใจข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าจะไม่บ่นว่ากระไร หรือจะไม่คิดแก้ตัวอย่างใด แต่จะต้องขอเรียนให้ท่านทราบไว้ว่า เป็นการยากนักยากหนาที่ข้าพเจ้าจะทำความดีได้ เพราะในเมืองนี้จะทำอะไรก็ไม่ได้ แม้แต่จะทำสิ่งใดให้เป็นที่พอใจของท่านก็ไม่ได้ หรือจะมีเจตนาอันดีทำการต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์แก่ท่านก็ทำไม่ได้เหมือนกัน

มองซิเออร์เซเบเรต์ซึ่งเป็นคนฉลาดและมีความสามารถมาก คงจะได้ไปเล่าให้ท่านฟัง ว่าการทั้งปวงในเมืองนี้ผิดกันกับที่คาดหมายไว้มาก และถ้าเราไม่ได้เป็นนายหรือเป็นใหญ่ที่บางกอก และถ้าเรา

ไม่มีหลักสำหรับยึดคนไทยแล้ว ทำอย่างไร ๆ การของท่านจะดำเนินสู่ทางดีไม่ได้เป็นอันขาด และถึงจะทำหนังสือสัญญาสักกี่ฉบับก็ตาม ถ้าไม่มีกำลังทหารมาหนุนหนังสือสัญญานั้นแล้ว หนังสือสัญญาที่ทำไว้นั้นก็จะหาประโยชน์อย่างใดมิได้เลย นี่แหละเป็นสิ่งที่ท่านจะต้องดำริไว้ จึงจะหวังทำการให้เป็นประโยชน์ในเมืองนี้ต่อไปในภายหน้าได้ ต่อนี้ไปข้าพเจ้าจะได้ตอบข้อความต่าง ๆ ที่ท่านได้เขียนมาถึงข้าพเจ้า

ในข้อที่ท่านกล่าวว่า ท่านจะยกโทษให้ไม่ได้ในข้อที่ไม่มีผู้ใดเดินสารเรือรบหลวงกลับไป และไม่มีสินค้าอย่างใดบรรทุกลงเรือไปทั้งข้าพเจ้าไม่รู้จักใช้เงินของบริษัทให้เป็นประโยชน์นั้น ในข้อนี้ขอท่านได้โปรดให้อภัยแก่ข้าพเจ้า ถ้าข้าพเจ้าจะเรียนให้ท่านทราบว่า ข้าพเจ้าจะประพฤติเหมือนบุคคลบางจำพวกไม่ได้ เพราะบุคคลเหล่านี้จะต้องการซื้อเครื่องลายครามสัก ๒๐ หรือ ๓๐ ชิ้น ก็เที่ยวเดินหาตามบ้านนี้บ้างบ้านโน้นบ้าง และเมื่อซื้อเครื่องลายครามได้ ก็ให้ราคาแพงกว่าธรรมดาตั้ง ๑๐ เท่า ซึ่งจะเป็นตัวอย่างสำหรับให้ราคาสินค้าอย่างอื่นแพงขึ้นผิดปรกติ ถ้าจะค้าขายด้วยวิธีนี้แล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าจะไม่เป็นการยุติธรรมต่อบริษัทเลย มองซิเออร์เซเบเรต์ซึ่งเป็นผู้มีความชำนาญในเรื่องเหล่านี้ คงจะเล่าให้ท่านฟังว่าความจริงในเรื่องนี้เป็นอย่างไร และส่วนตัวข้าพเจ้านั้น เมื่อท่านจะสั่งมาอย่างไร ข้าพเจ้าคงจะได้รับคำสั่งนั้น ๆ ด้วยความนบนอบทุกเมื่อ

ในเรื่องกระจกเงาของมองซิเออร์เลอเบริงนั้น ข้าพเจ้าจะทำอย่างอื่นไม่ได้ เพราะในเมืองไทยก็มีแต่มองซิเออร์คอนซตันซ์คนเดียว

ที่จะทำธุระกันได้เท่านั้น และมองซิเออร์คอนซตันซ์ได้สั่งข้าพเจ้าให้รอให้เรือได้ออกไปเสียก่อน เมื่อของข้าพเจ้ามีอยู่มากน้อยเท่าไร มองซิเออร์คอนซตันซ์จะรับซื้อไว้ให้หมด ถ้าท่านได้ทราบว่าการที่ไม่ทำตามคำสั่งของมองซิเออร์คอนซตันซ์ จะเป็นอันตรายต่อตัวสักเท่าไรแล้ว ท่านก็คงจะเห็นได้ทันทีว่าข้าพเจ้าอยู่ในฐานที่ลำบากมาก

ในส่วนเรื่องผ้าต่าง ๆ กับกะละบั้งหาและกระจกเงาที่ข้าพเจ้าพามาด้วยนั้น ก็เป็นเรื่องเช่นเดียวกับที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว เมื่อเรือรบฝรั่งเศสได้กลับไปแล้ว ซึ่งเป็นอันหมดเวลาที่ข้าพเจ้าจะมีหนังสือถึงท่านได้นั้น มองซิเออร์คอนซตันซ์ก็เกิดไม่ต้องการอะไรขึ้นมาเสียแล้ว ต้องการแต่เงินสดและอ่างแก้วของมองซิเออร์เลอเบริงเท่านั้น มอง-ซิเออร์คอนซตันซ์จึงมาผัดแก่ข้าพเจ้า ขอให้ข้าพเจ้ารอไว้จนกว่าเรือจะมาจากเมืองจีนเสียก่อน ครั้นเรือได้มาจากเมืองจีนแล้ว มองซิเออร์คอนซตันซ์ก็ให้มาขอตัวอย่างผ้าต่าง ๆ และขอดูกะละบั้งหากับเครื่องแก้ว ข้าพเจ้าก็เอาของต่าง ๆ ออกมาให้มองซิเออร์คอนซตันซ์ดู ตกลงมองซิเออร์คอนซตันซ์ได้ซื้อแต่เครื่องแก้วไว้เป็นราคา ๕๐๐ แฟรงเท่านั้น ส่วนของอื่น ๆ เช่นผ้าและกะละบั้งหานั้น มองซิเออร์คอนซตันซ์รับรองว่าจะได้จัดการขายให้ แล้ว มองซิเออร์คอนซตันซ์ก็เที่ยวพูดบ่นว่าบริษัทมิได้มีหนังสือมาถึงเขาบ้างเลย และบริษัทก็มิได้ส่งของมาถวายพระเจ้ากรุงสยาม หรือส่งของฝากมาให้มองซิเออร์คอนซตันซ์เลย ลงท้ายที่สุด ข้าพเจ้าจำเป็นต้องเอาอ่างแก้วและหีบแก้ว ให้ แก่มองซิเออร์คอนซตันซ์ตามคำแนะนำของท่านสังฆราชและพวกบาทหลวงเยซวิต ถ้าจะฟังตามเสียงพวกบาทหลวงเยซวิตแล้ว ก็จะต้องเข้าใจว่ามองซิเออร์

คอนซตันซ์คงจะให้ของตอบแทนข้าพเจ้าบ้าง คิดราคาคงจะมากกว่าที่ข้าพเจ้าให้มองซิเออร์คอนซตันซ์สัก ๑๐๐๐ เท่า แต่มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้ให้หีบไม้ลายสลักแก่ข้าพเจ้าหีบ ๑ ซึ่งข้าพเจ้าได้ส่งมายังประเทศฝรั่งเศส และได้ให้ผ้าข้าพเจ้า ๒–๓ พับ ซึ่งข้าพเจ้าได้ขายไปเสียแล้ว ผลที่สุดของการเรื่องนี้ ก็คือว่าสินค้าของเรายังเหลืออยู่เท่าไร และเงินสดของเรายังเหลืออีกเท่าไร มองซิเออร์คอนซตันซ์ก็เอาไปหมด สำหรับไปทำการค้าขายกับหัวหน้าอังกฤษต่อไป กับข้าพเจ้าได้รายงานให้ท่านทราบแต่ปีกลายนี้แล้ว เพราะฉะนั้นในเวลานี้มองซิเออร์คอนซตันซ์คงยังเป็นหนี้เราอยู่คิดเป็นเงิน ๑๐,๐๐๐ แฟรง และเรื่องนี้ข้าพเจ้าก็ได้บอกให้มองซิเออร์เซเบเรต์ทราบ ทั้งเอาบัญชีให้มองซิเออร์เซเบเรต์ดูด้วย และบัญชีนี้มองซิเออร์เซเบเรต์ก็ได้เอาไปตรวจดูอยู่ช้านาน เพราะข้าพเจ้ายังจะส่งบัญชีนี้ไปให้ท่านในปีนี้ไม่ได้ โดยเหตุที่มองซิเออร์คอชยังหาได้คัดสำเนาไว้ไม่ เพราะมีธุระมากคัดสำเนาไว้ยังไม่ทัน การที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะเหตุว่าเราต้องทำธุระเหลือมือ ด้วยมีคนอยู่ ๒ หรือ ๓ คนเท่านั้น และเราต้องทำธุระให้แก่เอกอัครราชทูตบ้าง ทำธุระให้บาทหลวงเยซวิตบ้าง ทำธุระให้แก่นายทหารทั้งบกและเรือบ้าง ทำธุระบรรทุกของลงเรือ ๘ หรือ ๑๐ ลำบ้าง และทำธุระต่างๆ หลายพันอย่างมิได้หยุดมือเลยจนนาทีเดียว เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าเชื่อว่า ที่ห้างเมืองสุรัตก็ดี หรือที่ห้างอื่นๆก็ดี คงจะไม่ต้องทำธุระมากเหมือนในเมืองนี้ เพราะที่เมืองสุรัตและห้างเมืองอื่นๆ ถ้ามีคนเพียง ๒ หรือ ๓ คน ก็อาจจะบรรทุกของลงเรือได้ถึง ๒๐ ลำ ด้วยในที่เหล่านั้นมีคนรับทำธุระแทนกันได้ แต่ในเมืองนี้เราต้องทำธุระของเรา

เองทั้งสิ้น แม้แต่เป็นเรื่องที่เล็กน้อยที่สุดเราก็ต้องทำเองเหมือนกัน และเมื่อจะทำธุระเหล่านี้เครื่องมือที่จะทำก็หามีไม่ จนที่สุดปากกาก็ไม่มี น้ำหมึกก็ไม่มี มีดพับก็ไม่มี เครื่องชั่งตวงก็ไม่มี เพราะฉะนั้นเมื่อเราจะทำอะไรก็เท่ากับหลับตาทำ สินค้าที่เราต้องชั่งนั้น ก็ต้องชั่งด้วยคันชั่งเหมือนอย่างที่เขาชั่งเนื้อโคขายตามร้านขายเนื้อสัตว์ และคันชั่งที่ใช้กันนี้ก็เป็นคันชั่งที่พวกจีนทำ ซึ่งมีวิธีโกงกันได้มาก

เมื่อปีก่อนนี้ ข้าพเจ้าจำเป็นต้องเอากะละบั่งหาของมองซิเออร์เดอมาเชวิตรีลาวีลส่งคืนไปยังเมืองปอนดีเชรี เพราะเห็นว่าจะขายไม่ได้ จะเอาไว้ต่อไปก็ไม่เป็นประโยชน์อะไร ส่วนผ้าต่าง ๆ นั้นข้าพเจ้าได้เอาไปแลกกับ ชมดเชียง ซึ่งข้าพเจ้าได้ส่งไป ยัง ประเทศ ฝรั่งเศส แล้ว ส่วนกระจกเงานั้นยังอยู่ครบบริบูรณ์ยังจำหน่ายไม่ได้เลย แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่ากระจกเงานี้มองซิเออร์คอนซตันซ์คงจะรับเอาไปหมด เพื่อเอาไว้เปลี่ยนกับกระจกที่แตก

ในเรื่องที่ท่านต้องการให้ข้าพเจ้าทำรายงานไปยังท่านนั้น รายงานเหล่านั้นข้าพเจ้าได้มอบไปกับมองซิเออร์เซเบเรต์ แล้ว ข้าพเจ้าจะส่งสำเนารายงานไปยัง ท่าน ไม่ได้ เพราะ ข้าพเจ้าอยู่ตัวคนเดียว คนอื่น ๆ ต้องไปธุระต่าง ๆ เช่นไปชั่งของบ้าง เอาสินค้าบรรทุกลงเรือบ้าง พาเรือไปที่ท่าจอดเรือบ้าง ซึ่งเป็นหนทางไกลจากที่นี่ตั้ง ๓๐ ไมล์ ส่วนตัวข้าพเจ้านั้นก็ทำธุระวุ่นอยู่ทุก ๆ วัน ไปหาคนโน้นบ้าง คนนี้บ้าง หาของส่งไปที่เรือบ้าง และเวลากลางคืนนั้น ข้าพเจ้าก็ต้องเขียนรายงาน เพราะฉะนั้นถ้าท่านจะต้องการทำการค้าขายในเมืองนี้แล้ว ขอท่านได้โปรดส่งคนเพิ่มมาอีกบ้าง ให้พอแยกทำงานได้ทั้งในห้างและ

บนเรือ

ตามที่ท่านโปรดกรุณาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า พระเจ้าหลุยผู้เป็นใหญ่ของเรา ได้ทรงพระกรุณาโปรดรับรองราชทูตของพระเจ้ากรุงสยามอย่างใหญ่โตงดงามนั้น ข้างฝ่ายข้าพเจ้าก็จะต้องเล่าให้ท่านฟังบ้าง ว่าไทยได้จัดรับราชทูตของเราอย่างไม่สมควรเลย ทั้งมิได้แสดงความเคารพนับถือราชทูตของเราเลย อันที่จริงราชทูตของเราก็เป็นคนที่มีคุณวุฒิอย่างดี และเป็นคนที่ซื่อสัตย์สุจริตมาก ทั้งเป็นคนที่มาแทนพระเจ้าแผ่นดินที่ใหญ่ที่สุดในโลกนี้ด้วย แต่ถึงดังนั้นมองซิเออร์คอนซตันซ์ก็ไม่ใคร่จะยอมให้ราชทูตได้เดินหน้าเลย และไทยได้ทำกับท่านราชทูตอย่างไม่สมควรอย่างยิ่ง แต่ในเรื่องเหล่านี้ท่านก็จะทราบได้ดีต่อไป ส่วนตัวข้าพเจ้าไม่อยากพูดถึง เพราะข้าพเจ้ามีความเสียใจนักที่ได้รู้สึกว่า บรรดาประเทศต่าง ๆ ซึ่งมีความเกลียดและริษยาเรานั้นได้พากันเยาะเย้ยเราหลายพันอย่าง

ในเรื่องที่เกี่ยวด้วยการค้าพริกไทย ซึ่งมองซิเออร์เซเบเรต์คงจะได้รับความรู้ไปอย่างละเอียดแล้วนั้น ก็ไม่ผิดอะไรกันกับการค้าขายสินค้าอย่างอื่นเลย ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าได้ชี้แจงให้มองซิเออร์เซเบเรต์ทราบโดยละเอียดแล้ว เพราะเป็นเรื่องที่เห็นได้ว่าข้างฝ่ายไทยคิดโกงเราเป็นอันมาก ถ้าเราได้ทำให้พวกไทยกลัวเราแล้ว เราก็อาจจะหาพริกไทยพอบรรทุกเรือใหญ่ ๆ ได้ปีละ ๓ หรือ ๔ ลำทุก ๆ ปี เพราะในปัจจุบันนี้ ในเมืองไทยก็พอจะหาพริกไทยบรรทุกเรือได้ไม่น้อยกว่า ๓ ลำ แต่ถึงดังนั้นเราก็หาซื้อพริกไทยไม่ได้ และข้าพเจ้าก็จะยอมเพิ่มราคาให้เกินปรกติถึง ๓ แฟรงก์ยังหาซื้อไม่ได้เลย

ถ้าแม้ว่าข้าพเจ้าได้เชื่อวาจาของมองซิเออร์คอนซตันซ์แล้ว ข้า-พเจ้าก็คงจะได้สร้างห้างขึ้นที่เมืองสงขลา ที่กรุงศรีอยุธยา และที่เมืองลพบุรีเสียแล้ว แต่ที่เมืองนี้วาจาที่พูดกันไม่เหมือนกับในเมืองอื่น ๆ และคำที่ว่าไม่ยอมทำนั้น เป็นคำที่พูดกันไม่ได้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้พูดอยู่เสมอว่าจะได้สร้างห้างต่อไป แต่ข้าพเจ้าก็ผัดเพี้ยนถ่วงเวลาไม่ได้ลงมือทำเลย และการที่จะสร้างห้างขึ้นนั้น ถ้าการงานไม่ได้เปลี่ยนแปลงดีขึ้นแล้ว ข้าพเจ้าก็จะไม่คิดสร้างห้างขึ้นเลย ถึงมอง-ซิเออร์เซเบเรต์ได้สั่งข้าพเจ้าให้สร้างห้างขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาก็จริง แต่ข้าพเจ้าก็เห็นว่ายังไม่ควรจะทำ

การที่ว่าในเมืองนี้มีอบเชยนั้นเป็นความจริง มองซิเออร์คอนซ–ตันซ์ได้ให้คนเที่ยวหาให้มองซิเออร์เซเบเรต์ แต่ส่วนข้าพเจ้านั้นจะหาซื้ออบเชยบ้างก็หาไม่ได้ ข้าพเจ้าได้มีหนังสือสั่งไปยังเมืองมะริดให้หาอบเชยให้แล้ว เพราะที่เมืองมะริดมีอบเชยมากกว่าในเมืองนี้ ถ้าข้าพ-เจ้าหาได้จะได้จัดการส่งไปยังประเทศฝรั่งเศสด้วยเรือเปรซิเดน

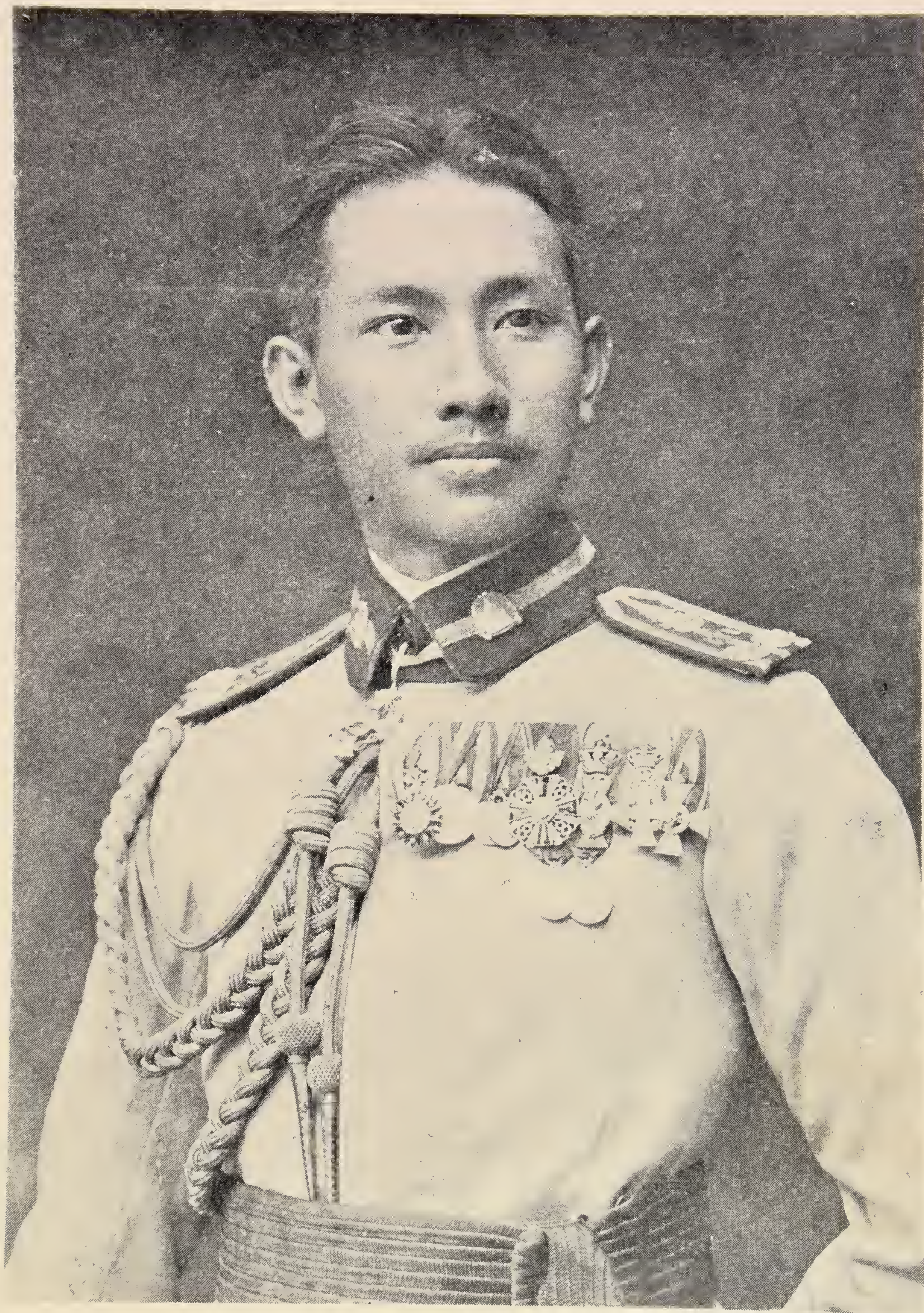
ส่วนดีบุกเมืองไทยซึ่งท่านว่าเป็นราคาหาบละ ๑๕ ปอนด์ (ฝรั่งเศส) นั้น ในเมืองนี้ซื้อขายกันเป็นราคา ๑๕ แฟรง ซึ่งเท่ากับ ๔๕ ปอนด์ (ฝรั่งเศส) ข้าพเจ้าได้ทราบว่าแต่ก่อนได้มีคนส่งดีบุกเมืองสุรัตไปให้ท่าน ท่านได้เก็บไว้ที่ประเทศฝรั่งเศสอยู่ช้านานจึงได้ส่งกลับคืนไปยังเมืองสุรัต เพราะดีบุกเมืองสุรัตนั้นสู้ดีบุกเมืองอังกฤษไม่ได้ แต่ถึงดังนั้นข้าพเจ้าได้ลองส่งดีบุกไป ๓๐ หาบ เพื่อทดลองดูเป็นครั้งที่ ๒ แล้ว

ข้าพเจ้าคิดอยากจะส่งไม้ฝางไปยังท่าน มีน้ำหนักตั้ง ๑,๐๐๐,๐๐๐ ปอนด์ แต่ติดขัดที่ไม่มีเรือเล็กสำหรับบรรทุกไปส่งเรือใหญ่ ทั้งคนที่จะ

ซึ่งไม่ก็ไม่มีด้วย อีกประการ ๑ พวกนายเรือก็ขัดข้องไม่อยากรับไม้นี้บรรทุกลงเรือ เพราะเขาพูดว่าไม้ฝางนี้ทำให้เรือเสีย โดยเหตุที่มีปลวกมาก การที่มีปลวกขึ้นกินไม้ฝางนั้น ก็เพราะคนพื้นเมืองมักเอาไม้ฝางเก็บไว้ในที่ชื้น ถ้าเราจะบรรทุกไม้ฝางส่งไปนอกจริงแล้ว เราก็จะต้องเอา แบบของพวก ฮอลันดา คือพวก ฮอลันดาเก็บ ไม้ฝางนี้ รวบรวมล่วงหน้าไว้ตั้ง ๖ เดือนหรือปี ๑ จึงจะส่งออกไปนอก และวิธีที่เก็บไม้นั้น ก็ตั้งซ้อนไว้เป็นกองๆ ในที่แห้ง

ส่วนเรื่องดินประสิวที่ท่านถามมานั้น ขอบอกให้ท่านทราบว่าดินประสิวนี้หาใช่ของเมืองนี้ไม่ แต่เป็นดินประสิวที่มาจากเมืองเบงกอล และราคาที่ซื้อขายกันในเมืองนี้ก็แพงเท่ากับราคาในประเทศฝรั่งเศส แต่สินค้าดินประสิวนั้นในเวลานี้เป็นสิ่งที่เรายังจะค้าไม่ได้ เพราะเหตุว่าใน หนังสือสัญญาที่ มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้ ทำกับมองซิเออร์เซเบเรต์นั้น ได้มีข้อความยกดินประสิวนี้เป็นสินค้าที่ผิดกฎหมาย การที่เอาดินประสิวเป็นสินค้าผิดกฎหมายนั้น ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาก็ไม่เคยถือว่าดินประสิวเป็นสินค้าผิดกฎหมายเลย ที่เป็นเช่นนี้ก็เฉพาะสำหรับเราเท่านั้นซึ่งจะทำให้เราเสียหายมาก เพราะดินประสิวนี้เป็นสินค้าที่ดีมากจะจำหน่ายได้หลายแห่งตามเมืองในแถบเหล่านี้ เช่นที่เมืองญวนและเมืองตั้งเกี๋ยเป็นต้น

ในเรื่องเครื่องลายครามนั้น ข้าพเจ้าหาได้มีความรู้ดีขึ้นกว่าเก่าไม่ แต่ข้าพเจ้ากลับวิตกว่าความรู้เล็กน้อยที่ข้าพเจ้ามีอยู่ในเรื่องเครื่องลายครามนั้นน่ากลัวจะเสื่อมลงไปได้ เพราะตั้งแต่ข้าพเจ้าได้มาอยู่ในเมืองนี้ ก็ยังไม่ได้พบเครื่องลายครามที่พอใจเลย คนที่ท่านได้ส่งมา

เมื่อเป็น พ.ท. พระทรงสุรเดช ๑๗ กรกฎาคม ๒๔๔๙

สำหรับให้มาเลือกเครื่องลายครามนั้น เป็นคนที่เข้าใจรู้จักเลือกลายครามที่ดี คนเหล่านี้ข้าพเจ้าจะได้จัดส่งไปเมืองจีนในปีนี้ เพื่อให้ไปจ้างให้เขาทำเครื่องลายครามอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ แต่ถ้าได้ไปหาเครื่องลายครามของเก่า ๆ มาได้ก็จะยิ่งดีหนัก เพราะลายครามของเก่าทำดีฝีมือประณีตและงามกว่าลายครามที่ทำกันทุกวันนี้

มองซิเออร์เซเบเรต์จะได้บอกให้ท่านทราบว่า ตามที่ท่านได้สั่งให้ข้าพเจ้ามาทำของสำหรับท่านเสนาบดีนั้น เป็นสิ่งที่จะทำในเมืองนี้ไม่ได้ ถ้าข้าพเจ้ามีโอกาสสั่งให้ไปทำในเมืองตังเกียในปีนี้ได้ ข้าพเจ้าก็จะได้พยายามที่สุด ที่จะทำให้ สำเร็จตาม ความต้องการของ ท่าน ให้ จงได้

การที่จะเรียนให้ท่านทราบว่า สินค้าของประเทศฝรั่งเศสจะจำหน่ายในเมืองนี้ได้มากน้อยเท่าไรนั้น เป็นสิ่งที่จะเรียนให้แน่นอนลงไปไม่ได้ เพราะสินค้าของประเทศฝรั่งเศสนั้นจะจำหน่ายไม่ได้เลย จนกว่าพวก จีนจะรู้แน่ว่า สินค้าต่าง ๆ ที่เขาต้องการ เป็นอัน หาได้ใน เมืองนี้ทุก อย่าง หรือมิฉะนั้นเราก็จะต้องทำอย่าง พวกฮอลันดา และพวกอังกฤษ ซึ่งหาสินค้าไปขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าของเมืองจีนและเมืองตังเกีย ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าได้รายงาน ให้มองซิเออร์เดอเซเบเรต์ทราบ โดยละเอียดแล้ว

เรื่องเงินที่ท่านบอกมาว่า ท่านได้รองจ่ายให้แก่ราชทูต (สยาม) สำหรับทำของต่าง ๆ ที่พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งให้ทำ และว่าเมื่อราชทูต (สยาม) ได้มาถึงเมืองไทยจะได้ใช้เงินรายนี้ให้นั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่าเงินรายนี้คงจะไม่ถึงมือเราเป็นแน่ เพราะในเมืองนี้ไม่รู้จักในการใช้เงินกันเลย ซึ่งเป็นการร้ายกาจมาก เป็นต้นว่า ถ้าไทยได้ส่ง

เงินที่เป็นหนี้บริษัท ๑๐,๐๐๐ แฟรงมาให้ข้าพเจ้าลัก ๒ ปีมานี้แล้ว เมื่อปีกลายนี้ข้าพเจ้าก็จะได้มีโอกาสซื้อไหม ซึ่งในทุกวันนี้มองซิเออร์เดอ–เซเบเรต์ได้ซื้อไว้เป็นราคา ๓๙๐ บาท แต่ในเวลานั้นข้าพเจ้าคงจะซื้อได้เป็นราคา ๓๑๐ บาท หรืออย่างสูงที่สุด ๓๒๐ บาท เพราะเป็นเวลาที่เรือพึ่งมาถึงจากเมืองจีน และบ้านนี้ไหมนั้นก็คงจะได้ส่งไปถึงประเทศฝรั่งเศสเสียแล้ว แต่การหาเป็นดังนั้นไม่ มองซิเออร์คอนซตันซ์กลับยึดเงินของบริษัทไว้เสีย และถ้าเราไม่ไปขอบใจในการที่มองซิ-เออร์คอนซตันซ์ได้กรุณาแก่บริษัทต่าง ๆ นั้น ก็น่ากลัวเราจะต้องถูกตีเป็นแน่ ข้าพเจ้าเชื่อใจว่าการงานต่าง ๆ ที่มองซิเออร์เดอเซเบเรต์ได้มอบไว้กับมองซิเออร์คอนซตันซ์ ก็คงจะทำกันอย่างวิธีนี้เอง และเมื่อเรือได้กลับมาถึงเมืองนี้จากประเทศฝรั่งเศสอีกครั้ง ๑ ก็น่ากลัวจะยังไม่ได้เงินรายนี้เป็นแน่

ในเรื่องพลอยทับทิมและพลอยสีต่าง ๆ ซึ่งท่านติเตียนข้าพเจ้าและต่อว่า ๆ ข้าพเจ้าไม่ได้ส่งตัวอย่างไปให้ท่านนั้น ขอท่านจงทราบไว้ว่าพลอยทับทิมและพลอยสีต่าง ๆ นั้น ในเมืองไทยเป็นของที่หายากเท่ากับจะหาดาวในเวลากลางวัน และผู้ที่บอกท่านว่ามีพลอยต่าง ๆ ในเมืองนี้นั้น ได้เอาความไม่จริงไปบอกแก่ท่าน

ยังมีเรื่องต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก ซึ่งข้าพเจ้าตั้งใจจะเล่าให้ท่านฟังแต่เผอิญข้าพเจ้ามาป่วยเจ็บในอกจนทำการงานอะไรไม่ได้ มองซิเออร์เดอเซเบเรต์ได้รับรายงานและจดหมายเหตุของข้าพเจ้า ซึ่งกล่าวเรื่องต่าง ๆ ทุกอย่างแล้ว เพราะฉะนั้นมองซิเออร์เดอเซเบเรต์คงจะได้รายงานให้ท่านทราบเรื่องต่าง ๆ โดยละเอียดต่อไป

(เซ็น) เวเรต์

คำสั่งของมองซิเออร์ลาลูแบ และมองซิเออร์เซเบเรต์ ถึงมองซิเออร์เดฟาช ในเรื่องส่งพลทหารปืนใหญ่คืนไปประเทศฝรั่งเศส วันที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ค.ศ.๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

เราผู้มีนามข้างท้ายนี้ เป็นเอกอัครราชทูตพิเศษของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ขอบอกกล่าวแก่มองซิเออร์เดฟาช จอมพลในค่ายต่าง ๆ และกองทัพของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และเป็นผู้บังคับการทหารของพระเจ้ากรุงสยามว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของเราได้มีพระราชดำริไว้ว่า บรรดาพลทหารปืนใหญ่ ลูกแตกและปืนสำหรับยิงลูกแตก ซึ่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้โปรดให้ส่งมากับเรือรบนั้น ต้องส่งกลับไปยังประเทศฝรั่งเศสพร้อมกับมองซิเออร์คูลารี ผู้บังคับกองทหารปืนใหญ่นั้น

เพราะฉะนั้นเราจึงสั่งให้มองซิเออร์เดฟาช ส่งพลทหารปืนใหญ่กลับไปตามกระแสพระราชโองการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

ถ้าแม้ว่ามองซิเออร์เดฟาชได้ทราบคำสั่งนี้แล้ว ยังคงขัดขืนกักพลทหารปืนใหญ่ ลูกแตก ปืนสำหรับยิงลูกแตก และเครื่องมือทั้งปวงสำหรับใช้ยิงปืนลูกแตกนี้ไว้แล้ว ก็ให้มองซิเออร์เดฟาชเป็นผู้รับผิดชอบโดยเฉพาะ ตรงต่อพระองค์พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสต่อไป

สั่งที่เมืองลพบุรี ณ วันที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

(เซ็น) ลาลูแบ

จดหมายมองซิเออร์ฟอลคอน ถึงท่านมองซิเออร์เดอลาลูแบ และมองซิเออร์เดอเซเบเรต์ เอกอัครราชทูตพิเศษของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

ท่านคงจะทราบดีอยู่แล้วว่าเรื่องต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าจะต้องทำธุระกับท่านโดยเฉพาะนั้นได้ทำให้ข้าพเจ้ามีงานเพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก และงานที่ข้าพเจ้าต้องทำประจำอยู่นั้น ก็มากเหลือมืออยู่แล้ว เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเชื่อ ว่าท่านคงจะ ไม่นึกประหลาดใจใน การที่ ข้าพเจ้า มิได้ตอบจดหมายของท่านลงวันที่ ๒๙ เดือนพฤศจิกายน แต่เพื่อมิให้เสียเวลาต่อไปนั้น ข้าพเจ้าจะได้ตอบท่านในข้อที่ข้าพเจ้าควรจะตอบได้

ในข้อความต่าง ๆ ที่ท่านได้ออกความเห็นมานั้น ข้าพเจ้ายังจะตกลงอย่างไรไม่ได้ เพราะข้อความต่าง ๆ เหล่านี้ ท่านหาได้อธิบายให้ข้าพเจ้าเข้าใจให้ละเอียดพอไม่

ในข้อแรกที่ข้าพเจ้ามิได้สังเกตในจดหมายฉบับนั้น ก็คือที่ท่านมีความประหลาดใจนักหนา ในข้อความต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้า ได้บอก ให้ท่านทราบหลายครั้งก่อนที่ท่านได้มาถึงเมืองลพบุรี และเพื่อท่านจะแสดงตัวว่าท่านมีความพอใจในข้อความเหล่านั้น ท่านจึงได้ดื่มให้พรแก่บุคคลผู้ ๑ ซึ่งในเวลานี้ท่านยังหารู้จักตัวไม่ เพราะฉะนั้นในที่นี้ข้าพเจ้าจึงจะไม่กล่าวถึงเรื่องนั้นซึ่งจะเป็นความซ้ำไป แต่ในข้อที่ว่าบุคคลผู้นั้นจะควรมีวุฒิอย่างใดนั้น ท่านคงจะทราบได้ดีทีเดียว เพราะในจดหมายของท่านก็แสดงว่า ในเรื่องนี้เกิดเสียงลือขึ้นจนทำให้ท่านมีความสงสัยในข้อความต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้ พูดกับท่านด้วย ตัวของ ข้าพเจ้าเอง หลายครั้งหลายหนมาแล้ว เพราะเหตุฉะนั้นถึงแม้ว่าในเรื่องนี้จะมีการเปลี่ยน

แปลงอย่างใดบ้างก็ตาม ข้าพเจ้าก็เห็นว่าเป็นการเสียเวลาที่จะบอกให้ท่านทราบ เพราะท่านไม่ใคร่จะเชื่อในถ้อยคำของข้าพเจ้าเลย

ท่านได้ยกเอาเรื่องราชทูต ของพระเจ้ากรุงสยามนาย ของข้าพเจ้ามาเป็นตัวอย่างในเวลาที่ราชทูตสยามได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพื่อจะให้ฝ่ายข้าพเจ้าได้พิเคราะห์ถึงตำแหน่งหน้าที่ของท่านนั้น แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าที่ข้าพเจ้าจะต้องพิเคราะห์ดูนั้น ก็เพียงแต่ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของท่านมีพระราชประสงค์อย่างไรอย่าง ๑ กับอีกอย่าง ๑ จะต้องพิเคราะห์ว่า ที่จะรับรองราชทูตแอมแบซาเดอร์ กับราชทูตเอนวอยนั้นจะต้องต่างกันหรือไม่ เพราะในราชสำนักไทยนั้นไม่เคยรู้สึกว่าหน้าที่แอมแบซาเดอร์กับเอนวอยนั้นจะต่างกันอย่างไร แต่ในที่นี้ข้าพเจ้าไม่กล้าอธิบายให้ท่านฟัง เพราะในเรื่องนี้ราชสำนักฝรั่งเศสเข้าใจได้ดีอยู่แล้ว

ข้อที่ ๒ ในจดหมายของท่านนั้นกล่าวถึงของเครื่องราชบรรณาการและของต่าง ๆ ในเรื่องนี้ท่านก็ได้เห็นอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นไม่จำเป็นที่ข้าพเจ้าจะต้องพูดยืดยาวต่อไป แต่เมื่อท่านถามมาว่าของเหล่านี้จะควรบรรทุกลงเรือและจะให้เก็บไว้ในที่ใดนั้น ข้าพเจ้าก็จำจะต้องตอบว่า ข้าพเจ้าไม่ได้คาดหมายเลยว่าจะตกเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะต้องชี้แจงแก่ท่านในข้อนี้ เพราะข้าพเจ้าไปเข้าใจเสียว่า การชนิดนี้เป็นหน้าที่ของผู้บังคับการกองทัพเรือโดยแท้ และในเรื่องนี้ข้าพเจ้าก็ได้พูดไว้กับท่านผู้บังคับการแล้ว และท่านผู้บังคับการก็ได้รับรองกับข้าพเจ้า ว่าของต่าง ๆ เหล่านี้จะได้บรรทุกลงเรือเก็บไว้ในที่อันสมควรแล้ว แต่จะอย่างไรก็ตามเพื่อจะให้สมกับที่ท่านจะต้องการรู้นั้น ข้าพเจ้าจะขอ

บอกแก่ท่านแต่เพียงว่า ของต่าง ๆ อันเป็นเครื่องราชบรรณาการและของพระราชทานไปยังราชสำนัก (ฝรั่งเศส) นั้น รวมทั้งสิ้นเป็นของประมาณ ๒๐๐ หีบ

ข้อที่ ๓ ในจดหมายของท่านถาม ถึงเรื่องราชทูตของ พระเจ้ากรุงสยามและข้าราชการที่จะไปกับราชทูต ว่าจะให้พักอยู่ที่ไหนนั้น ในข้อนี้การที่เกี่ยวด้วยเรื่องที่พักของข้าราชการนั้น ข้าพเจ้าเชื่อใจว่าเมื่อพวกข้าราชการได้มาเมืองนี้ก็ได้จัดหาที่พักให้ เมื่อข้าราชการจะไปเมืองฝรั่งเศส เหตุใดพวกฝรั่งเศสจะไม่จัดที่พักให้คนเหล่านี้อยู่เล่า แต่ในส่วนตัวราชทูตนั้น ตำแหน่งหน้าที่ของเขา โดยเฉพาะไม่ทำให้เป็น การจำเป็นอย่างไรที่จะต้องจัดการรับรองใหญ่โตหรือจะต้องรับรองเป็นพิเศษ แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าตัวราชทูตเองคงจะได้รับความเอื้อเฟื้อ จากประเทศของเขา และเพื่อนฝูงของเขาก็คงจะรับรองตามสมควร

ข้อที่ ๔ ในจดหมายของท่านนั้นถามว่า พระเจ้ากรุงสยามได้มีรับสั่งให้ ผู้ที่จะไปแทน พระองค์ ไปเจรจา กับราชสำนัก ฝรั่ง เศสว่าอย่างไร และเหตุใดพระเจ้ากรุงสยามจึงต้องส่งออกไปนั้น ข้าพเจ้าจะต้องตอบว่า ได้ทรงแต่งออกไปเพื่อราชการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แต่จะได้มีรับสั่งให้ไปพูดจาว่าอย่างไรนั้น ยังหาได้ทรงมีรับสั่งบอกให้ข้าพเจ้าทราบไม่ แต่ข้าพเจ้าอดที่จะพูดไม่ได้ว่า ข้าพเจ้ามีความยินดีมากที่ได้เห็นท่านผู้ที่เป็นเสนาบดีซึ่งฉลาดไหวพริบอย่างยิ่ง มีความรู้มากจนถึงกับสอดส่องรู้เข้าไปถึงสิ่งที่ลับของราชสำนักนี้ได้ อันเป็นเหตุทำให้ท่านพูดยืดยาวถึงข้อดีและชั่วต่าง ๆ ดุจเราจะกะกำหนดให้พระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ ได้เป็นพระราช ไมตรีกันเพียงไรได้ ทีเดียว

ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าราชทูตคนใดได้ไปพูดจาเช่นนี้ในประเทศฝรั่งเศส จะพูดเป็นการลับหรือเปิดเผยก็ตาม ราชทูตผู้นั้นก็คงจะต้องได้รับความติเตียนเป็นแน่ ข้อเหล่านี้เป็นเรื่องที่หาประโยชน์มิได้ เพราะฉะนั้นไม่จำเป็นที่จะต้องพูดถึงเลย ข้าพเจ้าจะขอบอกแก่ท่านคำเดียวอันจะทำให้ท่านวางใจลงได้ว่า ในราชสำนักนี้ เจ้านายและข้าราชการมีความนับถือท่านเป็นอันมาก เพราะได้เคยเห็นคุณความดีของท่านมาหลายครั้งแล้ว แต่ข้าพเจ้าก็เชื่อว่าท่านเองก็คงจะต้องรับรองว่า ถึงแม้ที่สุดพระเจ้ากรุงสยามจะมีกิจอย่างใดที่จะให้ไปพูดจาที่ประเทศฝรั่งเศสพระองค์ก็อาจจะส่งใคร ๆ ไปเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ โดยไม่เป็นการเสียหายต่ออำนาจของท่านอย่างใดเลย

เมื่อข้าพเจ้าได้ตอบคำถามของท่าน ซึ่งเท่ากับเป็นคำนำของหนังสือฉบับนี้แล้ว ข้าพเจ้าจำเป็นจะต้องอธิบายให้ละเอียดกว้างขวางออกไปอีก เพื่อจะได้ตอบตามคำถามของท่านที่ถามมาโดยเฉพาะ คือ

ข้อ ๑ ถ้าแม้ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ได้ทรงพระราชดำริจะให้รักษาตำบลบางกอกและเมืองมะริด โดยทรงถือว่าข้างฝ่ายไทยได้ยกให้โดยน้ำใสใจจริง และปล่อยให้อยู่ในอำนาจของฝรั่งเศสอย่างเด็ดขาด และถ้าไทยไม่ปล่อยให้เช่นนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็จะไม่ทรงยอมให้กองทหารฝรั่งเศสเข้ารักษาที่ ๒ แห่งนี้ หรืออีกนัยหนึ่งถ้าจะพูดตามคำอธิบายของท่านแล้ว ก็จะต้องเข้าใจว่า ไทยจะต้องขับไล่พลทหารที่เป็นสัมพันธมิตรของพระเจ้ากรุงสยาม และจะต้องขับไล่พลทหารที่เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของไทยออกจากที่เหล่านี้ดังนี้ ถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงพระราชดำริเช่นนี้จริงอย่างท่านว่า และถ้า

ท่านได้ทำการโดยซื่อสัตย์สุจริตต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และถ้าท่านเป็นคนที่ซื่อตรงต่อไทยแล้ว ก็ควรท่านจะต้องบอกให้เราทราบในพระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเสียแต่ชั้นต้น และท่านไม่ควรจะเซ็นหนังสือสัญญาเลย เพราะท่านก็ทราบอยู่เต็มใจแล้ว ว่ามีพลทหารไทยรักษาบางกอกอยู่ถึง ๔๐๐ คน โดยที่ข้าพเจ้าได้บอกให้ท่านทราบ และท่านเองก็แน่แก่ใจแล้ว ว่ามีทหารไทยรักษาอยู่ในที่นั้น แต่เมื่อท่านทราบอยู่ดังนี้ท่านก็คงเซ็นหนังสือสัญญาทั้งทราบอยู่อย่างนั้น และยังมิใช่แต่เท่านี้ ท่านยังกลับได้ขอร้องและได้ทำความตกลงว่า กองทหารไทยก็ดี กองทหารพิเศษซึ่งพลทหารเป็นคนต่างชาติต่างภาษาก็ดี จะต้องอยู่ในความบังคับบัญชาของแม่ทัพฝรั่งเศส และแม่ทัพฝรั่งเศสนั้นจะต้องเป็นผู้รักษาตำบลบางกอกในพระนามของพระเจ้ากรุงสยามด้วย ครั้นข้าพเจ้าได้ถามท่านถึงข้อขัดข้องต่าง ๆ เหล่านี้ ท่านก็ตอบด้วยปากอันเป็นข้อความไม่เพียงพอ เหมือนกับที่ท่านได้ตอบมาด้วยจดหมายเหมือนกัน ถ้าหากว่าจะเชื่อคำของท่านแล้ว ก็จะต้องเข้าใจว่าในเรื่องนี้ท่านเข้าใจผิด แต่เดิมท่านก็ได้ทราบในพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ครั้นท่านเอาคำสั่งที่ท่านได้รับมา มาตรึกตรองใคร่ครวญดู ท่านก็กลับเปลี่ยนความคิดไปอีกเช่นนี้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าท่านไม่ควรจะไว้ใจในความคิดใหม่นี้ เพราะเป็นความคิดที่ไม่ตรงกับพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเลย เหตุที่ทำให้ข้าพเจ้าเข้าใจเช่นนี้ ก็ประกอบด้วยเหตุที่ตัวท่านเองก็ได้พูดกับข้าพเจ้า และได้ให้คนมาบอกกับข้าพเจ้าบ่อย ๆ ว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพอพระทัยในการต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้จัดทำมาแล้ว ในข้อ

ฉายที่กรุงเบอร์ลิน เมื่อเป็น พ.ท. พระทรงสุรเดช ผู้ช่วยทูตทหารประจำประเทศเยอรมนี ฯลฯ

นี้ก็เป็นเรื่องที่จริง เพราะบาทหลวงตาชาต์ก็ได้รับกระแสจากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทั้งพระองค์เองก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดมีลายพระหัตถ์มายังข้าพเจ้า ทรงแสดงความพอพระทัยในกิจการต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้จัดทำมาแล้ว และเพื่อจะได้ทรงจัดการตามความเห็นของข้าพเจ้าที่ข้าพเจ้าได้กราบทูลชี้แจงในจดหมายที่ได้ให้บาทหลวงตาชาต์นำไปถวายนั้น จึงได้ทรงพระอุตสาหะลงทุนมากมายเช่นนี้ ก็ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าเชื่อใจแน่ว่า ในจดหมายของข้าพเจ้าทุก ๆ ฉบับไม่มีฉบับใดเลยที่จะได้แนะนำการตามที่ท่านว่ามานี้ เพราะข้าพเจ้าเห็นว่าถ้าได้ทำอย่างท่านว่าแล้วก็จะไม่เป็นพระเกียรติยศต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส หรือจะไม่เป็นประโยชน์ต่อพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า หรือจะไม่เป็นประโยชน์ต่อศาสนาคริสเตียนเลยจนนิดเดียว

เพราะเหตุฉะนั้นเมื่อข้าพเจ้าได้อธิบายมาถึงเพียงนี้แล้ว ก็ขอให้ท่านนึกดูเถิดว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะทรงพระราชดำริเช่นนั้นได้ทีเดียวหรือ ข้าพเจ้าจึงอยากจะทราบจากท่านว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงพระราชดำริอย่างอื่น นอกจากทรงพระราชดำริจะส่งกองทหารมาสำหรับให้มาเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน และให้มารักษาบ้านเมือง คอยต่อสู้กับศัตรูหมู่ปรปักษ์ของ พระเจ้ากรุงสยามนาย ของข้าพเจ้าหรืออย่างไร และการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้โปรดส่ง กองทหารมา เช่นนี้ไม่ใช่สำหรับแสดงความไว้พระทัยในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ ดอกหรือ เพราะพระเจ้าแผ่นดินองค์ ๑ ได้ส่งกองทหารมามอบกับอีกองค์ ๑ และข้างฝ่ายองค์นี้ก็ได้มอบที่สำคัญ ๆ ให้กองทหารฝรั่งเศสรักษา ซึ่งเป็นการแสดงความไว้วางพระราชหฤทัยซึ่งกันและกันอยู่แล้ว ก็เมื่อพระ-

เจ้ากรุงสยาม ได้ทรงมอบบ้านเมืองอันเท่ากับลูกกุญแจของประเทศสยามให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสรักษาเช่นนี้แล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม และผู้เป็นพระสหายอันสนิทของพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า จะทรงแสดงความไม่ไว้พระทัยในไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินและข้าอันสุจริตของพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า จนถึงกับจะทรงบังคับให้พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ได้ขับไล่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ให้ออกจากที่ต่าง ๆ อันจะเป็นเหตุกระทำให้เกิดการวุ่นวายขึ้น และเป็นการแสดงว่าไม่ทรงไว้วางพระทัยทั้งในองค์พระเจ้ากรุงสยาม และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินด้วย ได้เช่นนั้นทีเดียวหรือ เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้ข้าพเจ้าจึงไม่อยากพูดให้ยืดยาวไป และไม่อยากพูดถึงประโยชน์ของการศาสนาเพราะตามเหตุการณ์ที่เป็นอยู่ในเวลานี้ การของศาสนาน่ากลัวจะเสื่อมทรามลงอันไม่มีใครได้นึกถึงเลย ในชั้นนี้ข้าพเจ้าจะขอเพียงแต่กล่าวโทษท่านในข้อที่ท่านได้แสดงดุจ หาว่าข้าพเจ้า มิได้กระทำ การ ตามวาจาของข้าพเจ้าเท่านั้น

ในข้อหาเช่นนี้ ความจริงควรเป็นข้าพเจ้าหาความท่านจึงจะถูกเพราะท่านได้ปฏิบัติผิดกับวาจาที่ท่านได้รับรองไว้กับข้าพเจ้าหลายเรื่อง ยกตัวอย่างคือ ๑ เรื่องที่ท่านจะมา ทำความตกลงกับข้าพเจ้า ในเรื่องส่งกองทหารไปประจำรักษา ที่เมืองมะริด ๒ เรื่องที่ จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อความในหนังสือสัญญาซึ่งท่านได้เซ็นชื่อตกลงไว้แล้ว ๓ เรื่องต่าง ๆ ที่ท่านได้มาแนะนำแก่ข้าพเจ้า อันเป็นข้อความไม่สมเกียรติยศข้าพเจ้าเลย ๔ ในเรื่องที่ท่านได้ทำกับข้าพเจ้าอันไม่เป็นการสมควรแก่ตำแหน่งหน้าที่ของข้าพเจ้า โดยที่ท่านสั่งให้บ่าวของท่านมาอยู่ที่

บ้านของข้าพเจ้า จนกว่าข้าพเจ้าจะได้ตอบจดหมายของท่าน และจดหมายนั้นก็มิได้มีข้อความสำคัญอย่างใดเลย มิหนำซ้ำท่านได้สั่งบ่าวของท่านให้มาบอกกับข้าพเจ้าโดยอ้างพระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสว่าท่านจะต้องการพบกับข้าพเจ้าโดยเฉพาะ และว่าเหตุที่ข้าพเจ้าควรจะมีความนับถือและนบนอบต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น จึงเป็นการจำเป็นที่ข้าพเจ้าจะต้องให้ท่านพบกับข้าพเจ้าโดยทันที อย่าให้เสียเวลาได้ต่อไปดังนี้ แต่ความจริงในเรื่องนี้ข้าพเจ้าก็ได้บอกกับท่านโดยตรงแล้วว่าข้าพเจ้ายังไม่มีเวลาว่างพอที่จะอ่านหนังสือของท่านได้ และหนังสือฉบับนี้มิใช่เป็นหนังสือสำคัญอะไรเมื่อไร แต่เป็นหนังสือที่ท่านเขียนเล่น ไม่ได้เซ็นชื่อใคร และท่านได้ส่งมาให้ข้าพเจ้าอ่านเป็นการส่วนตัว โดยเป็นที่เข้าใจกันว่า เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านแล้วเมื่อใดก็จะได้คืนให้แก่ท่าน และหนังสือฉบับนี้ข้าพเจ้าได้เข้าใจอยู่เสมอว่าเป็นเรื่องสำหรับจะแกล้งทำให้ข้าพเจ้าตกใจเท่านั้น

หนังสือที่ท่านได้มีมาถึงข้าพเจ้า เขียนเป็นภาษาเสปญและส่งมาจากด่านภาษีนั้น ท่านจะให้ข้าพเจ้ารับอย่างไรได้ เพราะในหนังสือฉบับนั้นท่านได้กล่าวว่า ท่านไม่ใคร่จะพอใจในการที่ท่านได้มอบธุระทั้งปวงถวายไว้แก่พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ท่านจึงหันมาขอให้ข้าพเจ้าช่วย แต่ที่จริงในชั้นต้น เมื่อข้าพเจ้าเต็มใจจะช่วยเหลือท่าน ท่านก็มิยอมรับความช่วยเหลือของข้าพเจ้า และข้อนี้ท่านก็ได้พูดต่อหน้าข้าพเจ้าเอง แต่ข้อที่ข้าพเจ้าน้อยใจและเสียใจที่สุดนั้น ก็คือท่านได้หาโอกาสอยู่เสมอที่จะทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกว่า ข้าพเจ้าไม่ควรจะเชื่อถือลายพระราชหัตถ์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส โดยที่ท่าน

คอยขัดขวางในข้อความที่ข้าพเจ้าได้มีหนังสือไปกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่ง-เศส และซึ่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงพระกรุณาโปรดเห็นชอบด้วยแล้ว คือว่าเมื่อข้าพเจ้ามีความเห็นอย่างไรซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อราชการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว ท่านก็คอยขัดขวางอยู่เสมอมิได้เว้นเลย

แต่ขอย้อนกลับมาพูดถึงข้อความที่ข้าพเจ้าได้ออกปากพูดมาแล้วเถิด คือ

ข้าพเจ้าได้สัญญาไว้กับบาทหลวงตาชาด์ ว่าจะได้จัดการให้กองทหารฝรั่งเศสได้เข้าประจำการรักษาตำบลบางกอก และเมืองมะริดโดยทันที แต่จะต้องให้ทำความตกลงในบางข้อซึ่งจำเป็นเสียก่อน เช่นในเรื่องกระทำสัตย์สาบานเป็นต้น ข้าพเจ้าก็ได้ตั้งใจที่จะจัดการให้เรื่องเหล่านี้ได้สำเร็จไปทุกอย่าง เพราะข้าพเจ้ามีความไว้ใจในตัวท่าน ทั้งข้าพเจ้ามีความนับถือและรักใคร่ประเทศฝรั่งเศส และมีความรักใคร่นับถือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย และความรักใคร่นับถือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนี้ มิใช่จะรักใคร่และนับถือเฉพาะในเวลาปัจจุบันนี้เมื่อไร แต่คงจะรักใคร่นับถือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส จนกว่าชีวิตข้าพเจ้าจะหาไม่ ครั้นข้าพเจ้าได้เห็นพวกพลทหารได้ป่วยเจ็บเป็นอันมาก ข้าพเจ้าก็ได้ตั้งใจให้ปลูกบ้านอย่างสบายสำหรับให้พวกทหารที่ป่วยได้พักอาศัยได้ และเมื่อข้าพเจ้าได้ให้ปลูกบ้านสำหรับพลทหารนั้นก็ยังไม่ได้ตกลงทำสัญญากันจนข้อเดียวเลย ในส่วนกองทหารฝรั่ง-เศสที่มิได้เจ็บป่วยนั้น ข้าพเจ้าก็ต้องการให้กองทหารได้เข้าประจำการและให้แม่ทัพและนายทหารได้เข้าไปอยู่ในตำบลบางกอกโดยไม่ต้องให้

กองทหารกระทำสัตย์สาบาน และโดยไม่ต้องรอให้พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าได้ทรงแรติไฟหนังสือสัญญานั้นเลย

อีกประการ ๑ จะมีใครว่าได้บ้างว่าในหนังสือของข้าพเจ้าไม่มีข้ออย่างใดที่จะกล่าวให้ทราบ ว่าในที่เหล่านี้จะมีกองทหารชาติอื่นนอกจากทหารฝรั่งเศส เพราะในจดหมายฉบับนั้นเอง ข้าพเจ้าก็ได้กล่าวไว้ว่า ก่อนที่จะรับกองทหารฝรั่งเศสเข้าไปรักษาในที่เหล่านั้นได้ จะต้องทำความตกลงกันในบางข้อเสียก่อน แต่ข้าพเจ้าก็หาได้กะกำหนดไม่ว่าจะต้องตกลงในข้อใดอย่างไร ทั้งข้าพเจ้าก็ได้ขอให้ท่านได้ตรึกตรองเป็นธุระในเรื่องนี้ก่อนเรื่องอื่น ๆ ทั้งหมด ครั้นภายหลังท่านได้จัดให้บาทหลวงตาชาด์ขึ้นมาหาข้าพเจ้า และท่านก็ได้มอบให้บาทหลวงตาชาด์ มีอำนาจที่จะมาจัดการพูดจากับข้าพเจ้าอย่างเด็ดขาด ในเรื่องที่จะให้กองทหารฝรั่งเศสได้เข้าไปประจำการรักษาตำบลบางกอกและเมืองมะริด ฝ่ายข้าพเจ้าก็ได้จัดให้บาทหลวงตาชาด์ย้อนกลับไปหาท่าน โดยมอบอำนาจให้บาทหลวงตาชาด์ได้ไปทำความตกลงกับท่านในเรื่องนี้ ตามข้อความที่ข้าพเจ้าได้เขียนจดไปให้บาทหลวงตาชาด์นั้นแล้ว

ก็เมื่อการเป็นเช่นนี้ ท่านจะสงสัยอย่างไรได้ ว่าพระเจ้ากรุงสยามได้หลอกท่าน ว่าในตำบลบางกอกและเมืองมะริดไม่มีทหารไทยหรือทหารชาติอื่นซึ่งเป็นสัมพันธมิตร เพราะท่านเองก็มิได้กะกำหนดจำนวนพลทหารไทยว่าจะให้มีมากน้อยสักเท่าไร แต่ท่านกลับได้ขอร้องให้พลทหารไทยและพลทหารชาติอื่น ได้อยู่ในความบังคับบัญชาของผู้ว่าราชการเมืองซึ่งต้องเป็นคนชาติฝรั่งเศสเสียซ้ำไป

เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอให้ท่านตรึกตรองดู หรือใคร ๆ นอกจากท่านก็ได้ ขอให้ตรึกตรองและพิเคราะห์ดู ว่าการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ได้ส่งกองทหารมา ถวาย ต่อพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้านั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ถูกหลอกลวงอย่างไรหรือไม่ และขอให้พิเคราะห์ดูต่อไปว่า ถ้าความได้ปรากฏเช่งแซ่แล้ว ว่าพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ได้ทรงพระอุตสาหะส่งกองทหารมาในหนทางอันไกลและโดยเปลืองพระราชทรัพย์มากมาย เพื่อหวังประโยชน์การศาสนาของพระผู้เป็นเจ้าเช่นนี้ จะเป็นการเสียพระเกียรติยศได้ทีเดียวหรือ และเมื่อทราบกันต่อไปว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม และซึ่งมีพระเดชานุภาพใหญ่ยิ่งอันทราบกันทั่วโลก จนถึงกับพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงไว้วางพระราชหฤทัย จึงได้ทรงมอบหมายให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรง ปกครอง บ้าน เมือง ๒ แห่ง อันนับว่า เป็น ลูกกุญแจ ของ ประเทศสยามดังนี้ จะเป็นการเสื่อมเสียพระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ละหรือ

ต่อนี้ไปจะได้กล่าวถึงข้อ ๒ ในจดหมายฉบับนั้นต่อไป

ท่านได้มุ่งหมายไว้ตั้งแต่เมื่อไรที่จะตัดตอนที่สำคัญ ๆ ในพระราชอาณาเขตออกจากพระอำนาจของพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าจนถึงกับจะไม่ยอมให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงมีอำนาจที่จะมอบที่เหล่านั้นให้กองทหารฝรั่งเศสรักษาได้

ในชั้นต้นท่านก็ได้อ้อนวอนกราบไหว้ขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในความซื่อสัตย์สุจริตและความกล้าหาญของพวกฝรั่งเศส และขอให้พระองค์ได้ทรงมอบให้พวกฝรั่งเศสได้พิทักษ์

รักษาตำบลบางกอก แต่การที่จะให้รักษาบางกอกนี้ก็มิใช่จะรักษาในพระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเมื่อไร แต่จะให้รักษาในพระนามของพระเจ้ากรุงสยาม คือว่าให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงบังคับบัญชาปกครองพวกฝรั่งเศส ดุจพวกฝรั่งเศสเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์เช่นนั้น เพราะเหตุว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงปราบทวีปยุโรปให้ได้อยู่เย็นเป็นสุข มิได้มีพระราชดำริที่จะมาตีบ้านเมืองในฝ่ายประเทศอินเดียแล้วดังนี้

แต่ครั้นมาอ่านข้อความในจดหมายของท่านนั้น ก็ดูประหนึ่งว่าข้าพเจ้ามิได้คิดในประโยชน์ของพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า และดูเหมือนว่าข้าพเจ้าได้เอาพระราชไมตรีมาแอบอ้างเพื่อเอาลูกกุญแจของประเทศสยามยกให้แก่ฝรั่งเศสดังนี้ ถ้าหากว่าข้าพเจ้าไม่เชื่อในความยุติธรรมของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว ก็น่าจะทำให้ข้าพเจ้าคิดไปเช่นนั้นได้ เพราะท่านก็ยืนยันอยู่ว่าพระเจ้ากรุงสยามไม่มีอำนาจที่จะส่งกองทหารให้เข้าไปอยู่ในตำบลบางกอกและเมืองมะริดได้ จนที่สุดท่านก็เห็นว่าจะยอมให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระเจ้ากรุงสยามอยู่ในที่เหล่านี้ไม่ได้ และท่านก็ยังยืนยันต่อไปอีกว่า พระเจ้ากรุงสยามไม่มีอำนาจที่จะตั้งแต่งผู้ว่าราชการเมืองให้ไปรักษาในที่เหล่านี้ได้ การที่ท่านกล่าวออกความเห็นเช่นนี้เป็นการผิดความยุติธรรม และเป็นการหมิ่นประมาทอย่างยิ่ง ถ้าแม้ว่าพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าได้ทรงทราบและเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ได้ทราบในข้อความที่ท่านกล่าวนี้แล้ว ก็น่ากลัวจะเกิดเรื่องใหญ่โตขึ้นได้ และเรื่องนี้ก็อาจจะทรงทราบแลทราบกันได้ เพราะความคิดของท่านนี้มิได้ระวังให้เป็นการลับลเลย แต่ได้

พูดจาอย่างเปิดเผย จนที่สุดก่อนที่ท่านจะได้พูดกับข้าพเจ้า ท่านก็ได้เขียนเป็นจดหมายจากกรุงศรีอยุธยาไว้แล้ว

ในเรื่องที่จะให้มองซิเออร์ดูบรูองออกไปยังเมืองมะริดนั้น มองซิเออร์ดูบรูอง จะได้พากองทหารไปเท่าจำนวนที่ควรจะเอาไปได้อันพอแก่ราชการของพระเจ้ากรุงสยาม แต่ก่อนที่จะให้มองซิเออร์ดูบรูองไปเมืองมะริดนั้น ท่านกับข้าพเจ้าจะต้องทำความตกลงกันเสียก่อนว่ามองซิเออร์ดูบรูองจะได้รับตำแหน่งหน้าที่เป็นผู้ว่าราชการเมืองมะริดจากพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าสถานใด

ในข้อที่เกี่ยวด้วยการศาสนานั้น ข้าพเจ้าจะไม่พูดถึงเลย เพราะความต้องการของท่านไม่เป็นการสมควร ข้าพเจ้าจะขอเพียงแต่ให้ท่านได้รู้สึกไว้ว่า ท่านลังฆราชก็ดี ท่านวิแกอาปอศตอลิกก็ดี ท่านมิชันนารีทั้งหลายก็ดี มิได้ยอมเลยที่จะทำตามความแนะนำของท่าน เพราะท่านเหล่านี้มีความเห็นพร้อมกันว่า ในเวลานี้การของศาสนาในประเทศนี้กำลังเดินสู่ทางเจริญอยู่แล้ว

แต่ข้าพเจ้าก็อดไม่ได้ที่จะแสดงให้ท่านทราบว่า ข้าพเจ้ามีความยินดีนักที่ท่านต้องการให้งดประเทศที่พระราชทานสิทธิต่าง ๆ ให้แก่ศาสนา แต่ในจดหมายของท่านก็ยังมีความหวังอยู่ ในการที่ข้าพเจ้าได้ผัดเพี้ยนไม่รีบร้อนประกาศสิทธิต่าง ๆ นั้น เป็นการที่จะทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่พอพระทัยเป็นอันมาก เหตุที่ข้าพเจ้ามีความนับถือและจงรักภักดีต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส คอยหาช่องโอกาสที่จะทำการทั้งปวงให้ถูกพระทัยนั้นเอง จึงทำให้ท่านหาโอกาสทำให้ข้าพเจ้าได้รับความลำบากและหนักใจ ท่านจึงแกล้งเปลี่ยนความคิดความเห็น

ในการซ้อมรบของกองทหารรักษาพระองค์พระเจ้าไกเซอร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔

บ่อย ๆ เช่นนี้

เมื่อข้าพเจ้าได้ตอบคำถามของท่าน ซึ่งท่านถามมาเป็นการส่วนตัวนั้นแล้ว ข้าพเจ้าขอร้องต่อท่านในหน้าที่ท่านเป็นเสนาบดีบ้าง คือ ขอให้ท่านได้ปฏิบัติการให้ตรงตามวาจาของท่าน ซึ่งท่านได้สั่งให้บาทหลวงตาชาด์มาบอกกับข้าพเจ้า และซึ่งข้าพเจ้าได้นำความกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงสยามแล้ว กล่าวคือเมื่อข้าพเจ้าได้พบกับบาทหลวงตาชาด์ที่เมืองลพบุรีเป็นครั้งแรก บาทหลวงตาชาด์ได้บอกกับข้าพเจ้าว่า ท่านได้สั่งให้บาทหลวงตาชาด์มาบอกกับข้าพเจ้าว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่งพลทหาร นายทหาร เอนยินเนียปืนใหญ่ ลูกแตก และปืนสำหรับยิงลูกแตก มาถวายพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า เพื่อให้กองทหารเหล่านี้มารักษาบางกอกในพระนามของพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า หาได้ให้มารักษาบางกอกในพระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่ พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงรับของถวายเหล่านี้จากราชมิตรและพระสหาย. โดยทรงรู้สึกในพระคุณของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้เจ้าพนักงานจัดการถ่ายเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์เหล่านี้ลงจากเรือ เพราะในของต่าง ๆ เหล่านี้สิ่งที่ทรงเห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นที่สุดก็คือปืนสำหรับยิงลูกแตกและลูกแตก แต่ก็เผอิญของ ๒ อย่างนี้ท่านก็กักไว้หาส่งไปถวายไม่

ข้าพเจ้าเป็นผู้มีหน้าที่ที่จะต้องกราบทูลเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ให้ทรงทราบทุกอย่าง เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าเมื่อได้ทรงทราบว่าการต่าง ๆ มิได้เป็นไปตามพระราชโองการแล้ว ก็คงจะทรงประหลาดพระทัยเป็นอันมาก และคงจะมีพระราชดำรัสห้ามมิให้ข้าพเจ้าได้ทำความ

ตกลงกับท่านอย่างใด จนกว่าตัวท่านเองจะได้ปฏิบัติการให้ตรงวาจาของท่าน ซึ่งท่านได้กล่าวไว้แทนพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทุกประการ

ขอให้ท่านตรึกตรองดูให้ดีเถิด ว่าเมื่อเสนาบดีได้รับอำนาจจากพระเจ้าแผ่นดินของตัว มารับรองการต่าง ๆ กับพระเจ้าแผ่นดินของเราผู้เป็นพระราชมิตร และเสนาบดีผู้นั้นได้มากลับกลอกเปลี่ยนวาจาของตัวเช่นนี้ จะเป็นการสมควรแล้วหรือ เพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ทราบกันทั่วไปแล้ว

(เซ็น) ฟอลคอน

เมืองลพบุรี วันที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

วันที่ ๑๓ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

เราผู้มีชื่อข้างท้ายนี้ คอนซตันซ์ตินฟอลคอน เชอวาเลียของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เซนต์มีเชล ออกยา เคานต์ ผู้เป็นเสนาบดีว่าการทั่วไปของพระเจ้ากรุงสยามฝ่ายหนึ่ง และ คลอด เซเบเรต์ เชอวา-เลียเซนเยอร์เดอบูเล เอกอัครราชทูตพิเศษของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม และเป็นผู้อำนวยการทั่วไปผู้หนึ่งของราชบริษัทฝรั่งเศสฝ่ายอินเดียตะวันออกอีกฝ่ายหนึ่ง ได้พร้อมกันทำความตกลงตามข้อความซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้ กล่าวคือ

ข้าพเจ้าคอนซตันซ์ตินฟอลคอนสัญญาว่า ข้าพเจ้าจะได้เข้าหุ้นกับบริษัทฝรั่งเศสฝ่ายอินเดียตะวันออก คิดเป็นเงิน ๓๐๐,๐๐๐ ปอนด์ (ฝรั่งเศส) เงินนี้ข้าพเจ้าสัญญาว่า จะได้ส่งไปมอบไว้กับผู้เก็บเงินของ

บริษัท ณ กรุงปารีส และข้าพเจ้ายอมที่จะขาดทุนหรือได้กำไรเหมือนกับคนอื่น ๆ ที่มีหุ้นส่วนอยู่ใน บริษัทนี้ตลอดเวลาที่พระผู้ เป็นเจ้าจะโปรดให้เป็นไป และตลอดเวลาที่บริษัทยังคงตั้งอยู่ และข้าพเจ้าเซเบเรต์ในนามของข้าพเจ้าเองและในนามของบริษัทโดย ที่ข้าพเจ้าเป็นผู้ อำนวยการอยู่ในบริษัทนั้น ยอมรับให้คอนซตันซ์ตินฟอลคอนได้เข้าหุ้นตามข้อความที่ได้กล่าวมาข้างบนนั้นแล้ว และข้าพเจ้าขอสัญญาว่า เมื่อข้าพเจ้าได้กลับไปถึงกรุงปารีสเวลาใด หรือเมื่อบริษัทจะได้ทราบถึงข้อความในหนังสือสัญญานี้เวลาใด บริษัทจะได้จัดการทำบัญชีรายรับรายจ่าย และบัญชี เงินที่คงเหลือ ซึ่งนับว่า เป็นทุน ของ บริษัทจน ถึงวันที่ ๑ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๐) เป็นสิ้นเขต ซึ่งเป็นวันที่เซนเยอร์คอนซตันซ์ตินฟอลคอนจะได้เข้าหุ้นกับบริษัทเป็นต้นไป ยกตัวอย่างเช่นว่า เมื่อได้ทำบัญชีเงินคงเหลือเสร็จแล้ว ต่างว่าเงินทุนของบริษัทยังคงเหลืออยู่ ๓,๐๐๐,๐๐๐ โดยมิได้คิดเอากำไรต่าง ๆ มาบวกทบด้วย และฝ่ายเซนเยอร์คอนซตันซ์ตินฟอลคอนได้เอาเงินส่วนตัวมาเข้าหุ้นกับบริษัท ๓๐๐,๐๐๐ ปอนด์ (ฝรั่งเศส) ก็ต้องนับว่าเซนเยอร์คอนซตันซ์ตินฟอลคอนมีหุ้นอยู่ ๑ ส่วนใน ๑๑ ส่วนในต้นทุนของบริษัท ๓,๐๐๐,๐๐๐ ปอนด์นั้น และจะต้องถือว่าต้นทุนจริงของบริษัทเป็นเงิน ๓,๓๐๐,๐๐๐ ปอนด์ (ฝรั่งเศส) หรือถ้าแม้ว่าต้นทุนของบริษัทจะมากกว่าหรือน้อยกว่า ๓,๐๐๐,๐๐๐ ปอนด์ เซนเยอร์คอนซตันซ์ตินฟอลคอนก็คงจะได้ส่วนได้และส่วนเสียเท่าจำนวนเงิน ๓๐๐,๐๐๐ ปอนด์ ที่ได้เข้าหุ้นกับบริษัท และคงจะต้องขาดทุนหรือได้กำไรตามส่วนมากและน้อยโดยเอาจำนวนเงินที่เข้าหุ้นนั้นเป็นหลักเกณฑ์

ท่านเซนเยอร์คอนซตันซ์ตินฟอลคอน จะได้รับส่วนแบ่งประจำปี เหมือนกับผู้เข้าหุ้นอื่น ๆ ตามส่วนเงินทุนที่ได้ลงไปปีละ ๑๐ เปอร์เซ็นต์ ทุก ๆ ปี และกำไรที่เหลือจากการแบ่ง ๑๐ เปอร์เซ็นต์นั้นจะยังมีอยู่อีกมากน้อยเท่าใด จะได้บวกทบเป็นทุนของบริษัทต่อไป และกำไร ๑๐ เปอร์เซ็นต์นี้บริษัทจะได้จ่ายให้แก่ผู้แทนของ คอนซตันซ์ตินฟอลคอน ณ กรุงปารีสทุก ๆ ปีเสมอไป

ข้าพเจ้าเซเบเรต์ขอกำชับ และสั่งในนามของบริษัท แก่บรรดาผู้อำนวยการและเจ้าพนักงานทั้งปวงของบริษัทอันอยู่ในที่ต่าง ๆ ในทิศตะวันออกของแหลมเคปออฟกุดโฮ่ป ให้กระทำตามคำสั่งของเซนเยอร์คอนซตันซ์ตินฟอลคอน ซึ่งจะได้สั่งการต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์แก่การของบริษัททุกอย่าง จนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้สั่งมาเป็นอย่างอื่นต่อไป

สัญญานี้ทำที่เมืองลพบุรี เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

(เซ็น) เซเบเรต์, ฟอลคอน

สำเนาพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสยาม

ทูลท่านผู้มีอำนาจซึ่งแวดล้อมด้วยบารมีทั้งปวง และซึ่งมีพระเดชานุภาพสมพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ซึ่งทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมและตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม อันพระเดชานุภาพและพระบารมีได้แผ่ไปทั่วโลก โดยที่ทรงมีชัยชนะแก่พระเจ้าแผ่นดินในทวีปยุโรปหลาย

พระองค์ จนพระเจ้าแผ่นดินเหล่านี้จำเป็นต้องมากราบทูลอ้อนวอนขอให้สงบศึก และขอเป็นพระราชไมตรีด้วย

หลุยผู้เป็นใหญ่ พระเจ้าแผ่นดินแห่ง ประเทศ ฝรั่งเศส และ ประเทศนาวา ผู้เป็นพระสหายที่รักของหม่อมฉัน และซึ่งพระผู้เป็นเจ้าอันมีอำนาจปกครองดินฟ้าอากาศจงโปรดให้พระชนมพรรษาได้ยั่งยืน ทั้งโปรดให้ราชตระกูลได้เจริญ เพื่อให้เป็นเกียรติยศต่อพระสหายของพระองค์

ด้วยหม่อมฉันได้ มีความ เสียใจเป็นอันมาก ที่ ได้ทราบข่าวมา ว่าพระองค์ได้ทรงพระประชวร แต่พระราชไมตรีที่มีติดต่อในระหว่างเราทั้ง ๒ ก็มีอำนาจเปรียบประดุจแสงพระอาทิตย์ในทิศตะวันออก ซึ่งกระทำให้เมฆหมอกในพื้นแผ่นดินกระจายหายไปหมด เพราะฉะนั้น ที่กองทัพเรือของพระองค์ได้มาถึงนั้น ก็ได้กระทำให้ความเศร้าโศกเสียใจในหทัยของหม่อมฉันดับสูญหายไปหมดดุจเดียวกัน และที่พระองค์ได้ส่งกองทหาร นายทหารและบาทหลวงมานั้น ก็เป็นการสมใจที่หม่อมฉันได้นึกหวังไว้ทุกอย่าง

การที่พระองค์ได้ทรงแสดงพระราชไมตรีเช่นนี้ เป็นการจับใจหม่อมฉันยิ่งนัก จนหม่อมฉันไม่ทราบว่าจะทำประการใด จึงจะให้พระองค์ทรงเห็นในความนับถือรักใคร่ของหม่อมฉัน และในความพอใจของหม่อมฉัน

การทั้งปวงที่พระองค์ได้จัดทำมาแล้ว เป็นสิ่งที่น่าชมเชยสรรเสริญยิ่งนัก และหม่อมฉันก็ไม่ทราบว่าจะควรทำประการใดจึงจะต้องด้วยพระราชประสงค์ของพระองค์ และข้อความในพระราชสาส์นของพระองค์ ก็เต็มไปด้วยใจความซึ่งทำให้รู้สึกชมเชยพระองค์เป็นอันมาก

เพราะฉะนั้น ในเวลานี้หม่อมฉันจะตอบอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากจะขอให้พระเจ้าได้โปรดบันดาลให้พระองค์ได้ทรงมีพระชนมายุยืนยาว และขอให้พระองค์ได้ทรงพระเจริญทุกประการ

อันกองทหารที่พระองค์ได้ส่งมาถวายหม่อมฉันนั้น หม่อมฉันได้จัดให้เข้ารักษาในที่สำคัญที่สุดในพระราชอาณาเขตของหม่อมฉัน ซึ่งเป็นแห่งที่ข้าศึกอาจจะมาทำร้ายได้ และได้มอบให้กองทหารนั้นได้รักษาและคอยต่อสู้กับข้าศึก ให้สมกับที่เราทั้ง ๒ ได้เป็นพระราชไมตรีซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้เป็นเรื่องที่พระองค์จะทรงวางพระทัยได้แล้ว

ส่วนบาทหลวงที่บาทหลวงเดอลาเชซ ผู้ล้างบาปของพระองค์ได้ส่งมาให้หม่อมฉันนั้น หม่อมฉันก็ได้รับไว้แล้ว และเป็นการที่สมความปรารถนาของหม่อมฉันทุกประการ หม่อมฉันจึงได้ทำตราตั้งพระราชทานโรงเรียน ๑ หลังโบสถ์ ๑ หลัง และของทั้งปวงยกให้แก่พวกบาทหลวง อันเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับให้พวกบาทหลวงได้ตั้งการสอนศาสนาในพระราชธานีลพบุรีของหม่อมฉันแล้ว และในไม่ช้าก็จะได้จัดการให้พวกบาทหลวงได้ไปตั้งการสอนศาสนาที่กรุงเทพพระมหานครเหมือนกัน และขอพระองค์จงวางพระทัยเสียเถิดว่า หม่อมฉันคงจะได้บำรุงอุดหนุนพวกบาทหลวงทั้งในปัจจุบันและในอนาคต เพราะหม่อมฉันถือว่าพวกบาทหลวงเหมือนกับเป็นเครื่องมือสำหรับเป็นสะพานเชื่อมให้พระราชไมตรีในระหว่างเราทั้ง ๒ ได้ติดต่อสนิทสนมต่อไปในภายหน้า จึงทำให้หม่อมฉันมีความรักใคร่พวกบาทหลวงมากขึ้น

หม่อมฉันมีความยินดีเป็นอันมากที่ได้รับรองมองซิเออร์เดอลา-

ลูแบและมองซิเออร์เซเบเรต์ ซึ่งพระองค์ได้ส่งมาเป็นเอกอัครราชทูตพิเศษของพระองค์ ทั้งมีความยินดีที่ได้รับของต่าง ๆ ซึ่งพระองค์ได้มอบให้มองซิเออร์เดอลาลูแบ และมองซิเออร์เซเบเรต์นำมาถวายหม่อมฉัน แต่ข้อต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อจำเป็นสำหรับให้พระราชไมตรีในระหว่างพระองค์และตัวหม่อมฉันได้สนิทสนมกันจริง ๆ ยังหาได้ตกลงกันเป็นเด็ดขาดไม่ หม่อมฉันจึงจำเป็นต้องส่งบาทหลวงตาชาด์ออกไปเพื่อให้ไปทำความตกลงในข้อต่าง ๆ ตามสมควร และเพื่อให้บาทหลวงตาชาด์ไปกราบทูลต่อพระองค์ให้ทรงทราบในความนับถือและรักใคร่อันจริงใจของหม่อมฉันซึ่งได้มีต่อพระองค์ กับหม่อมฉันได้จัดให้บาทหลวงตาชาด์นำของต่าง ๆ อันมีในฝ่ายทิศตะวันออกไปถวายต่อพระองค์แทนตัวหม่อมฉัน เพื่อเป็นพยานให้เห็นในความปรารถนาของหม่อมฉัน ที่จะต้องการให้พระราชไมตรีในระหว่างเราทั้ง ๒ ได้เพิ่มทวีขึ้นชั่วกัลปาวสาน

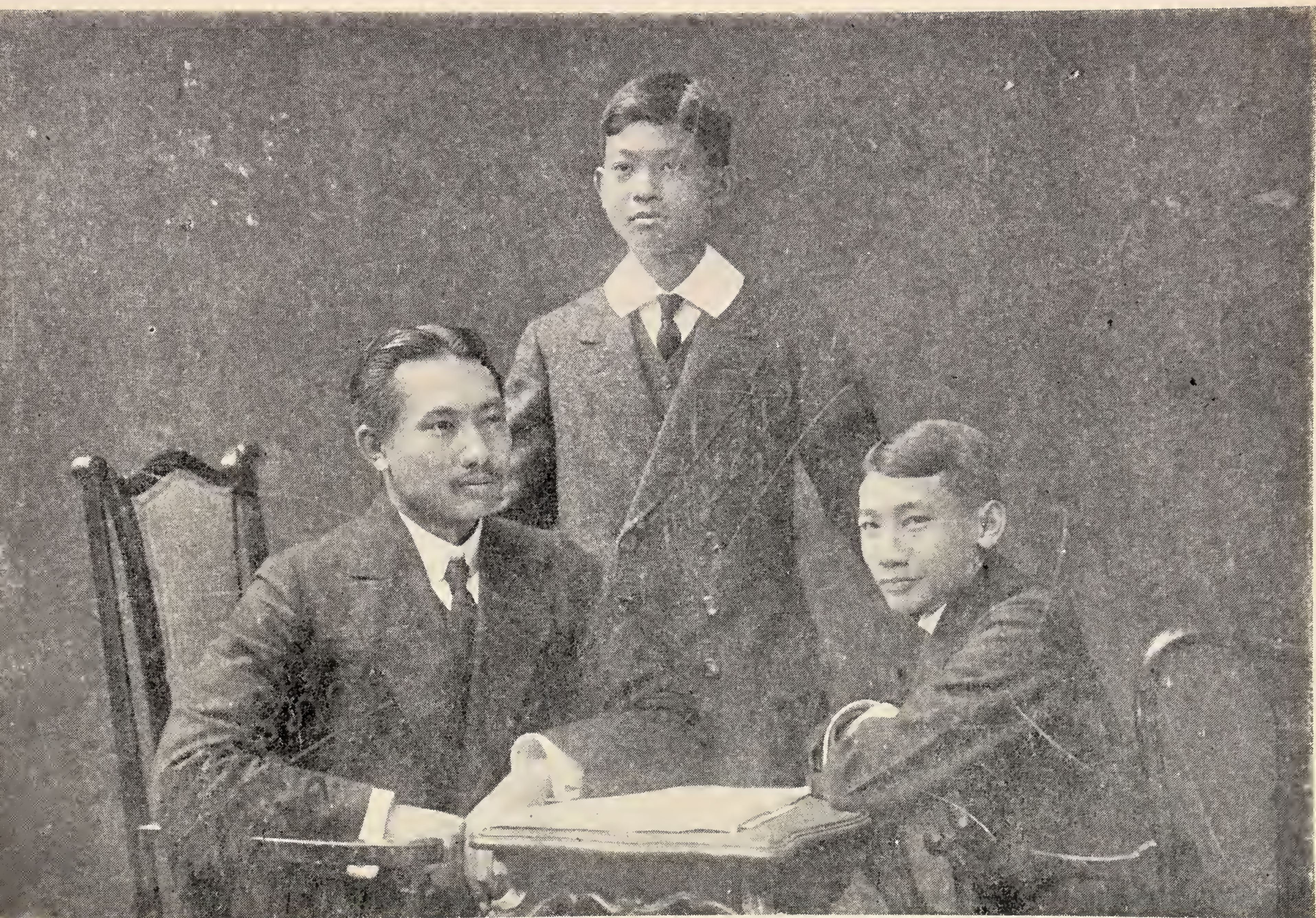
การที่หม่อมฉันได้แต่งให้บาทหลวงตาชาด์ออกไปเฝ้าพระองค์ครั้งนี้ หม่อมฉันหาได้ตั้งแต่งให้เป็นตำแหน่งอะไรออกไปไม่ เพราะเกรงว่าผู้ที่มีใจไม่สุจริตจะติเตียนบาทหลวงตาชาด์ได้ และถ้ามีคนติเตียนบาทหลวงตาชาด์แล้วก็เท่ากับติเตียนตัวหม่อมฉันเหมือนกัน เพราะฉะนั้นการที่จะรับรองบาทหลวงตาชาด์ให้สมกับพระเกียรติยศของหม่อมฉัน จะควรสถานใดก็แล้วแต่พระองค์จะเห็นควรเถิด เมื่อบาทหลวงตาชาด์ได้ไปกราบทูลอย่างไร ก็ขอพระองค์จงเชื่อฟังถ้อยคำของบาทหลวงตาชาด์เถิด เพราะหม่อมฉันได้มอบธุระให้บาทหลวงตาชาด์ไปทำความตกลงในข้อต่าง ๆ กับพระองค์ เพื่อความหวังและความประสงค์ของเราทั้ง ๒ ฝ่ายจะได้สำเร็จลุล่วงไปแล้ว

ขอพระเจ้าผู้สร้าง สิ่งทั้งปวงจงโปรดให้ พระองค์ได้มี พระชนม์ยืนยาว และขอให้พระองค์ทรงพระเจริญ จะต้องพระราชประสงค์สิ่งใดก็ขอให้ได้ดังพระราชประสงค์ทุกประการ และขอให้พระองค์ทรงได้มีชัยชนะแก่ศัตรูหมู่ปัจจามิตร ให้เป็นที่นิยมยินดีของพระสหายทั่วไป เพื่อพระองค์จะได้ ทรงปกครองราชอาณาเขต ประเทศ บ้านเมืองฝรั่งเศสและนาวาให้อยู่เย็นเป็นสุขสืบไป และขอให้พระองค์ได้ทรงมีชัยให้สมความปรารถนาของหม่อมฉัน ผู้เป็นพระสหายที่รักของพระองค์ด้วยเทอญ

เขียน ณ พระราชวังลพบุรีของหม่อมฉัน ณ วันแรม ๓ ค่ำ เดือนอ้าย ปี ๒๒๓๑ ตรงกับวันที่ ๒๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗

รายงานมองซิเออร์เดฟาซ
เขียนที่บางกอก
ลงวันที่ ๒๗ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

ด้วยเสบียงอาหารที่ได้บรรทุกลงเรือโครมาแด และเรือลาล้วนนั้นเป็นของที่ไม่ดี จึงได้ทำให้พลทหารล้มตายลง แต่เหตุที่พลทหารได้ล้มตายไปนั้น จะโทษเสบียงอาหารไม่ดีอย่างเดียวไม่ได้ เพราะประจวบกับเวลาที่ไม่ได้รับความเอื้อเฟื้อจาก ผู้ว่าราชการเมืองบาตาเวียเลย จนถึงกับต้องรีบออกเรือจากเมืองนั้น ทั้งเรือลานอมานด์ก็พลัดกันด้วย และเรือลานอมานด์ล่าไปถึงเมืองไทยภายหลังเรืออื่น ๆ ถึง ๖ อาทิตย์

ฉายกับ พระอดิศักดิ์อภิรัตน์ และ นายแพทย์เติม บุนนาค น้องชาย ที่ประเทศเยอรมนี

เมื่อได้ออกเรือจากเมืองบาตาเวียนั้น มองซิเออร์เดฟาซได้พูดกับบาทหลวงตาชาด์ว่า มีความประหลาดใจในการที่ท่านราชทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมิได้ให้บาทหลวงตาชาด์ล่วงหน้าไปที่กรุงศรีอยุธยาก่อน เพื่อจะได้ไปจัดการให้เตรียมรับกองทหารในเวลาที่เรือไปถึง

แต่ท่านราชทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ได้จัดการดังว่ามานี้ โดยมิได้บอกกล่าวหรือหารือมองซิเออร์เดฟาซอย่างใด พอราชทูตคิดขึ้นมาก็จัดทำไปทีเดียว

มองซิเออร์เดฟาซจึงเห็นว่า เป็นการจำเป็นที่จะต้องเอาคำสั่งมาให้ท่านราชทูตดู เพื่อต่อไปในภายหน้าราชทูตจะได้ไม่ทำการเช่นนี้อีก

ราชทูตได้ขอให้ มองซิเออร์เดฟาซ จัดให้มองซิเออร์ โวลังไปด้วยพร้อมกับราชทูต แต่มองซิเออร์เดฟาซไม่ใคร่จะไว้ใจในมองซิเออร์โวลังนัก จึงได้จัดให้มองซิเออร์เดอบรูอังไปแทน ครั้นมองซิเออร์เดอบรูอังได้พาบาทหลวงตาชาด์ไปส่งที่บางกอกแล้ว มองซิเออร์เดอบรูอังก็กลับมารายงานให้มองซิเออร์เดฟาซทราบในเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามที่ได้รู้ได้เห็นมาทุกประการ

บาทหลวงตาชาด์ได้บรรทุกเสบียงอาหารไปด้วยเป็นอันมาก และได้รีบร้อนเดินทางอย่างเร็วที่สุด ได้เล่าให้มองซิเออร์เดอบรูอังฟังว่า พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงสัญญาว่าจะได้ทรงมอบบางกอกและเมืองมะริดให้แก่พวกฝรั่งเศส และบาทหลวงตาชาด์ได้กำชับให้รีบส่งคนที่เจ็บป่วยไปที่บางกอกโดยทันที เพราะที่บางกอกเสบียงอาหารบริบูรณ์ทุกอย่าง นอกจากนี้บาทหลวงตาชาด์หาได้เล่าอะไรให้มองซิเออร์เดอบรูอัง

ฟังอีกไม่

มองซิเออร์เดฟาชจึงได้จัดให้มองซิเออร์เดอโบชัง ซึ่งเป็นนายพันตรี แบ่งพลทหาร ๒๕ คนให้คุมคนที่ป่วยเจ็บไป และได้สั่งมองซิเออร์-เดอโบชังให้ระวังการให้รอบคอบ และให้คอยสังเกตดูการทั้งปวง เมื่อกลับมาถึงก็ให้รายงานเรื่องต่าง ๆ ให้ทราบทุกอย่าง

มองซิเออร์เดฟาชกล่าวว่า เมื่อบาทหลวงตาชาด์จะขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยานั้น ท่านราชทูตได้มอบคำสั่งซึ่งราชทูตได้เซ็นชื่อไว้ให้บาทหลวงตาชาด์ถือไป ในคำสั่งนั้นมีความว่า ราชทูตได้พากองทหารปืนใหญ่ ทหารปืนใหญ่ ลูกแตก และลูกกระสุนดินดำ มาสำหรับให้ทำราชการของพระเจ้ากรุงสยาม แต่ที่ราชทูตได้กล่าวในคำสั่งเช่นนี้ ราชทูตก็รู้อยู่เต็มใจว่า ทหารปืนใหญ่ ๑๐ คนนี้จะต้องส่งกลับไปประเทศฝรั่งเศสตามคำสั่ง

ครั้นบาทหลวงตาชาด์ไปพบกับมองซิเออร์คอนซตันซ์เป็นครั้งที่ ๒ แล้ว บาทหลวงตาชาด์ได้กลับมาและได้พูดจาสนทนาอยู่กับท่านราชทูตช้านาน มองซิเออร์เดฟาชเชื่อว่าในคราวที่บาทหลวงตาชาด์กับราชทูตได้สนทนากันในครั้งนี้ ก็คงจะได้ทำความตกลงกันในข้อต่าง ๆ เสียแล้ว จึงได้เชิญมองซิเออร์เดฟาชให้เข้าไปประชุมปรึกษาการต่าง ๆ ด้วย

ครั้นราชทูตได้บอกข้อความต่าง ๆ ที่จะทำสัญญากันให้มองซิ-เออร์เดฟาชทราบนั้น ราชทูตจึงได้บอกให้มองซิเออร์เดฟาชทราบว่าพระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะให้พลทหารไทย ๔๐๐ คน ช่วยกองทหารฝรั่งเศสรักษาบางกอก มองซิเออร์เดฟาชจึงได้บอกกับ

บาทหลวงตาชาด์ว่า พระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสในเรื่องนี้มีอยู่ว่า ให้กองทหารฝรั่งเศสได้รักษาบางกอกโดยเฉพาะ มิให้มีทหารชาติอื่น ๆ หรือให้คนหนึ่งคนใดเข้าไปปะปนกับทหารฝรั่งเศสอย่างใด

ราชทูตจึงได้ถามมองซิเออร์เดฟาชว่า เท่าจำนวนพลทหารฝรั่งเศสที่มีอยู่ในเวลานี้ มองซิเออร์เดฟาชจะรับผิดรับชอบในการรักษาบางกอกและเมืองมะริดได้แล้วหรือ มองซิเออร์เดฟาชจึงได้ตอบว่าจะยอมรับรักษาทั้ง ๒ แห่งนี้ ถ้ารักษาไม่ได้แล้ว ก็จะยอมถวายศีรษะต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและพระเจ้ากรุงสยาม เพราะฉะนั้นจึงขอให้ราชทูตจงเชื่อใจเถิดว่า มองซิเออร์เดฟาชคงจะได้สั่งเสียการงานทั้งปวงให้เป็นที่เรียบร้อยทีเดียว แต่การที่จะเอากองทหารไทยไปอยู่ปะปนกับทหารฝรั่งเศสนั้น มองซิเออร์เดฟาชจะยอมไม่ได้

ราชทูตจึงได้ถามมองซิเออร์เดฟาชว่า มองซิเออร์เดฟาชจะมีความประสงค์อย่างไร และมองซิเออร์เดฟาชจะมีกำลังที่จะทำการได้หรือ

มองซิเออร์เดฟาชจึงได้ตอบราชทูตว่า ถ้าการเรื่องนี้จัดไม่สำเร็จแล้ว ก็จะยอมตายดีกว่า และมองซิเออร์เดฟาชเห็นว่า ในการเรื่องนี้ถ้าคนกล้าหาญแล้ว ไม่เห็นจะต้องร้อนใจอย่างไร แต่คงจะทำการให้สำเร็จจงได้

มองซิเออร์เดฟาชเชื่อใจว่าในเรื่องนี้คงจะจัดทำได้ดีทีเดียว ถึงแม้ว่ากำลังพลทหารจะมีน้อยก็จริงอยู่ เพราะมีพลทหารที่จะใช้การได้เพียง ๒๘๐ คนเท่านั้นก็พอจะทำการให้สำเร็จได้

จริงอยู่ มองซิเออร์เดฟาชหาทราบไม่ว่าจะได้รับความช่วยเหลือ

จากกองทัพเรือสักเพียงไร แต่มองซิเออร์เดฟาชก็เชื่อว่า คงจะไม่ได้รับความช่วยเหลือจากกองทัพเรือได้สักเท่าไรนัก

ขอย้อนกลับกล่าวถึงอำนาจที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้พระราชทานให้แก่ราชทูตอีกครั้ง ๑

มองซิเออร์เดอลาลูแบได้แสดงตัวว่า ตนมีความชำนาญในการใช้กระบี่เท่ากับชำนาญในการใช้ปากกา แล้วมองซิเออร์เดอลาลูแบจึงเอาคำสั่งมาให้มองซิเออร์เดฟาชดู ซึ่งปรากฏว่ามองซิเออร์เดอลาลูแบมีอำนาจที่จะมาจัดการทั้งปวงได้ทุกอย่าง มองซิเออร์เดอลาลูแบจึงได้พูดกับมองซิเออร์เดฟาชว่า ถ้าจะเกิดศัตรูขึ้นแล้ว มองซิเออร์เดอลาลูแบจะเป็นธุระปราบพวกศัตรูเหล่านั้นด้วยตนเองให้หมดสิ้นไปให้จงได้ และมองซิเออร์เดอลาลูแบได้พูดต่อไปว่า ตัวมองซิเออร์เดอลาลูแบเอง กับทั้งมองซิเออร์เซเบเรต์และบาทหลวงตาชาด์ จะไม่ยอมเป็นอันขาด ที่จะเปิดช่องให้กองทหารและกองทัพเรือของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ถูกทำลายเป็นอันตรายลงไปได้ และถ้าไทยไม่ยอมรับกองทหารฝรั่งเศสแล้ว มองซิเออร์เดอลาลูแบก็ไม่มีหนทางอย่างใด นอกจากจะพากองทหารนั้นกลับไปประเทศฝรั่งเศสเท่านั้น

มองซิเออร์เดฟาชจึงได้ตอบราชทูตทั้ง ๒ ว่า ตามความคิดอันนี้มองซิเออร์เดฟาชไม่เห็นด้วยเลย และมองซิเออร์เดฟาชสมัครที่จะจัดการในเรื่องนี้ต่อไป

ท่านราชทูตทั้ง ๒ หาพอใจไม่ในการที่ตัวได้จัดทำมาแล้ว จนถึงกับได้เกิดแตกร้าวขึ้นกับบาทหลวงตาชาด์

มองซิเออร์เดอลาลูแบจึงคิดอ่านหาทางที่จะกลับงดการต่าง ๆ ที่

ตัวได้จัดทำไปแล้ว จึงได้พูดกับมองซิเออร์เดฟาซและมองซิเออร์เดอบรูอังว่า มองซิเออร์เดอลาลูแบหามีอำนาจที่จะจัดการอย่างใด ๆ ได้ไม่ เพราะฉะนั้นเมื่อมองซิเออร์เดฟาซเห็นว่าจะทำอะไรได้ ก็ให้จัดทำไปตามชอบใจก็ได้

ถ้ามองซิเออร์เดฟาซไม่ได้ขัดมองซิเออร์เดอลาลูแบไว้แล้ว ก็น่ากลัวมองซิเออร์เดอลาลูแบคงจะกลับคำและงดการทั้งหมด และคงจะคิดต่อสู้กับพระเจ้ากรุงสยามและเสนาบดีไทย แต่ส่วนตัวมองซิเออร์เดฟาซนั้น มีความเชื่อใจในเสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยามทุกอย่าง

แต่มองซิเออร์เดฟาซเชื่อว่าคงจะไม่มีใครเห็นพ้องกับความคิดของมองซิเออร์เดฟาซ เพราะฉะนั้นจะต้องจำเป็นจำใจดำเนินการไปตามเหตุผลที่มีอยู่ในเวลานั้น จนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้สั่งมาเป็นเด็ดขาดต่อไป

มองซิเออร์เดฟาซเชื่อว่าคงจะมีคนพอใจในหนังสือสัญญาว่าด้วยการค้าขาย ซึ่งมองซิเออร์เซเบเรต์ได้ทำไว้กับมองซิเออร์คอนซตันซ์ ในการทำหนังสือสัญญาเรื่องการค้าขายนั้น มองซิเออร์เดฟาซไม่ได้คิดแก่ความเหน็ดเหนื่อยเลย และมองซิเออร์เดฟาซเชื่อว่าที่ได้ตกลงกันทำสัญญาดังนี้ได้ ก็โดยมองซิเออร์เดฟาซได้ช่วยเหลือเป็นอันมาก

พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะเอาพลทหารปืนใหญ่ไว้ใช้ราชการในเมืองไทยต่อไป เพราะราชทูตฝรั่งเศสได้กราบทูลถวายไว้แล้ว มองซิเออร์เดฟาซได้ส่งคำสั่งของพระเจ้ากรุงสยามมาพร้อมกับรายงานนี้ และคิดจะส่งนายทหารปืนใหญ่กลับไปยังประเทศฝรั่งเศสเสีย

พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรปืนสำหรับ

ยิงลูกแตกและลูกแตก และต้องพระราชประสงค์ทอดพระเนตรปืนใหญ่ที่ใหญ่ที่สุด ๓ กระบอกด้วย ในเรื่องนี้ไทยได้มาอ้อนวอนขอให้มองซิเออร์เดฟาชส่งปืนใหญ่และลูกแตกไปให้พระเจ้ากรุงสยามทอดพระเนตรตามที่มีพระราชประสงค์ไว้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันตกลงจะได้ส่งของเหล่านี้ไปยังบางกอกภายใน ๕ หรือ ๖ วัน

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ราชทูตฝรั่งเศสได้กราบทูลถวายไว้ต่อพระเจ้ากรุงสยามแล้ว เพราะฉะนั้นมองซิเออร์เดฟาชจึงไม่กล้าขัด ด้วยเกรงว่าพระเจ้ากรุงสยามจะกริ้ว และจะเลยไม่ไว้พระทัยพวกฝรั่งเศสด้วย ในการที่ได้ส่งปืนใหญ่และลูกแตกไปถวายพระเจ้ากรุงสยามนั้น คงจะมีคนหาความใส่มองซิเออร์เดฟาชได้ เพราะมองซิเออร์เดฟาชเป็นผู้ที่ได้พาพลทหารปืนใหญ่ ๑๐ คนขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยาด้วยตัวเอง

การที่มองซิเออร์เดฟาชได้ทำเช่นนี้ ก็เพราะเหตุว่ามองซิเออร์เดอลารีซึ่งได้ไปด้วยกับราชทูต ได้มาหามองซิเออร์เดฟาชและได้มาบอกให้มองซิเออร์เดฟาชพาทหารปืนใหญ่และปืนใหญ่ขึ้นไปถวายพระเจ้ากรุงสยาม เพราะมีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตร ถ้ามองซิเออร์เดอลารีไม่ได้มาพูดเช่นนี้ มองซิเออร์เดฟาชก็คงจะไม่พาขึ้นไปเป็นแน่ พลทหารปืนใหญ่ได้ตายไปด้วยโรคโลหิตเสีย ๒ คน ถึงจะระวังรักษาอย่างไรก็ไม่ฟัง

มองซิเออร์เดฟาชจะเป็นผู้รับรองในความประพฤติของพลทหารปืนใหญ่เหล่านี้ และรับรองว่าถ้าพลทหารเหล่านี้ยังคงอยู่ในความปกครองของมองซิเออร์เดฟาชตราบใด พลทหารเหล่านี้คงจะไม่ประ–พฤติตัวให้คนทั้งหลายติเตียนได้เป็นแน่

ตั้งแต่กองทหารได้มาถึงเมืองไทยนั้น พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงเป็นพระธุระให้เลี้ยงดูตลอดมา แต่การที่ทรงเลี้ยงกองทหารเช่นนี้ ไม่ช้าก็จะเลิกอยู่แล้ว

ถึงแม้ว่าจะคอยป้องกันรักษากันอย่างไรก็ดี แต่พลทหารก็ได้ล้มตายอยู่เสมอ ตั้งแต่ได้ออกเรือจากเมืองเบรสต์จนได้มาถึงเมืองไทย ได้มีทหารตายไปแล้วถึง ๑๔๔ คน และในเวลานี้ก็ยังป่วยอยู่อีกถึง ๔๐ คน

ถ้าพระเจ้า กรุงฝรั่งเศสมีพระราช ประสงค์จะให้ การที่ได้ ทรงพระราชดำริไว้เป็นการลุล่วงสำเร็จไปแล้ว มองซิเออร์เดฟาชก็เห็นว่าจำเป็นจะต้อง มีนายทหาร และพลทหาร ที่อดทน แก่ความเหน็ดเหนื่อย ได้มากกว่านี้ และนายทหารกับพลทหารนั้นจะต้องเป็นคนที่ชำนาญวิชาทหารราบ เพราะในเวลานี้มองซิเออร์เดฟาชมองไม่เห็นว่าจะมอบธุระให้ผู้ใดไปรักษาที่แห่งใดได้เลย

มองซิเออร์ดาลีมานั้นเป็นคนที่ซื่อตรงจริงอยู่ แต่ที่ทำการในตำแหน่งนายพันตรีนั้น ไม่เหมาะแก่หน้าที่ เพราะฉะนั้นพวกพลทหารจึงได้รับความเดือดร้อน

เมื่อมองซิเออร์เดฟาชได้ถูกเรียกให้ไปยังราชสำนักสยามนั้น ก็ต้องมอบหน้าที่ของมองซิเออร์ดาลีมาให้มองซิเออร์เดอโบชังทำการ โดยอยู่ในความบังคับบัญชาของมองซิเออร์เดอแวเดอซาล เพราะมองซิเออร์เดอโบชังเป็นนายทหารชั้นเก่า เข้าใจการงานในหน้าที่ของตัวได้ดี คนไทยก็มีความรักใคร่ จึงสมควรที่มองซิเออร์เดอโบชังจะได้รับบำเหน็จเหมือนกับนายพันตรีทั้งหลายในประเทศฝรั่งเศสบ้าง

มองซิเออร์เดฟาชขอให้ระลึกดูว่า ผลประโยชน์รายได้ของนาย

ทหารฝรั่งเศสเป็นจำนวนน้อยนัก

มองซิเออร์เดฟาชได้สั่งให้มองซิเออร์เดอโบชัง ทำบัญชีจำนวนปืนใหญ่และลูกกระสุนดินดำซึ่งมีอยู่ในป้อมนั้นแล้ว ปืนใหญ่นั้นถ้าจะดูภายนอกก็ดูงดงามดี แต่ความจริงเป็นปืนที่เก่าและสึกมากแล้ว

มองซิเออร์เดฟาชได้สั่งให้มองซิเออร์โวลังส่งแผนที่ป้อมทั้ง ๒ ป้อมมาด้วย เพราะป้อมทั้ง ๒ นั้นชำรุดหักพังมาก

มองซิเออร์เดฟาชได้เข้าไปประจำอยู่ในป้อมที่ชำรุดน้อยที่สุด และจะได้พยายามซ่อมแซมทำให้ดีให้แข็งแรงให้จงได้

มองซิเออร์โวลังได้ขัดคำสั่งในเรื่องที่ให้ลงมือสร้างป้อม เพราะเหตุว่าในแนวที่จะทำป้อมนั้นมีวัดอยู่วัด ๑ และมองซิเออร์คอนซตันซ์ไม่ยอมให้รื้อวัดนั้นลง จนกว่าจะได้กราบทูลให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบเสียก่อน

ถ้าจะดูตามแผนที่ป้อมซึ่งมองซิเออร์โวลังได้เขียนไว้นั้น ก็คงจะเห็นได้ว่า กว่าจะได้สร้างแล้วเสร็จบริบูรณ์ก็คงจะกินเวลานานมาก เพราะคนพื้นเมืองนี้เป็นคนที่อ่อนแอและเกียจคร้านมาก

มองซิเออร์คอนซตันซ์กับมองซิเออร์เดฟาชได้พร้อมกันไปตรวจพื้นที่ที่จะสร้างป้อมนี้แล้ว มองซิเออร์คอนซตันซ์ก็เห็นว่า การที่จะสร้างป้อมนี้จะต้องกินเวลานานมาก จึงได้ทำความตกลงกับเอนยิเนียให้ทำแผนที่เสียใหม่ และให้คิดตัดทอนแผนที่เดิมให้เล็กลงไปเสียบ้าง เพราะฉะนั้นกว่ามองซิเออร์เดฟาชจะได้ย้ายไปอยู่ป้อมใหม่ ก็คงจะมีเวลาพอที่จะได้รับข่าวจากประเทศฝรั่งเศสอีกครั้ง ๑

มองซิเออร์คอนซตันซ์นั้นก็ดูเอาใจใส่ดีที่สุด แต่ถึงมองซิเออร์

ภาพฝีพระหัตถ์ในรัชกาลที่หกทรงฉาย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

คอนซตันซ์จะทำอย่างไร การสร้างป้อมนี้ก็ต้องช้าอยู่นั้นเอง เพราะเหตุว่าติดขัดด้วยเครื่องมือไม่ใคร่จะเพียงพอ

เพราะฉะนั้นมองซิเออร์เดฟาชจึงขอให้ส่งเอนยิเนียจากประเทศฝรั่งเศสโดยเรือลำแรกที่จะออกสักคน ๑ และขอให้เอนยิเนียที่จะส่งมาใหม่นี้เป็นผู้ที่ชำนาญการงาน และเป็นคนที่เอาใจใส่หมั่นเร่งให้การที่จะทำนั้นได้แล้วโดยเร็ว เพราะมองซิเออร์โวลังไม่มีวุฒิพอที่จะทำได้

มองซิเออร์เดอบรูอังจะได้ออกไปเมืองมะริดในเร็ว ๆ นี้ และถึงแม้ว่าพลทหารจะยังไม่สู้สบายดีก็จริงอยู่ แต่ก็จะต้องรีบเร่งให้ได้ไปโดยเร็วที่สุดให้จงได้

มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้บอกกับมองซิเออร์เดฟาชว่า พลทหารที่จะส่งไปยังเมืองมะริดนั้นสัก ๒ หมวด (กอมปานี) ก็พอแล้ว แต่มองซิเออร์เดฟาชจะได้มอบพลทหารให้มองซิเออร์เดอบรูอังคุมๆ ไป ๓ หมวด เพื่อจะได้มีกำลังพอที่จะต่อสู้และป้องกันเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้

มองซิเออร์ปลันเตียได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว เพราะฉะนั้นที่มองซิเออร์เดฟาชได้มอบกองทหารที่มองซิเออร์ปลันเตียเคยบังคับอยู่ ให้บุตรมองซิเออร์เดฟาชบังคับต่อไปนั้น หวังใจว่าจะไม่เป็นข้อที่จะมีใครติเตียนได้ เพราะบุตรของมองซิเออร์เดฟาชก็มีความจงรักภักดีต่อการงานเหมือนกับคนอื่น ๆ เหมือนกัน

บาทหลวงตาชาด์ได้เชิญกระแสรับสั่งของพระเจ้ากรุงสยาม ให้มาขอนายทหารสำหรับให้ไปบังคับบัญชากองทหารของพระเจ้ากรุงสยามต่อไป ในเรื่องนี้มองซิเออร์เดฟาชเห็นว่าไม่ควรจะขัด เพราะเมื่อมองซิเออร์เดฟาชได้เฝ้าพระเจ้ากรุงสยามครั้งใด พระเจ้ากรุง

สยามก็ได้ทรงพระเมตตากรุณาแก่มองซิเออร์เดฟาชทุกคราว

พระเจ้ากรุงสยามได้โปรดพระราชทานเสื้ออย่างงามให้แก่มองซิเออร์เดฟาช ๑ เสื้อ และได้พระราชทานเสื้อให้แก่มองซิเออร์เดอบรูอังอีก ๑ เสื้อด้วย

มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้ให้สายสร้อยทองคำฝังเพชร ๑ เม็ดแก่มองซิเออร์เดฟาช ๑ สาย เพราะฉะนั้นมองซิเออร์เดฟาชจึงหวังใจว่าเมื่อเรือได้มาถึงเมืองไทยแล้ว ก็คงจะได้มีโอกาสหาของตอบแทนมองซิเออร์คอนซตันซ์ได้

มองซิเออร์เดฟาชได้ส่งบัญชีเงิน ซึ่งมองซิเออร์เซเบเรต์ได้มอบไว้กับมองซิเออร์เดอลาซาลมา ๑ ฉบับ แต่ในบัญชีนี้หามีเงินเดือนของมองซิเออร์เดฟาชไม่

มองซิเออร์เดฟาชจึงขอร้องให้ได้รับเงินเดือนโดยเรือลำแรกที่จะมาถึง และขอยกเว้นไม่ต้องเสียค่าระวางสุรา ๑๐ ถังด้วย เพราะสุรานี้เป็นของจำเป็นสำหรับนายทหารและพลทหารที่เจ็บป่วย และในเวลานี้ทหารก็ล้มตายอยู่เสมอ ต้องฝังกันอย่างน้อยคน ๑ ทุก ๆ วัน

มองซิเออร์เดอลาซาลซึ่งรับหน้าที่เป็นคอมมิแซนั้น เป็นคนที่เอาใจใส่การงานจริง แต่มองซิเออร์เดฟาชเห็นว่าเป็นคนที่ทำการไม่ว่องไวเลย เพราะบางทีไม่ควรจะเป็นเรื่องที่จะต้องขัดข้องเลย แต่มองซิเออร์เดอลาซาลก็คอยขัดข้องเสมออยู่เป็นนิตย์

เมื่อแรกมองซิเออร์เดฟาชได้มาถึงเมืองไทยนั้น มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้รับ ๆ สั่งพระเจ้ากรุงสยาม ตั้งให้มองซิเออร์เดฟาชเป็นกาวนาเยเนราล แต่มองซิเออร์เดฟาชเห็นว่าตำแหน่งนี้ไม่เหมาะ จึง

ได้บอกบาทหลวงตาชาด์ให้ไปบอกคืนแก่มองซิเออร์คอนซตันซ์เสียแล้ว

มองซิเออร์เดฟาชหาได้กระทำสัตย์สาบานไม่ แต่ข้อความที่ราชทูตได้จดไว้สำหรับให้มองซิเออร์เดฟาชสาบานนั้น หาตรงกับข้อความที่มีในคำสั่งเดิมไม่

ราชทูตทั้ง ๒ หาได้มอบสำเนาหนังสือสัญญาไว้ให้แก่มองซิเออร์เดฟาชไม่ มองซิเออร์เดฟาชก็ได้ขอสำเนาไว้ แต่ท่านราชทูตก็หาให้ไม่

ในเรื่องเครื่องอาวุธต่าง ๆ และพลทหารปืนใหญ่ ซึ่งได้บรรทุกลงเรือที่เมืองเบรส์ตนั้น มองซิเออร์เดฟาชเห็นว่าเครื่องอาวุธเหล่านี้เท่ากับเป็นของสำหรับประดับเรือนอันหาประโยชน์มิได้ เพราะเครื่องอาวุธเหล่านั้นเป็นของใช้ไม่ได้ และมองซิเออร์เดฟาชกล่าวว่า อาวุธต่าง ๆ ที่ได้บรรทุกลงเรือนั้น หาใช่อาวุธที่เจ้าพนักงานได้ให้มองซิเออร์เดฟาชดูที่เมืองเบรส์ตไม่ และพลทหารปืนใหญ่ก็ได้ล้มตายตามทางเสีย ๓ คนแล้ว และทหารที่ตายทั้ง ๓ นี้ก็เผอิญเป็นทหารที่ดีมีความชำนาญกว่าคนอื่นด้วย

เมื่อท่านราชทูตทั้ง ๒ ได้ขึ้นไปที่บางกอกนั้น มองซิเออร์เดฟาชหาได้ขึ้นไปพร้อมด้วยไม่ เพราะมองซิเออร์เดฟาชได้ป่วยมาตามทาง มองซิเออร์ เดอลาลูแบ จึงได้ พูดจา ปรึกษา หารือกับ มองซิเออร์เดอแวเดอซาลอยู่ช้านาน แล้วมองซิเออร์เดอลาลูแบได้พูดกับมองซิเออร์-เดอแวเดอซาลว่า ถ้ามองซิเออร์เดฟาช ไม่ได้อยู่ประจำการแล้ว ถึงจะสั่งการงานมาอย่างไร ก็อย่า ให้เชื่อฟังถ้อยคำของมองซิเออร์-เดฟาชเลย

มองซิเออร์เดอลาลูแบได้ขยายความจริงใจให้มองซิเออร์เดอ-โบชังฟังว่า มองซิเออร์เดอโบชังมีหนทางที่จะหวังเป็นนายร้อยโทได้ เพราะเหตุว่า มองซิเออร์เดฟาชเป็นคนที่หลงในของต่าง ๆ ที่พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทาน และหลงมองซิเออร์คอนซตันซ์จนเสียคนไปแล้ว

ในข้อนี้มองซิเออร์เดฟาชหวังใจว่าคนทั้งหลายคงจะได้ให้ความยุติธรรมแก่ตัว และหวังใจว่าคนทั้งหลายคงจะรู้สึกว่ามองซิเออร์เดฟาชหาได้เป็นคนที่มีนิสัยอย่างข้อหาของมองซิเออร์เดอลาลูแบไม่ และคงจะรู้สึกกันได้ดีว่าทำอย่างไร ๆ มองซิเออร์เดฟาช ก็คงจะ ไม่ขาด ความซื่อสัตย์สุจริตต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเป็นแน่

กรุงศรีอยุธยา
รายงานมองซิเออร์เดฟาช
ลงวันที่ ๒๗ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

มองซิเออร์เดฟาชมิได้เกี่ยวข้องด้วย ในการทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ซึ่งมีข้อความตกลงกันว่า ทหารไทยจะได้ประจำอยู่ที่บางกอกพร้อมกับกองทหารฝรั่งเศส เพราะมองซิเออร์เดฟาชได้กล่าวอยู่เสมอว่า เชื่อว่าพระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมิได้มีพระราชประสงค์ที่จะให้ทหารชาติอื่น ๆ อยู่ในที่นั้น นอกจากพวกทหารฝรั่งเศสพวกเดียวเท่านั้น

มองซิเออร์เดอบรูอัง กำหนดจะได้ออกไปเมืองมะริดในเร็ว ๆ นี้

แล้ว และมองซิเออร์เดฟาชคิดจะจัดทหารมอบไปกับมองซิเออร์เดอบรูอัง ๓ หมวด (กอมปานี)

พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะเอาทหารบืนใหญ่ไว้ ใช้ราชการในเมืองไทย มองซิเออร์เดฟาชจึงได้ส่งคำสั่งของพระเจ้ากรุงสยามซึ่งสั่งในเรื่องนี้ มาให้ดูพร้อมด้วยรายงานนี้แล้ว

ในระหว่างที่เดินทางมาจากประเทศฝรั่งเศสนั้น พลทหารได้ล้มตายไปรวม ๑๔๓ คน การที่ทหารได้ตายเช่นนี้ ก็เพราะเสบียงอาหารที่ได้บรรทุกลงเรือนั้นเป็นของที่ไม่ดี

มองซิเออร์เดฟาชจะต้องการพลทหารที่มีความทนทานในความเหน็ดเหนื่อยได้มากกว่านี้ และจะต้องการนายทหารซึ่งชำนิชำนาญมากกว่านายทหารที่ส่งมาคราวนี้

มองซิเออร์ดาลีมานั้นเป็นคนที่ซื่อสัตย์สุจริตก็จริงอยู่ แต่ที่ทำการในหน้าที่นายร้อยเอกและนายพันตรีนั้น ไม่เหมาะแก่หน้าที่

เมื่อมองซิเออร์เดฟาชได้ขึ้นไปยังราชสำนักไทยนั้น ก็ต้องมอบให้มองซิเออร์เดอโบชังซึ่งเป็นนายพันตรี ได้บังคับการทั่วไป แต่คงให้อยู่ในความบังคับบัญชาของมองซิเออร์เดอแวเดอซาล เพราะมองซิเออร์เดอโบชังนี้เป็นนายทหารที่ดีและกล้าหาญด้วย

ผลประโยชน์รายได้ของนายทหารเหล่านี้เป็นจำนวนเล็กน้อย เพราะฉะนั้นควรเจ้าพนักงานจะต้องดำริในเรื่องนี้ต่อไป

มองซิเออร์เดฟาชขอให้ตั้งเงินเดือนสำหรับผู้ช่วยนายพันตรีขึ้นอีกคน ๑ เพราะมองซิเออร์เดฟาชได้ตั้งตำแหน่งนี้ขึ้นไว้แล้ว

โดยเหตุที่มองซิเออร์ปลังเตียได้ถึงแก่กรรมไปแล้วนั้น มอง

ซิเออร์เดฟาชจึงได้จัดให้เชอวาเลียเดฟาซ์ได้บังคับการทหารซึ่งมองซิเออร์ปลังเตียเคยบังคับมานั้นต่อไปแล้ว และการที่มองซิเออร์เดฟาชได้จัดการต่อไปดังนี้ ก็หวังใจว่าเจ้าพนักงานผู้ใหญ่คงจะเห็นชอบด้วย

มองซิเออร์โวลังได้กะที่สำหรับสร้างป้อมที่บางกอก แต่กะที่ใหญ่โตมากนัก มองซิเออร์เดฟาชจึงเกรงว่าถ้าได้สร้างตามที่กะไว้นี้ ก็จะต้องเสียเวลาหลายปีจึงจะทำให้แล้วเสร็จได้

มองซิเออร์เดฟาชจะต้องการเอนยินเนียอีกคน ๑ เพราะมองซิเออร์โวลังมีวุฒิไม่เหมาะแก่เมืองนี้

บาทหลวงตาชาด์ได้มาขอนายทหาร สำหรับให้ไปบังคับบัญชากองทหารไทย มองซิเออร์เดฟาชเห็นว่าเป็นการที่ไม่ควรจะขัด จึงได้จัดนายทหารให้ตามประสงค์

เมื่อมองซิเออร์เดฟาชได้มาถึงเมืองไทยนั้น มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้รับพระราชโองการจากพระเจ้ากรุงสยาม ตั้งมองซิเออร์เดฟาชเป็นกาวนาเยเนราล แต่ครั้นมาภายหลังมองซิเออร์เดฟาชเห็นว่าการที่รับหน้าที่นี้เป็นการไม่เหมาะ จึงได้บอกให้บาทหลวงตาชาด์ไปคืนตำแหน่งนี้แก่มองซิเออร์คอนซตันซ์แล้ว แลมองซิเออร์เดฟาชหาได้กระทำสัตย์สาบานไม่

อาวุธต่าง ๆ ที่เจ้าพนักงานในเมืองเบรส์ตได้ส่งมาให้นั้น เป็นอาวุธที่ใช้ไม่ได้ และมองซิเออร์เดฟาชยืนยันว่า อาวุธที่ส่งมานี้หาใช่อาวุธที่มองซิเออร์เดคลูโซได้ให้ดูก่อนออกจากเมืองเบรส์ตไม่

พวกทหารปืนใหญ่ซึ่งมองซิเออร์เดฟาชได้พามาด้วยนั้น ได้ตายไปเสีย ๓ คนแล้ว และทหารที่ตายไปนั้นก็เฉพาะเป็นทหารที่มีความ

ชำนาญที่สุดด้วย เพราะฉะนั้นจำเป็นจะต้องส่งทหารปืนใหญ่เพิ่มไปให้อีกจึงจะได้

มองซิเออร์เดฟาชขอว่า ถ้าเรือได้ออกจากประเทศฝรั่งเศสเวลาไร ก็ขอให้ส่งเงินเดือนของมองซิเออร์เดฟาชให้ไปด้วย และมองซิ-เออร์เดฟาชขอให้ยกเว้นอย่าต้องเสียค่าระวางเรือในสุรา ๑๐ ถัง และสุรานี้ก็ขอให้ส่งไปโดยเรือลำแรกที่จะไปเมืองไทยด้วย

ในเรื่องมองซิเออร์เดอบรูอังนั้นมองซิเออร์เดฟาชเห็นว่า ทางดีที่ควรจะปฏิบัตินั้น ก็คือควรแสดงความไว้วางใจในมองซิเออร์คอนซตันซ์ทุกอย่าง ในเวลาที่ไปอยู่ในเมืองมะริดแล้ว

มองซิออร์เดฟาชได้ทราบมาว่า ที่เมืองมะริดนั้นมีปืนใหญ่อยู่ ๖๔ กระบอกแล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะต้องเอาปืนใหญ่ที่มาจากประเทศฝรั่งเศสส่งไปยังเมืองมะริด

มองซิเออร์เดอบรูอังได้ส่งบัญชีเครื่องมือต่าง ๆ ที่จำเป็นจะต้องใช้ในเมืองมะริด และขอร้องให้มองซิเออร์เดอบรูอังได้รับหมายตั้งเป็นคอปอรัลด้วย

มองซิเออร์เดอแวเดอซาลร้องว่า ในการที่จะสร้างป้อมที่บางกอกขึ้นนั้น มองซิเออร์คอนซตันซ์คัดค้านไว้ต่าง ๆ มองซิเออร์เดอแวเดอซาลจึงคิดเห็นว่า มองซิเออร์คอนซตันซ์คงจะไม่คิดให้สร้างป้อมจริง

บาทหลวงเยซวิต ซึ่งเป็นบาทหลวงประจำกองทหารที่บางกอกนั้น ในเวลาสวดมนต์หาได้ใช้คำว่า โฮตซูเปราเร (hostes superare) ในเวลาสวดให้พระเจ้าแผ่นดินไม่ มองซิเออร์เดฟาชเห็นว่าควรให้

ผู้ใหญ่บังคับบาทหลวงให้ใช้คำนี้จึงจะถูก

มองซิเออร์เดอโบชังได้ส่งบัญชีปืนใหญ่ อาวุธต่าง ๆ และลูกกระสุนดินดำซึ่งมีอยู่ในป้อมเมืองไทย

มองซิเออร์เดอโบชังได้พยายามฝึกหัดพลทหารอยู่เสมอเป็นนิตย์

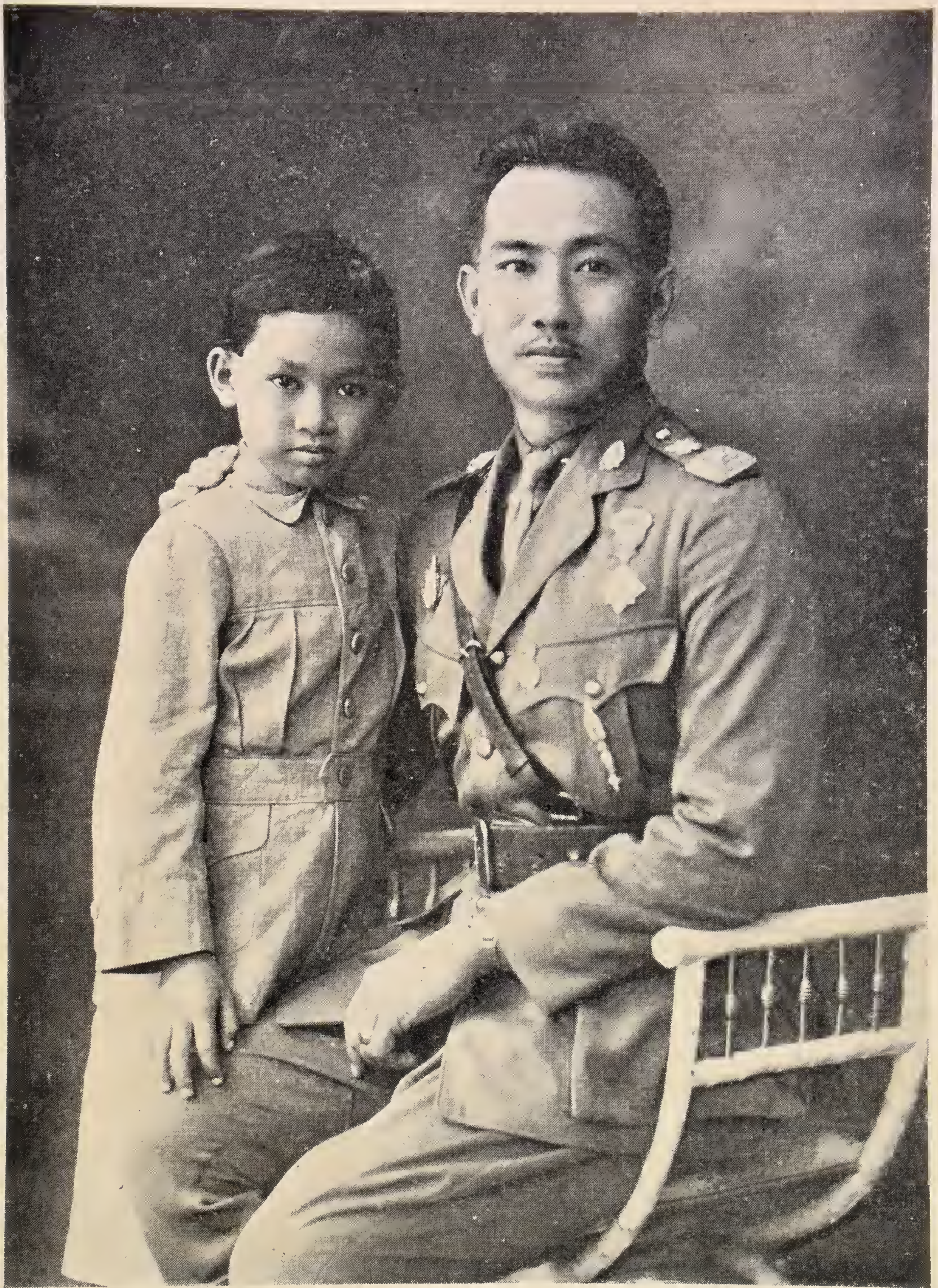
มองซิเออร์เดอโบชังขอได้รับเงินเดือนเพิ่มขึ้นบ้าง

มองซิเออร์ดาลีมาร้องกล่าวโทษว่า มองซิเออร์เดฟาช ได้มอบให้มองซิเออร์เดอโบชังได้บังคับกองทหารที่รักษาบางกอก ซึ่งเป็นการทำให้มองซิเออร์ดาลีมาได้รับความเสียหาย

เครื่องอาวุธที่พลทหารใช้อยู่นั้นเป็นของที่ใช้ไม่ได้ ปืนเล็กนั้นก็ไม่เท่ากัน บางกระบอกสั้นก็มี บางกระบอกยาวก็มี และเครื่องสำหรับใช้กับปืนนั้นก็ขาดตกบกพร่องทุกอย่าง จนที่สุดสายสะพายปืนก็ไม่มี เขนงสำหรับใส่ดินปืนและกระบี่ก็ไม่มี มองซิเออร์ดาลีมาจึงขอให้ส่งของเหล่านี้ออกไปให้ด้วย

มองซิเออร์โดดีแบร้องว่า ตั้งแต่ได้มาอยู่ในเมืองไทยนั้น ไม่มีความสบายเลย เพราะเจ็บป่วยอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นมองซิเออร์โดดีแบ จึงขออนุญาตกลับไปทำราชการในประเทศฝรั่งเศสต่อไป

มองซิเออร์เดอลามาร้องว่า เมื่อเชอวาเลียเดอโชมองได้สั่งให้มองซิเออร์เดอลามาอยู่ในเมืองไทยนั้น เชอวาเลียเดอโชมองได้ทำให้มองซิเออร์เดอลามาเข้าใจว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้พระราชทานเงินเดือนให้แก่มองซิเออร์เดอลามาในตำแหน่งเอนยิเนีย มองซิเออร์เดอมาลาหวังใจเช่นนี้ จึงไม่ยอมรับตำแหน่งเจ้าเมืองมะริดซึ่งพระเจ้ากรุงสยามจะพระราชทานให้ ทั้งจะพระราชทานยศให้เป็น

ฉายกับ น.ท. ตัปนวงศ์ บุนนาค ร.น. บุตรชายคนใหญ่
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

ออกพระด้วย

มองซิเออร์เดอลามา จึงขอให้ได้รับตำแหน่งหน้าที่แทนมองซิเออร์ปลังเตีย

มองซิเออร์เดอลามาได้ส่งแผนที่ต่าง ๆ ซึ่งได้เขียนไว้ในระหว่างที่ไปอยู่ในเมืองไทย

ท่านสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศ ได้มอบอำนาจให้แก่บาทหลวงเยซวิต ๒ รูป สำหรับให้ไปจัดการต่าง ๆ ในเมืองตังเกี๋ยได้

ท่านสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศได้ช่วยเหลือบาทหลวง ๒ รูปนี้ทุกอย่าง และท่านสังฆราชหวังใจว่า บาทหลวง ๒ รูปนี้คงจะได้จัดการให้ศาสนาคริสเตียนได้แพร่หลายออกไปมาก

ท่านบาทหลวงเดอลียอน ขอให้นำความกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงสยาม และให้เรียนมองซิเออร์คอนซตันซ์ให้ทราบว่า ถ้าพระเจ้ากรุงสยาม และ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้ ปกครอง และ อุดหนุน พวกมิชันนารีแล้ว ก็จะเป็นการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะทรงพอพระทัยเป็นอันมาก

มองซิเออร์เดอลาซาล รายงานมาเมื่อวันที่ ๒๖ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐) ว่าได้จัดเตรียมข้าวสารไว้พอให้กองทหารรับประทานได้ ๑๘ เดือน และได้จัดหาที่นอนและเครื่องมือต่าง ๆ สำหรับโรงพยาบาลไว้เสร็จแล้ว

มองซิเออร์คอนซตันซ์ ได้ให้จัดทำที่นอนสำหรับพลทหารรวม ๔๕๐ อัน เพื่อป้องกันมิให้พลทหารได้ถูกไอดินได้

ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงรับสั่งถามถึงข่าวพลทหารที่ป่วยเจ็บอยู่

เสมอ และได้มีรับสั่งห้ามไม่ให้แพทย์ชาติอังกฤษออกจากบางกอกจนกว่าพลทหารจะหายป่วยเป็นปรกติแล้ว

มองซิเออร์เดอลาซาลได้ไปสืบที่เจ้าพนักงานของบริษัท ถึงราคาเสบียงอาหารสำหรับเลี้ยงพวกพลทหาร จึงได้ทราบว่าเมื่อคิดราคาของจำเป็นแท้ ๆ สำหรับเลี้ยงพลทหารแล้ว ก็ตกอยู่ในราววัน ๑ อย่างน้อย ๔ แฟรง และเงินนี้เฉพาะแต่เครื่องรับประทานเท่านั้น หาได้คิดค่าเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มไม่ แต่ถึงดังนั้นมองซิเออร์เดอลาซาลจะหาผู้ใดที่จะรับหาอาหารเลี้ยงพลทหารตามอัตรานี้ไม่ได้ จึงจำเป็นต้องจัดทำเอาเอง

มองซิเออร์เดอลาซาลกล่าวว่า พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานเงินแก่ทหารโปรตุเกสซึ่งทำราชการอยู่นั้นถึงวันละ ๑๐ แฟรง

เครื่องแต่งตัวของพลทหารนั้นต้องการแต่เพียงเสื้อผ้าบาง ๆ เท่านั้น เพราะอากาศร้อนมาก เพราะฉะนั้นถ้าจะเอาผ้ารัวของฝั่งคอรอมันเดลมาตัดเสื้อชั้นนอก และเอาผ้าด้ายเทศมาตัดเป็นเสื้อเชิ้ตก็ใช้ได้

เพราะฉะนั้นถ้าเจ้าพนักงานในประเทศฝรั่งเศส ได้ส่งหมวกรองเท้า ถุงเท้าด้ายหยาบสีน้ำเงิน กระบี่ และเข็มขัด มาให้กองทหารใช้ก็พอแล้ว

พลทหารบางคนได้เอาเสื้อผ้าของตัวออกขายเสียแล้ว มองซิเออร์เดอลาซาล จึงขอให้มองซิเออร์เดฟาชออกคำสั่งห้ามเสีย เพื่อพลทหารจะได้ไม่เอาเสื้อผ้าไปขายเสียอีกต่อไป

เหล้าบรั่นดีที่ส่งมานั้นได้รั่วเสียเป็นอันมาก มองซิเออร์เดอลาซาลจึงเห็นว่าไม่จำเป็นที่จะต้องส่งมาอีก เพราะสุราในเมืองนี้ก็พอจะ

ใช้ได้อยู่แล้ว

ตั้งแต่กองทหารฝรั่งเศสได้มาถึงเมืองไทยนั้น พระเจ้ากรุงสยามก็ได้โปรดพระราชทานอาหารเลี้ยงดูตลอดมา จนถึงวันที่ ๘ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๐) จึงงด เพราะมองซิเออร์เดฟาชเห็นว่าไม่ควรจะต้องให้พระเจ้ากรุงสยามต้องเลี้ยงดูกองทหารต่อไป โดยเกรงมองซิเออร์คอนซตันซ์จะเป็นที่ไม่พอใจที่ต้องใช้จ่ายเงินสำหรับเลี้ยงกองทหารเช่นนี้

พลทหารปืนใหญ่ที่มองซิเออร์เดฟาชได้กักไว้ในเมืองไทยนั้น ไม่พอใจที่จะอยู่ในเมืองไทยต่อไป จึงเป็นข้อน่าวิตกว่าพลทหารปืนใหญ่เหล่านี้ คงจะหนีไปเข้าหาพวกฮอลันดาบ้างเป็นแน่

ถ้าจะส่งกองทหารมาเมืองไทยต่อไปแล้ว ก็จำเป็นจะต้องทำข้อบังคับขึ้นสำหรับความปฏิบัติในระหว่างนายทหารและเจ้าพนักงานในเรือ เพื่อป้องกันมิให้เกิดความลำบากและการขัดข้องต่าง ๆ ขึ้นได้ เพราะโดยปรกตินายทหารและนายเรือมักจะไม่ใคร่ปรองดองกันเลย

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามผู้เป็นใหญ่

ถึง สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส นาวาร์ ผู้เป็นใหญ่

พระองค์มีอำนาจอันสูงสุด ล้อมไปด้วยบารมี ซึ่งได้มาจากพระเจ้าแผ่นดินที่มีชื่อที่สุด ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม และทรงอยู่ในศีลในธรรม

พระองค์ผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง โดยที่ประสูติในราชตระกูลซึ่งมีพระ

เดชานุภาพแผ่ไปทั่วโลก พระองค์ผู้ซึ่งพระเจ้าโปรดปรานนัก โดยที่ทรงมีชัยชนะแก่พระมหากษัตริย์ในทวีปยุโรปหลายพระองค์ จนพระมหากษัตริย์เหล่านี้ทนกำลังอาวุธไม่ได้ จึงต้องมาขอร้องสงบศึกและมาขอเป็นไมตรีต่อพระองค์

หลุยผู้เป็นใหญ่ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและนาวาร์ ผู้เป็นพระสหายที่รักของหม่อมฉัน ขอพระเป็นเจ้าซึ่งครองดินฟ้าและอากาศจงโปรดบันดาลให้พระองค์ได้ทรงพระเจริญทวีขึ้น และขอจงโปรดบันดาลให้พระราชวงศ์ของพระองค์ได้เพิ่มพูนขึ้น เพื่อให้เป็นเกียรติยศและให้พระสหายของพระองค์ได้มีความยินดีปรีดาทั่วหน้ากัน

เมื่อหม่อมฉันได้ทราบข่าวมาว่า พระองค์ได้ทรงพระประชวรนั้น หม่อมฉันได้มีความเสียใจอย่างยิ่ง จนไม่มีข้อความอย่างใดที่จะแสดงความเศร้าสลดเสียใจนั้นได้ แต่การที่หม่อมฉันกับพระองค์ได้เป็นพระราชไมตรีและรักใคร่ซึ่งกันและกันนั้น เป็นสิ่งที่จะป้องกันเคราะห์ต่าง ๆ ได้ เปรียบประดุจพระอาทิตย์เมื่อแรกขึ้น ได้กระทำให้เมฆหมอกในโลกนี้ได้กระจายหายสูญไปสิ้น เพราะฉะนั้นเมื่อกองทัพเรือของพระองค์ได้มาถึงเมืองไทยนั้น ก็เปรียบประดุจได้ยกเมฆหมอกอันคลุมหทัยของหม่อมฉันให้ดับสูญละลายหายไปหมด เพราะกองทัพเรือได้ส่งข่าวมาว่าพระองค์ได้หายพระประชวร และทรงพระสบายอย่างเดิมแล้ว ทั้งเป็นการกระทำให้หม่อมฉันเห็นว่าพระองค์ได้มีพระทัยรักใคร่เป็นไมตรีต่อหม่อมฉันจริง อันเป็นสิ่งที่สมหวังของหม่อมฉันทุกประ–การ เพราะพระองค์ได้ส่งกองทหารและนายทหารมาให้หม่อมฉัน ทั้งส่งบาทหลวงหลายรูปมาให้หม่อมฉันด้วย

โดยเหตุต่างๆ เหล่านี้จึงทำให้หทัยของหม่อมฉันเต็มไปด้วยความปีติยินดี และกระทำให้หม่อมฉันรู้สึกในความที่เราทั้ง ๒ ได้ปรองดองซึ่งกันและกันอย่างเรียบร้อย การที่พระองค์ได้ส่งกองทหารมาเช่นนี้ และที่ทรงพระราชดำริการต่างๆ อันตรงกับความประสงค์ของหม่อมฉันนั้นเป็นสิ่งที่น่าชมน่าสรรเสริญยิ่งนัก และในพระราชสาส์นของพระองค์ก็มีข้อความอันน่าชมเชยต่าง ๆ ซึ่งในเวลานี้หม่อมฉันไม่มีหนทางที่จะตอบแทนได้เลย เพราะฉะนั้นในชั้นนี้หม่อมฉันได้แต่อ้อนวอนขอให้พระเจ้าได้ให้พระองค์ได้มีพระชนม์ยั่งยืนไปอีกหลายร้อยปี และเมื่อพระองค์จะมีความปรารถนาอย่างใด ก็ขอจงได้สมความปรารถนาทุกประการ

ตำบลต่าง ๆ ที่เป็นตำบลสำคัญ และซึ่งเป็นแห่งที่ศัตรูของหม่อมฉันจะบุกรุกเข้ามาในพระราชอาณาเขตของหม่อมฉันได้นั้น หม่อมฉันได้มอบหมายให้กองทหารที่พระองค์ได้ส่งมานั้น เป็นผู้รักษาในที่ต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว โดยเชื่อใจว่ากองทหารเหล่านี้คงจะรักษาป้องกันตำบลเหล่านี้ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต สมกับพระราชไมตรีที่เราทั้ง ๒ ได้มีต่อกัน และสมกับที่พระองค์และตัวหม่อมฉันได้หวังดีซึ่งกันและกันด้วย เพราะฉะนั้นในการที่จะตั้งกองทหารนั้น ขอพระองค์จงวางพระทัยเสียเถิด

บาทหลวงคณะเยซวิต ซึ่งบาทหลวงเดอลาเชซผู้ล้างบาปของพระองค์ได้ส่งมาให้หม่อมฉันโดยพระกระแสรับสั่งของพระองค์นั้น หม่อมฉันก็ได้รับไว้แล้วเหมือนกัน และการที่หม่อมฉันได้บาทหลวงเหล่านี้มาตามที่หม่อมฉันได้ขอไปนั้น ก็เป็นการสมปรารถนาของหม่อมฉันทุกประการ หม่อมฉันจึงได้ออกตราตั้งยกโรงเรียน ๑ หลัง โบสถ์ ๑ หลังกับบ้านเรือนให้พวกบาทหลวงเหล่านี้ได้ตั้งอยู่ในพระราชธานีลพบุรีของ

หม่อมฉันต่อไปแล้ว และในไม่ช้าหม่อมฉันก็จะได้จัดการให้บาทหลวงเหล่านี้ ได้ไปตั้งอยู่ในพระราชธานีกรุงศรีอยุธยาของหม่อมฉันต่อไปเหมือนกัน และขอพระองค์จงไว้พระทัยว่า หม่อมฉันคงจะได้ปกครองบำรุงบาทหลวงเหล่านี้ตามคุณานุรูปของเขาทุกอย่าง แต่หม่อมฉันมีความเสียใจเป็นอันมาก ที่ได้ทราบว่าในระหว่างที่เดินทางมานั้น บาทหลวงได้ถึงแก่กรรมไปเสียคน ๑ แล้ว เพราะหม่อมฉันถือว่าบาทหลวงเหล่านี้เป็นเครื่องมืออันสำคัญ ดุจเป็นลำคลองสำหรับที่จะให้พระราชไมตรีในระหว่างพระองค์และตัวหม่อมฉัน ได้ติดต่อสืบเนื่องกันอยู่เสมอมิได้ขาดตอนลงไปได้ เพราะเหตุฉะนี้จึงทำให้หม่อมฉันมีความรักใคร่พวกบาทหลวงอยู่เสมอ

เอกอัครราชทูตพิเศษของพระองค์คือมองซิเออร์เดอลาลูแบ กับมองซิเออร์เซเบเรต์นั้น ได้เชิญเครื่องราชบรรณาการของพระองค์มาส่งต่อหม่อมฉัน และหม่อมฉันก็ได้รับของต่าง ๆ อันงดงามมีราคาไว้ด้วยความยินดีแล้ว หม่อมฉันได้ถือว่าของต่าง ๆ อันพระองค์ได้ฝากมาให้หม่อมฉันนั้น เท่ากับเป็นของสำหรับแสดงให้เห็นในพระราชไมตรีที่พระองค์ได้มีต่อตัวหม่อมฉัน

แต่ข้อความต่างๆ สำหรับให้เป็นหลักในพระราชไมตรีในระหว่างเราทั้ง ๒ หาได้ตกลงกันเป็นเด็ดขาดไม่ หม่อมฉันจึงจำเป็นต้องส่งบาทหลวงตาชาด์ให้ไปเฝ้าพระองค์ เพื่อไปทำความตกลงในข้อขัดข้องทุก ๆ อย่าง และเพื่อให้ไปกราบทูลต่อพระองค์โดยเฉพาะ ว่าหม่อมฉันมีความปิติยินดีในพระราชไมตรีของพระองค์ยิ่งนักด้วย และหม่อมฉันได้มอบให้บาทหลวงตาชาด์เชิญเครื่องราชบรรณาการ ของหม่อมฉันให้

ไปถวายต่อพระองค์ อันเป็นของต่าง ๆ แปลก ๆ ในฝ่ายทิศตะวันออก เพื่อให้เป็นพยานว่าหม่อมฉันมีความปรารถนาอันจริงใจ ที่จะได้เป็นพระราชไมตรีต่อพระองค์ และมีความหวังที่จะได้ให้พระราชไมตรีนี้ได้ติดต่อสืบเนื่องกันชั่วกาลนาน

แต่บาทหลวงตาชาด์นั้นเป็นทั้งนักพรตและเป็นเยซวิตด้วย หม่อม-ฉันจึงมิได้ตั้งแต่งให้ออกไปเป็นตำแหน่งอันใด เพราะหม่อมฉันเกรงว่าผู้ที่มีใจทุจริตจะคิดหาโอกาสติเตียนบาทหลวงตาชาด์ได้ และถ้ามีใครติเตียนบาทหลวงตาชาด์แล้ว ก็เท่ากับติเตียนตัวหม่อมฉันเหมือนกัน เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้จะควรอย่างไร หม่อมฉันจึงขอมอบไว้ในพระปรีชาญาณของพระองค์ เมื่อจะควรจัดทำอย่างไรเพื่อให้สมพระเกียรติยศของเราทั้ง ๒ และเพื่อให้บาทหลวงตาชาด์ได้จัดการตามหน้าที่ให้สำเร็จแล้ว ก็แล้วแต่พระองค์จะทรงเห็นควรทั้งสิ้น หม่อมฉันได้มอบหมายและสั่งบาทหลวงตาชาด์ให้ทราบในข้อความทุก ๆ อย่าง สำหรับจัดการทั้งปวงให้สมปรารถนาของเราทั้ง ๒ เพื่อบาทหลวงตาชาด์จะได้ไปทำความตกลงกับพระองค์ต่อไป เพราะฉะนั้นหม่อมฉันจึงขอให้พระองค์จงมีความไว้พระทัยในบาทหลวงตาชาด์ทุกประการเถิด

ขอพระเจ้าผู้สร้างดินฟ้าอากาศจงบันดาลให้พระองค์ได้มีพระชน-มายุยืนยาว ถ้าจะมีพระราชประสงค์สิ่งใดก็ขอจงได้สมพระราชประสงค์ทุกประการ และขอให้พระองค์จงได้มีชัยชนะแก่ข้าศึกหมู่ปัจจามิตร เพื่อพระองค์จะได้ปกครองบ้านเมืองประเทศฝรั่งเศสและนาวาร์ให้เป็นสุขสำราญยิ่งไปเทอญ

พระสหายที่รักของพระองค์

มีพระราชโองการในพระเจ้ากรุงสยาม
ให้สั่งมายังบาทหลวงตาชาด์

ด้วยมีความประสงค์จะให้ประเทศฝรั่งเศสและประเทศสยาม ได้มีไมตรีติดต่อกัน และเพื่อหาโอกาสที่จะให้พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ทั้ง ๒ พระองค์ ได้ช่วยในการศาสนาของพระเจ้าของเรานั้น พระเจ้ากรุงสยามจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเลือกให้ท่านเป็นผู้เชิญพระราชสาส์นไปยังราชสำนักฝรั่งเศส และเชิญไปยังกรุงโรมด้วย

แต่มีเหตุผลอยู่ที่ควรจะสงสัยว่า คงจะมีบุคคลบางจำพวกซึ่งเป็นคนที่มีตำแหน่งหน้าที่ควรจะช่วยเหลืออุดหนุนให้ท่านได้ทำการสำเร็จเพื่อเป็นประโยชน์ต่อพระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ นั้น คงจะกลับหาหนทางที่จะขัดขวางไม่ให้ท่านทำการสำเร็จได้เป็นแน่ เพราะฉะนั้นในการที่ท่านจะได้เชิญพระราชสาส์นไปในคราวนี้ ท่านจงอย่าได้รับตำแหน่งหน้าที่อย่างใดไปเลย แต่ท่านจงไปคอยฟังกระแสรับสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสต่อไปเถิด แต่เพื่อท่านจะได้ไปเจรจาการต่าง ๆ ให้เป็นผลสำเร็จนั้น ขอให้ท่านพิเคราะห์หัวข้อต่าง ๆ ที่เป็นข้อสำคัญ ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้ คือ

ข้อ ๑ พระราชสาส์นสำหรับไปถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และพระราชทานไปยังโป๊ปนั้น จะได้เชิญออกจากพระราชวัง ณ วันแรม ๖ ค่ำ เดือนอ้าย ปี ๒๒๓๒ ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๔ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ พร้อมกับข้าราชการ ๖ นาย ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงจัดให้เชิญพระราชสาส์นไป เมื่อพระราชสาส์นและข้าราชการได้ไปถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว เจ้าพนักงานจะได้เชิญพระราชสาส์นประดิษฐานบนเรือรบ เพื่อ

เมื่อตามเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศอินโดจีน ในรัชกาลที่ ๗

เชิญไปส่งที่ท่าเรือต่อไป

ส่วนตัวท่านนั้นถึงแม้ว่าท่านไม่มีตำแหน่งอะไรก็จริงอยู่ แต่ข้าพ-เจ้า เชื่อว่าโดยเหตุที่ท่านเป็นผู้เชิญพระราชสาส์นและเชิญพระราชโองการไปนั้น คงกระทำให้บรรดาผู้บังคับการเรือได้จัดห้องให้ท่านพักในเรือเหมือนกับข้าราชการ ๖ นายเช่นเดียวกันเป็นแน่ ส่วนข้าราชการ ๖ นายนั้น ข้าพเจ้าได้กำชับและสั่งสอนไปแล้ว ให้ประพฤติตัวอย่างสุภาพที่สุด เพราะฉะนั้นถ้าข้าราชการเหล่านี้จะกระทำการบกพร่องอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ให้ท่านขอร้องให้ผู้บังคับการเรือได้จับตัวข้าราชการผู้นั้นขังเสีย และให้สั่งสอนหรือทำโทษแล้วแต่จะควร

เมื่อท่านได้ไปถึงประเทศฝรั่งเศสแล้ว หากว่าท่านจะเจ็บป่วยหรือจะมีการติดขัดอย่างใด ๆ ที่ท่านจะรีบไปยังราชสำนักฝรั่งเศสโดยเร็วไม่ได้แล้ว ก็ให้ท่านรีบจัดนักการส่งหนังสือต่าง ๆ และสำเนาพระราชสาส์นไปยังราชสำนักฝรั่งเศสโดยเร็ว เพื่อให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบว่า เหตุการณ์ในราชสำนักสยามได้มีอย่างไรบ้าง และเพื่อคอยฟังกระแสรับสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย เพราะพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงมอบกิจการทั้งปวง ในพระปรีชาสามารถของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้เป็นใหญ่แล้ว และที่ทรงโปรดใช้ให้ท่านไปเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น ก็เพื่อจะได้ให้ท่านไปฟังดูว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะมีพระราชประสงค์ประการใดบ้าง

ในระหว่างที่ท่านรอฟังกระแสพระราชโองการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอยู่นั้น ก็ให้ท่านคิดอ่านจัดการหาเครื่องแต่งตัวให้ข้าราชการ ๖ นาย และคนอื่น ๆ ที่ไปกับท่านนั้น ให้เหมาะแก่อากาศและให้สมกับ

ตำแหน่งหน้าที่ของข้าราชการเหล่านั้นด้วย เมื่อท่านได้จัดเครื่องแต่งตัวให้ข้าราชการเสร็จแล้ว ท่านจึงออกเดินทางไปยังราชสำนักฝรั่งเศสต่อไป

ส่วนของเครื่องราชบรรณาการของพระเจ้ากรุงสยาม และของที่ออกญาวิชเยนทร์ส่งออกไปนั้น ให้ท่านมอบของต่าง ๆ เหล่านี้ไว้กับเจ้าพนักงาน ซึ่งจะมีหน้าที่สำหรับจัดส่งของเหล่านี้ไปยังราชสำนักฝรั่งเศส

ถ้าแม้ว่าในระหว่าง เวลาที่ท่าน ยังไม่ได้ไปถึงราช สำนักฝรั่ง เศส ท่านจะได้รับพระราชโองการจาก พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ให้ท่านรับตำแหน่งหน้าที่ใด ๆ ก็ตาม ก็ให้ท่านรับตำแหน่งหน้าที่นั้นเต็มตามเกียรติยศของตำแหน่งนั้นทุกประการ นอกจากนี้พระเจ้ากรุงสยามทรงไว้วางพระราชหฤทัย ว่าท่านคงจะมีความไหวพริบและฉลาดเฉลียวพอที่จะรู้ได้ ว่าท่านควรจะวางตัวท่าไร เพราะทรงเชื่อว่าท่านคงจะมีความยินดี ในการที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในตัวท่านเช่นนี้ เพราะการที่ทรงไว้พระทัยในตัวท่านดังนี้ ก็เท่ากับได้ทรงมอบพระราชอำนาจและพระเกียรติยศพระเกียรติคุณ ให้ท่านเชิญไปยังพระราชสำนักของพระเจ้าแผ่นดิน ผู้เป็นเจ้านายของท่านโดยตรง อันเป็นการที่ท่านควรจะนิยมยินดี และเป็นการพิเศษผิดปรกติอยู่แล้ว การที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในตัวท่านเช่นนี้ จึงทำให้ทรงหวังว่า ท่านคงจะคิดจัดการทุกอย่าง ที่จะไม่ทำให้พระองค์ต้องเสียพระเกียรติยศลงได้

ข้อ ๒ ถ้าแม้ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะทรงพระราชดำริเห็นว่าไม่ควรที่จะต้องให้ท่านรับตำแหน่งหน้าที่ใดแล้ว ก็ให้ท่านขอรับกระแส

รับสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพื่อให้ท่านได้มีโอกาสเฝ้าถวายพระราชสาส์นซึ่งท่านได้เชิญไปนั้น แต่วิธีจะเฝ้าถวายพระราชสาส์นจะทำกันอย่างไรนั้น ก็ต้องแล้วแต่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะทรงเห็นควรทั้งสิ้น

ข้อ ๓ ถ้าหากว่าท่านได้มีโอกาสได้เฝ้าโดยเฉพาะ และพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส จะรับสั่งถามท่านถึงผลที่สุดของการที่ทรงแต่งราชทูตมาในคราวหลังนี้ และจะรับสั่งถามถึงความประพฤติของเอกอัครราชทูตของพระองค์ในราชสำนักสยามแล้ว ก็ให้ท่านกราบทูลตอบตามข้อความที่ปรากฏอยู่ในจดหมายบันทึก ซึ่งข้าพเจ้าได้มอบไว้ให้ท่านแล้ว และให้ท่านกราบทูลให้ทรงทราบโดยตรงว่า ท่านเอกอัครราชทูตเหล่านี้ได้ทำการไม่ดีอย่างยิ่ง และให้ท่านกราบทูลโดยเฉพาะด้วยว่า พระเจ้ากรุงสยามทรงเข้าพระทัยว่า หน้าที่ของราชทูตที่มาเจริญทางพระราชไมตรีในราชสำนักต่างประเทศนั้น จะต้องมาสืบสวนถึงข้อขัดข้องต่าง ๆ อันเป็นเครื่องกีดขวางต่อพระราชไมตรีในระหว่างพระมหากษัตริย์ เมื่อได้ทราบในข้อขัดข้องต่าง ๆ แล้ว จะได้คิดอ่านจัดการลบล้างข้อขัดข้องเหล่านี้ และหาหนทางที่จะได้ดำเนินการให้ตรงกับความที่มุ่งหมายไว้ต่อไป แต่ท่านเอกอัครราชทูตเหล่านี้หาได้ปฏิบัติการตามหน้าที่ที่ว่ามานี้ไม่ แต่กลับพยายามหาโอกาสที่จะขัดขวางความมุ่งหมายอันดีของเราอยู่เสมอไป จนที่สุดพระราชดำริอันดีของพระเจ้ากรุงสยาม และความเจตนาดีของเสนาบดีของพระองค์ ก็กลับเป็นสิ่งที่หาประโยชน์มิได้เลย ถ้าแม้ว่าพระเจ้ากรุงสยามไม่ได้ทรงรักใคร่และนับถือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และไม่ได้ทรงเอาพระทัยใส่ในความเจริญของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว พระ

เจ้ากรุงสยามก็คงจะได้ทรงจัดการอย่างอื่น อันจะเป็นเหตุกระทำให้บรรดาชนชาวต่างประเทศซึ่งอยู่ในพระราชอาณาเขตสยาม ได้มีความปีติยินดียิ่งนัก การที่ท่านเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสปฏิบัติการเช่นนี้ จะหาข้อแก้ตัวอย่างใดไม่ได้เลย และความประพฤติอันชั่วร้ายของท่านเอกอัครราชทูตมีอย่างไรนั้น คนทั้งหลายก็ย่อมทราบกันทั่วทุกคน และตัวท่านเอกอัครราชทูตเอง ก็ควรจะรู้สึกตัวได้ดีกว่าคนอื่น

ข้อ ๔ ให้ท่านกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสว่า เมื่อพระเจ้ากรุงสยามได้ทอดพระเนตรเห็นกองทหารและนายทหาร ที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่งมาถวายสำหรับให้มาทำราชการของพระองค์นั้น พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระโสมนัสยินดียิ่งนัก เพราะฉะนั้นขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงวางพระทัย ว่ากองทหารเหล่านี้คงจะได้มาตั้งอยู่ในพระราชอาณาเขตให้เป็นหลักฐานมั่นคงต่อไป และขอให้ทรงไว้พระทัยว่า พระเจ้ากรุงสยามคงจะได้ทรงปกครองและชุบเลี้ยงกองทหารนี้ ให้สมกับการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงเอื้อเฟื้อต่อพระเจ้ากรุงสยามและอาณาประชาราษฎรไทย

ให้ท่านกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสต่อไปว่า พระเจ้ากรุงสยามทรงเสียพระทัยเป็นอันมากที่ได้ทรงเห็นว่า ท่านเอกอัครราชทูตซึ่งมีหน้าที่จะมาตั้งกองทหารนี้หาได้รู้สึกไม่ ว่าการที่ได้ทรงรักใคร่ซึ่งกันและกันเช่นนี้จะมีราคาสักเพียงไร เพราะท่านเอกอัครราชทูตกลับพยายามทุกอย่าง ที่จะลบล้างเจตนาอันดีของพระเจ้ากรุงสยามและเสนาบดีไทย แต่ในเรื่องนี้ท่านอาจจะกราบทูลได้โดยยืดยาว เพราะข้อความเหล่านี้มี

ปรากฏอยู่ในจดหมายบันทึกแล้ว

ข้อ ๕ ในข้อต่าง ๆ ที่เกี่ยวด้วยบริษัทฝรั่งเศสนั้น ในเรื่องที่บริษัทได้ทำแก่ราชทูต (ไทย) ที่กรุงปารีสอย่างไร และในเรื่องที่หัวหน้าของบริษัทได้ประพฤติอย่างไรนั้น ท่านอย่าได้กราบทูลเป็นที่ฟ้องกล่าวโทษต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แต่ให้กราบทูลให้ทรงเห็นว่าราชสำนักไทยได้มีความนับถือในสิ่งทั้งปวง อันเกี่ยวด้วยพระเจ้าและพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทุกอย่าง แล้วให้ท่านกราบทูลต่อไปว่า ในเวลานี้ บริษัทมีโอกาสและหนทางที่จะหาทรัพย์ในฝ่ายทิศตะวันออกได้เป็นอันมาก และบริษัทนี้มีโอกาสที่จะมาตั้งการค้าขายให้เป็นหลักฐานปึกแผ่นยิ่งกว่าประเทศทั้งปวงในทวีปยุโรป แต่พระเจ้ากรุงสยามทรงพระวิตกว่า ถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่ทรงพระกรุณาโปรดช่วยบริษัทและไม่ทรงคุ้มเชยให้ผู้อำนวยการของบริษัทได้ทำการให้ฉับไวขึ้นแล้วโอกาสอันดีซึ่งบริษัทได้มีไว้ในชั้นต้นนั้น ก็น่ากลัวจะเสียโอกาสเปล่าจะหาประโยชน์มิได้เลย

ข้อ ๖ ในเรื่องพลทหารปืนใหญ่ ลูกแตก และปืนสำหรับยิงลูกแตกนั้น เป็นเรื่องที่ทำให้ราชสำนักสยามได้รับความน้อยใจและเสียใจเป็นอันมาก และพระองค์พระเจ้ากรุงสยามนั้นได้ทรงเสียพระราชหฤทัยยิ่งกว่าคนทั้งหลายทั้งปวง เพราะเหตุที่ได้ทรงเห็นว่า เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสมิได้คิดที่จะทำการให้เป็นที่พอพระราชหฤทัยเลย ถ้าหากว่าจะมีใครพูดในเรื่องนี้ขึ้นแล้ว ก็ให้ท่านกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสว่าพระเจ้ากรุงสยามได้เข้าพระทัยว่าตามการที่ได้ทรงปฏิบัติมานั้น คงจะเป็นเรื่องที่พอพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทุกอย่าง แต่ถ้าตามคำสั่งเดิม

ได้มีไว้ให้ส่งพลทหารบื่นใหญ่กลับไปประเทศฝรั่งเศสจริงแล้ว พระเจ้ากรุงสยามก็จะได้โปรดให้ส่งพลทหารบื่นใหญ่เหล่านี้กลับไป โดยเต็มพระทัย มิได้ทรงขัดขวางอย่างใดเลย

ข้อ ๗ พระเจ้ากรุงสยามทรงทราบอยู่เต็มพระทัยว่า การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่งกองทหารมายังเมืองไทยนั้น เพราะพระราชประสงค์อะไร แต่ในที่นี้จะต้องขอกล่าวซ้ำในกระแสพระราชดำริของพระเจ้ากรุงสยามอีกครั้ง ๑

จริงอยู่การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่งกองทหารมา โดยต้องใช้จ่ายเปลืองพระราชทรัพย์เป็นอันมากนั้น ก็เป็นการแสดงพระราชไมตรีและความรักใคร่ซึ่งพระองค์ได้มีต่อพระเจ้ากรุงสยาม แต่ถ้าจะพูดตามความที่เป็นจริงแล้ว การที่ได้ทรงโปรดให้ส่งกองทหารมาเท่านี้ ก็หาเพียงพอกับการที่คิดไว้แต่เดิมไม่ เพราะท่านก็ย่อมทราบอยู่ดีแล้ว ว่าการที่จะป้องกันรักษาบางกอกนั้น จำเป็นจะต้องมีทหารชาวยุโรปประจำรักษาอยู่อย่างน้อยไม่ต่ำกว่า ๕๐๐ คน ส่วนกองทหารไทยนั้นอีกต่างหากหาได้รวมในจำนวนคน ๕๐๐ นี้ไม่ นอกจากกองทหารฝรั่งเศส ๕๐๐ คนสำหรับรักษาบางกอกนั้น ยังจะต้องการพลทหารชาติฝรั่งเศส สำหรับทำกิจการในที่ต่าง ๆ ในพระราชอาณาเขตสยามนี้อีกหลายคน ในส่วนเมืองมะริดนั้น ก็จะต้องมีจำนวนพลทหารไม่น้อยกว่าที่บางกอกเหมือนกัน และนอกจากนี้พระเจ้ากรุงสยามยังจะมีพระราชประสงค์ให้มีพลทหารอย่างน้อยอีก ๒๐๐ คน สำหรับเป็นทหารรักษาพระองค์และรักษาพระราชวังโดยเฉพาะด้วย กับมีพระราชประสงค์ให้มีทหารไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ คน สำหรับประจำอยู่ตามเรือ

ต่าง ๆ นอกจากพลทหารเหล่านี้ ก็จะต้องมีคนสำหรับทำการงานต่าง ๆ เป็นจำนวนคนมาก เช่นคนสำหรับทำการบ่อแร่เป็นต้น แต่ข้อนี้จะหวังเอาให้เป็นผลสำเร็จในคราวเดียวไม่ได้อยู่เอง

แต่ใน เรื่องนี้พระเจ้า กรุงฝรั่งเศสได้ ทรงรับเป็นธุระที่ จะป้อง กันรักษาเมืองมะริดและบางกอกแล้ว เพราะฉะนั้นท่านอย่ากราบทูลขอเพิ่มกองทหาร ให้มากขึ้นเลย แต่ท่านจะต้องส่งแผนที่เมืองมะริดและบางกอกถวายให้ทอดพระเนตร เมื่อทรงเห็นแผนที่แล้วก็อาจจะทรงทราบได้ว่าการจะควรอย่างไรต่อไป เพราะทรงพระปรีชาสามารถพออยู่แล้ว และการจะควรอย่างไรก็แล้วแต่พระองค์จะทรงเห็นควรทั้งสิ้น

อนึ่งถ้าท่านไปถึงประเทศฝรั่งเศสในเวลาที่สงบศึก ก็ให้ท่านขอพลทหารสำหรับมา เป็นกองรักษาพระองค์ พระเจ้ากรุงสยาม ตามจำนวนที่กำหนดมานั้นแล้ว และให้ท่านขอคนทำงานสำหรับมาทำเหมืองแร่ด้วย แต่ต้องเลือกคนที่ชำนาญการทำเหมืองแร่จริง ๆ ถ้าท่านได้ไปถึงประเทศฝรั่งเศสในเวลาที่มีสงครามอยู่ ก็อย่าขอพลทหารเลย เป็นแต่ขอนายช่างและคนงานสำหรับทำการเหมืองแร่เท่านั้นก็พอ

พระเจ้ากรุงสยามมีพระกระแสรับสั่งให้กำชับท่านโดยเฉพาะ ว่าในการที่จะเลือกคนงานสำหรับมาทำการ ในเมืองนี้นั้น ให้ท่านเลือกเฟ้นคนที่ดี เมื่อมาถึงแล้วก็อย่า ให้เราได้รับความร้อนใจอย่างใดได้เลย เพราะฉะนั้นก่อนที่คนงานเหล่านี้จะได้ออกจากประเทศฝรั่งเศสนั้น ก็ให้ท่านนัดหมายและทำสัญญากับเขาตามแต่ท่านจะเห็นควร และถ้าหากว่าจะมีเจ้าพนักงานสำหรับมาเป็นหัวหน้าของคนงานเหล่านี้สัก ๒–๓ คนได้ก็จะดี ในส่วนทหารสำหรับรักษาพระองค์นั้นไม่ต้องพูดว่ากระไร

เพราะพระเจ้ากรุงสยามจะได้ทรงอุดหนุนบำรุงทหารเหล่านี้ และจะได้พระราชทานเงินค่าเลี้ยงชีพให้ด้วย

ข้อ ๘ ในข้อที่เกี่ยวด้วยพระราชไมตรีในระหว่างประเทศฝรั่งเศส และประเทศสยามนั้นยังไม่ได้พูดถึงเลย จริงอยู่ เหตุที่ระยะในระหว่างประเทศทั้ง ๒ ห่างไกลกันมากนั้น กระทำให้เกิดความลำบากขึ้นหลายอย่าง แต่ถึงดังนั้นถ้าหากว่าจะได้เกิดสงครามขึ้นในระหว่างฝรั่งเศสกับฮอลันดา และฮอลันดาได้มายึดที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานให้แก่บริษัทไว้แล้วก็ดี ถึงจะไม่ได้มีข้อสัญญากล่าวในข้อนี้โดยเฉพาะ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ควรจะต้องร้อนพระทัยอยู่นั่นเอง แต่นอกจากเรื่องที่พวกฮอลันดาจะมากระทำการอย่างว่ามานี้ ยังอาจจะเกิดเรื่องอย่างอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ซึ่งเป็นการจำเป็นจะต้องทราบไว้ว่าจะมีหลักให้ปฏิบัติการอย่างไร ในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะทรงทราบได้อย่างดี และพระปรีชาสามารถของพระองค์อาจจะบัญญัติได้ว่าถ้าเกิดเรื่องขึ้นอย่างใด ต่างฝ่ายจะควรปฏิบัติอย่างไร เพราะเหตุฉะนี้ พระเจ้ากรุงสยามจึงทรงมอบธุระให้อยู่ในพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แล้วแต่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะทรงเห็นควรอย่างใดทั้งสิ้น เพราะทรงเชื่อพระทัยว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้ในสิ่งทั้งปวง คงจะจัดการให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศทั้ง ๒ ทุกอย่างเป็นแน่ เพราะฉะนั้นถ้ามีผู้ใดพูดกับท่านในเรื่องนี้แล้ว ก็ให้ท่านกราบทูลให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบถึงการเป็นไปของประเทศสยามทุกประการ และให้ท่านกราบทูลขอร้องให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ได้ทรงกะหัวข้อที่จะทำ

เมื่อเป็นพระยายืนชิงช้า ในพระราชพิธีตรียัมปวาย
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕

สัญญาด้วยพระองค์เองแล้วแต่จะทรงเห็นควรอย่างไร สำหรับความเจริญของประเทศทั้ง ๒ เป็นแล้วกัน เพราะข้างฝ่ายราชสำนักสยามนั้นหาใคร่เข้าใจในการชนิดนี้ไม่ จึงเห็นว่าไม่ควรที่จะให้ข้างฝ่ายไทยแนะนำการอย่างใด แต่มอบธุระให้แล้วแต่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะทรงเห็นควรดีกว่า โดยเหตุนี้จึงมีพระราชโองการให้สั่งท่านว่า ในเรื่องนี้ท่านอย่าได้ไปแนะนำหรือออกความเห็นอย่างไร แต่ปล่อยให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงจัดการ แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นควรทั้งสิ้น

ข้อ ๙ เหมืองแร่ต่าง ๆ นั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับประโยชน์ของประเทศสยามและประเทศที่เป็นสัมพันธมิตรไมตรี และไม่ต้องสงสัยเลยว่าบ่อแร่ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นบ่อแร่ที่บริบูรณ์ด้วยแร่ต่าง ๆ และเป็นบ่อแร่ที่ทำง่ายด้วย เพราะบางแห่งได้ไปขุดทองคำมาได้จนถึงกับได้ส่งทองคำไปยังประเทศฝรั่งเศสถึง ๔๖ หีบแล้ว และบ่อที่ขุดทองคำมานี้ก็เป็นบ่อสำคัญที่ได้ขุดทดลองดู เพื่อให้ทราบว่าถ้าจะทำบ่อทองคำเหล่านี้จะได้กำไรมากน้อยสักเท่าใด ในเรื่องนี้ให้ท่านกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ขอให้ทรงโปรดส่งคนที่ชำนาญที่สุดในการทำบ่อแร่ทองคำ แล้วให้ท่านทำความตกลงกับผู้ที่จะมาทำบ่อแร่ทองคำถึงเงินเดือนที่เขาจะได้ประจำปีทุก ๆ ปี เพื่อป้องกันมิให้พวกเหล่านี้มาดูถูกหรือหมิ่นประมาทเรา และอย่าให้พวกนี้มีข้อที่จะมาร้องขัดข้องในภายหน้าได้ เพราะท่านก็ทราบอยู่ดีแล้วว่า ผู้ที่ชื่อวิโมต์ได้มาทำความลำบาก และรำคาญให้แก่เราสักเพียงใด จนถึงกับพระเจ้ากรุงสยามต้องขับไล่ผู้นั้นออกไปนอกพระราชอาณาเขต เพราะไม่มีพระราชประสงค์ที่จะทำโทษแก่ผู้นั้นให้หนักกว่านี้ โดยเหตุที่ผู้นั้นเป็นชาติฝรั่งเศส และฝ่ายท่าน

เอกอัครราชทูตซึ่งควรจะยอมโดยดีเพราะเหตุที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระกรุณาแก่มองซิเออร์วิโมต์หลายอย่างนั้น กลับพูดว่าถ้ามองซิเออร์วิโมต์ถูกจับแล้ว เอกอัครราชทูตจะได้ร้องขึ้น ให้ออกญาวิชเยนทร์ได้รับความเดือดร้อนให้จนได้ ในเรื่องนี้ท่านก็ทราบอยู่ดีแล้ว ว่าข้างฝ่ายเอกอัครราชทูต และมองซิเออร์วิโมต์ได้ทำให้เกิดความลำบากเพียงไร และมองซิเออร์วิโมต์ก็ได้ร้องขึ้นหลายครั้ง ว่าตนเป็นคนชาวเมือง อาวินยอง และเป็นคนอยู่ในความปกครองของโป๊ป ซึ่งร้องขึ้นทั้งนี้ก็เพื่อจะป้องกันตัวมิให้ต้องได้รับพระราชอาญาของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเท่านั้น

ข้อ ๑๐ ท่านเองก็ได้เห็นแล้วว่า พวกสังฆราชที่อยู่ในพระราชอาณาจักรสยามได้ประพฤติตัวอย่างไร ซึ่งเป็นการกระทำให้พระเจ้ากรุงสยามเสียพระทัยเป็นอันมาก ถ้าหากว่าในการเรื่องนี้มิได้เกี่ยวแก่การศาสนาแล้ว พระเจ้ากรุงสยามก็คงจะทรงแสดงให้เห็นว่าทรงกริ้วซึ่งเป็นการสมควรที่จะกริ้วอยู่บ้าง และเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วพวกสังฆราชก็คงจะรู้สึกเดือดร้อนอยู่บ้าง แต่คนจำพวกนี้เป็นคนที่จะทำให้บ้านเมืองเกิดเดือดร้อนขึ้น ทั้งทำให้เสียพระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินด้วย พระเจ้ากรุงสยามจึงทรงพระราชดำริจะทำโทษพวกนี้โดยมิให้เกิดความเสียหายแก่ศาสนาคริสเตียนได้ เพราะฉะนั้นให้ท่านกราบทูลให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบในเรื่องนี้ และให้กราบทูลขอให้ทรงเป็นพระธุระตั้งสังฆราชขึ้นในเมืองไทย โดยให้เป็นตำแหน่งที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสต้องเป็นผู้ตั้งออกมา จนกว่าพระเจ้ากรุงสยามจะได้ทรงตั้งได้เองต่อไป อนึ่งตัวท่านเองก็เป็นพยานเห็นอยู่แล้ว ว่าการที่

จะมีความผาสุกและการที่จะจัดศาสนาได้แพร่หลายออกไปต้องเกี่ยวแก่การตั้งสังฆราชนั้น จึงเป็นการควรที่จะกราบทูลให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบในเรื่องนี้โดยแจ่มแจ้ง และพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงเชื่อพระทัยว่า ถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบ และโป๊ปได้ทราบในเรื่องนี้แล้ว ท่านทั้ง ๒ คงจะคิดอ่านหาทางแก้ไขให้ดีขึ้นโดยเร็วเป็นแน่

ข้อ ๑๑ ส่วนพวกบาทหลวงที่ท่านได้พามายังเมืองไทยนั้น เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระเจ้ากรุงสยามทุกอย่าง ดังท่านทราบอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องกล่าวในเรื่องนี้ให้ยืดยาวไป แต่กิจการของศาสนามีมากมายนัก จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องส่งบาทหลวงเหล่านี้ออกไปอยู่ตามหัวเมืองหลายรูปแล้ว ที่ยังคงเหลืออยู่ในพระราชธานีกรุงศรีอยุธยาและลพบุรีนั้น ก็มีจำนวนน้อยที่สุด เพราะฉะนั้นให้ท่านกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ขอให้ทรงโปรดส่งคนเพิ่มมาอีกสำหรับแทนบาทหลวงเหล่านี้ เพราะในไม่ช้าก็จะต้องส่งบาทหลวงทั้งหมดให้ออกไปอยู่ตามหัวเมือง เพื่อให้ทำกิจการของศาสนาต่อไป และถ้าได้โปรดส่งคนเพิ่มมาแล้ว จะได้มีบาทหลวงประจำอยู่ในราชสำนักของพระเจ้ากรุงสยาม ๑๒ รูปอยู่เสมอ ซึ่งเป็นอัตราที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงขอต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไว้แต่เดิม

ข้อ ๑๒ เจ้าพนักงานได้เอาตัวอย่างของต่าง ๆ ซึ่งพระเจ้ากรุงสยาม มีพระราชประสงค์ให้ไปทำที่กรุงปารีสนั้นมอบไว้กับท่านแล้ว และได้ส่งของต่าง ๆ ให้แก่ท่านเพื่อได้เอาของเหล่านั้นไปจำหน่าย และเอาเงินที่ขายของได้นั้นไว้เป็นโสหุ้ยรายจ่ายของท่าน ในระหว่างที่ท่านเดินทางในกรุงปารีสและกรุงโรม ถ้าเงินที่ขายของได้จะยังไม่

พอ ก็ให้ท่านเที่ยวยืมเงินได้ และเมื่อท่านได้ยืมเงินมาเป็นจำนวนมากน้อยเท่าใด ทางนี้จะได้จัดการใช้ให้ทั้งต้นทุนและดอกเบี้ย ถ้าแม้ว่าท่านจะหาที่ยืมเงินไม่ได้แล้ว ก็ให้ท่านเอาเงินของออกญาวิชเยนทร์ใช้ไปก่อนได้

ขอให้ท่านจงจำไว้ในเรื่องที่บริษัทฝรั่งเศสได้แสดงตัวไม่ดี ในเรื่องราคาของ และเรื่องทดรองเงินสำหรับทำของต่าง ๆ ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามได้มีรับสั่งให้ไปทำที่ประเทศฝรั่งเศสนั้น และพระเจ้ากรุงสยามทรงหวังพระราชหฤทัยว่า สติปัญญาอันสุขุมของท่านคงจะได้ไปจัดการอันยุ่งยากต่าง ๆ ในเรื่องนี้ได้เป็นการเรียบร้อย เป็นที่พอพระราชหฤทัยต่อไป

ข้อ ๑๓ เจ้าพนักงานได้มอบหนังสือต่าง ๆ เป็นอันมากไว้กับท่าน ซึ่งเป็นหนังสือเกี่ยวถึงการของบริษัทอังกฤษ อันหมดปัญญาที่จะทำการได้ต่อไปแล้ว เพราะฉะนั้นให้ท่านขอรับคำสั่งจากบาทหลวงเดอ–ลาเชซ และขอพระราชานุญาตพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ให้ท่านได้ไปยังกรุงอังกฤษโดยลำลอง แต่ถ้ามีการติดขัดที่ท่านจะไปเองไม่ได้แล้ว ก็ให้ท่านจัดบาทหลวงเยซวิตคนใดคนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนซื่อตรงตั้งใจดีต่อเราไปยังประเทศอังกฤษแทนตัวท่าน แล้วให้บาทหลวงเยซวิตผู้นั้นไปเฝ้ากราบทูลพระเจ้ากรุงอังกฤษให้ทรงทราบว่า บริษัทอังกฤษนี้มีความอกตัญญูและกระทำความอยุติธรรม มิได้คิดถึงพระเดชพระคุณของพระเจ้ากรุงสยาม หรือคิดถึงบุญคุณของชนชาวสยามเลย และให้กราบทูลขอร้องให้พระเจ้ากรุงอังกฤษได้ทรงชำระลงโทษผู้อำนวยการของบริษัทอังกฤษที่อยู่ในเมืองไทยด้วย กับต้องกราบ

ทูลให้พระเจ้ากรุงอังกฤษได้ทรงทราบว่า ข้างฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามนั้นทรงตั้งพระทัยที่จะเป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงอังกฤษอยู่เสมอ แต่ข้อสำคัญที่จะไปเฝ้าพระเจ้ากรุงอังกฤษคราวนี้ ก็คือจะต้องไปกราบทูลขอร้องให้ทรงถอนอำนาจที่ได้พระราชทานไว้กับบริษัทอังกฤษ ในข้อที่ให้บริษัทอังกฤษมีอำนาจประกาศสงครามกับเจ้านายฝ่ายอินเดียได้นั้น จึงต้องขอร้องให้พระเจ้ากรุงอังกฤษได้ทรงถอนอำนาจของบริษัทในการที่จะประกาศสงครามได้กับเมืองไทยโดยเฉพาะ และถ้าได้ทรงถอนอำนาจของบริษัทเช่นนี้แล้ว พระเจ้ากรุงอังกฤษก็คงจะทรงรู้สึกพอพระทัยในพระเจ้ากรุงสยามในภายภาคหน้าต่อไป

ข้อ ๓๔ ท่านคงจะทราบโดยละเอียดแล้วว่า พวกฮอลันดาได้เดินวิธีอย่างไร สำหรับทำให้ไทยต้องเกิดความเสียหายขึ้นที่กรุงญี่ปุ่น โดยพวกฮอลันดาได้เอาอาวุธของฝรั่งเศสไปเป็นตัวอย่างที่ประเทศญี่ปุ่นสำหรับขู่เพื่อไปทำการต่าง ๆ แล้วพวกฮอลันดาได้ไปเที่ยวพูดว่า พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงเข้ารีดเป็นคริสเตียนโดยเชื่อถ้อยคำของพระเจ้าแผ่นดินในทวีปยุโรปแล้ว และว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้มีอำนาจมาก เที่ยวรบราฆ่าฟันรบพุ่งกับเจ้านายและเจ้าแผ่นดินซึ่งอยู่ใกล้เคียงทั่วไปหมด และเอากำลังไปเที่ยวยึดบ้านเมืองทุกแห่งด้วยแล้วพวกฮอลันดาจึงพูดต่อไปว่า พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้เอง กำลังเตรียมกองทัพใหญ่โตจะยกมาตีอินเดีย เพื่อจะให้ฝ่ายทิศตะวันออกได้หมดความผาสุกทั่วไป และเพื่อจะมาบังคับให้ประเทศทั้งหลายในฝ่ายทิศตะวันออก ได้เข้ารีดถือศาสนาโรมันคาธอลิกให้ทั่วหน้ากันหมด

การที่พวกฮอลันดาได้ไปเที่ยวพูดเช่นนี้ กระทำให้เจ้าพนักงาน

ญี่ปุ่นจับนายเรือไทยไปซักไซ้ไล่เลียงหลายคน นายเรือไทยจึงได้ให้การแก่เจ้าพนักงานญี่ปุ่นว่า นายเรือไทยได้เห็นพวกคริสเตียนซึ่งเป็นคนหลายชาติหลายภาษาอยู่ในเมืองไทยเป็นอันมากจริง และมีราชทูตไปยังเมืองไทย จากบ้านเมืองต่าง ๆ หลายประเทศก็จริงเหมือนกัน แต่ในข้อที่ว่าพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงเข้ารีดเป็นคริสเตียนนั้น จะจริงเท็จประการใดนายเรือหาทราบไม่ และที่ว่าราชทูตคนใหม่เข้าไปยังเมืองไทยนั้น จะจริงหรือประการใดก็หาทราบไม่ เพราะนายเรือเหล่านี้ได้ออกจากเมืองไทยมาช้านานแล้ว แต่เมื่อนายเรือเหล่านี้ยังอยู่ในเมืองไทย ก็หาได้เห็นราชทูตประเทศหนึ่งประเทศใดไปยังเมืองไทยไม่

แต่ข้อความต่าง ๆ ที่พวกฮอลันดาได้ไปเที่ยวเล่าลือนั้น ได้กระ- ทำให้พวกญี่ปุ่นตกใจเป็นอันมาก จนถึงกับไม่ยอมอนุญาตให้นายเรือไทยพาเรือไปยังเมืองโตกิโอ และเรือไทยจำเป็นต้องกลับมาโดยจำหน่ายสินค้าออกไปได้แต่เศษ ๑ ส่วน ๓ เท่านั้น ยังมีเรือของพระเจ้ากรุงจีนรวม ๑๓ ลำ ได้ถูกญี่ปุ่นบังคับเช่นนี้เหมือนกัน และพวกญี่ปุ่นได้กดขี่เรือจีนอย่างร้ายแรงยิ่งกว่าเรือไทยหลายเท่า เพราะเหตุที่มีบาทหลวงเยซวิตประจำอยู่ในเมืองจีนหลายคนนั้นเอง

ข้อ ๑๕ ส่วนของต่าง ๆ ที่ได้บรรทุกลงเรือแล้วนั้น มีรับสั่งในพระเจ้ากรุงสยามให้ท่านนำของต่าง ๆ เหล่านี้ ไปถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ถวายมกุฎราชกุมาร ถวายมกุฎราชกุมารี ถวายเจ้านายถวายพระเชษฐาของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และถวายต่อมาดามด้วย และในเวลาที่ท่านเอาของเหล่านี้ไปถวายนั้น ก็ให้ท่านแสดงไมตรีของ

พระเจ้ากรุงสยาม ตามข้อความที่ท่านได้เคยฟังมาหลายครั้งแล้ว และให้ท่านกราบทูลให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและเจ้านายในพระราชวงศ์รู้สึกว่าพระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์ยิ่งนักที่จะส่งของต่าง ๆ ไปถวายและพระราชทาน แล้วแต่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและเจ้านายจะมีพระราชประสงค์และมีพระประสงค์สิ่งไรเป็นได้ทั้งสิ้น และพระเจ้ากรุงสยามมีพระกระแสรับสั่งกับท่านโดยเฉพาะ ให้ท่านกราบทูลถามพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสว่าจะมีของสิ่งใดในบ้านเมืองฝ่ายทิศตะวันออกที่เป็นของต้องพระทัยของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสบ้าง

ข้อ ๑๖ การที่พระเจ้ากรุงสยามได้โปรดใช้ให้ท่านไปยังกรุงโรมโดยมีพระราชประสงค์อย่างไร และที่ท่านต้องไปยังกรุงโรมเป็นการจำเป็นอย่างไรนั้น ท่านก็ย่อมเข้าใจดีอยู่แล้ว คือว่าการที่ได้คิดไว้จะให้บ้านเมืองได้อยู่เย็นเป็นสุข และให้ศาสนาคริสเตียนได้ตั้งอยู่เป็นหลักฐานมั่นคงได้นั้น จะเป็นไปได้ตามความประสงค์นี้ก็ต้องอาศัยในการที่ท่านจะไปเจรจาในคราวนี้ได้เป็นผลสำเร็จมาเท่านั้น เพราะการเจริญของราชสำนักสยามต่อไปนั้น ก็ต้องอาศัยให้การศาสนาได้แพร่หลายออกไปเป็นหลักไว้ เพราะการเรื่องศาสนานี้ก็ได้เดินตามวิถีและได้อาศัยความบำรุงของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทุกประการ เพราะฉะนั้นจึงมีรับสั่งให้ท่านไปเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ขอคำสั่งและอำนาจแล้วแต่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะพระราพทาน แต่ต้องให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มอบอำนาจให้ท่านจัดการต่าง ๆ ในพระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทุกอย่าง

ข้อ ๑๗ เรื่องพวกโปรตุเกสที่เมืองมาเก๊าได้ทำการอย่างไรนั้น

ท่านก็คงจะทราบอยู่บ้างแล้ว คือว่าพวกโปรตุเกสได้บีบคั้นกดขี่พวกไทยอย่างร้ายแรงมาก ถึงแม้ว่าพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงปกครองบำรุงพวกโปรตุเกสที่อยู่ในพระราชอาณาเขตสยามก็จริงอยู่ แต่พวกโปรตุเกสก็มิได้วายที่จะข่มเหงคนไทยเสมอไป การที่พวกโปรตุเกสได้บังคับกดขี่ราชทูตสยามที่เมืองโกอานั้น เป็นการที่พระเจ้ากรุงสยามทรงกริ้วเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นจึงมีรับสั่งให้ท่านมีจดหมายไปยังบาทหลวงผู้ล้างบาปของพระเจ้าโปรตุเกส และบาทหลวงผู้ล้างบาปของเจ้าหญิง ให้บาทหลวงเหล่านี้ได้ทราบในความประพฤติของพวกโปรตุเกส เพื่อขอให้พระเจ้ากรุงโปรตุเกสได้มีรับสั่งไปยังเคานต์ดาลวอราผู้เป็นไวซรอยในอินเดียให้ทราบว่า การที่เคานต์ดาลวอราได้ประพฤติเช่นนี้เป็นการผิด และขอให้พระเจ้ากรุงโปรตุเกสได้ทรงมีรับสั่งติเตียนไปยังพวกโปรตุเกสที่เมืองมาเก๊า ว่าการที่ประพฤติเช่นนี้เป็นการที่ชั่วร้ายอย่างยิ่ง

การที่ราชทูตสยามที่ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงโปรตุเกสได้หายสูญล้มตายไปนั้น เป็นการที่พระเจ้ากรุงสยามทรงเสียพระราชหฤทัยยิ่งนัก เพราะทรงมีพระราชประสงค์จะเป็นพระราชไมตรีติดต่อกับพระเจ้ากรุงโปรตุเกสอยู่เสมอ

อนึ่ง ท่านจงอย่าลืมบอกให้บาทหลวงผู้ล้างบาปของพระเจ้ากรุงโปรตุเกสทราบ ว่ามองซิเออร์คอนซตันซ์ได้ทำการเอื้อเฟื้อต่อประเทศโปรตุเกสทุก ๆ วันด้วย

ข้อ ๑๘ ในเวลาที่ท่านได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามโดยเฉพาะหลายคราวนั้น ท่านก็ได้รับรู้ในพระราชดำริและพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงสยามอยู่แล้ว

เมื่อนำเอกอัครรัฐทูตฟิลิปปินส์เข้าเฝ้าถวายอักษรสาส์น ฯ เมื่อวันที่ ๘ เมษายน ๒๔๙๙

ในงานพิธีมงคลสมรส ระหว่าง รมดี เตรุ บุนนาค กับพิชัย วาสนาส่ง
เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๔๙๙

ในเรื่องเด็ก ๑๒ คนบุตรของข้าราชการไทย ที่พระเจ้ากรุงสยามทรงพระกรุณาโปรดให้ส่งไปยังประเทศฝรั่งเศสนั้น มีพระราชประสงค์ให้เด็ก ๑๒ คนนี้ได้เข้าเล่าเรียนในโรงเรียนหลุยเลอกรัง และให้เล่าเรียนการทั้งปวงเหมือนกับผู้ดีชาวฝรั่งเศสทั่วไป ในเรื่องเด็กนักเรียนนี้ทรงพระราชดำริไว้ว่าจะส่งออกไปเล่าเรียนให้คงมีจำนวนนักเรียนอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ๑๒ คนเสมอไป

การที่พระเจ้ากรุงสยามทรงพระราชดำริเช่นนี้ ก็โดยพระราชประสงค์จะให้เป็นหนทางสำหรับเชื่อมหัวใจของคนในประเทศทั้ง ๒ ให้ติดต่อกันเสมอ และมีพระราชประสงค์จะให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ได้รู้จักในแบบธรรมเนียมของชาติฝรั่งเศสด้วย

จริงอยู่ พวกไทยไม่ใคร่จะเต็มใจเลยที่จะต้องข้ามน้ำข้ามทะเลอันกว้างขวางใหญ่โตเช่นนี้ และฝ่ายบิดามารดาผู้ปกครองก็ไม่ใคร่เต็มใจให้บุตรของตัวไปเลย แต่พระเจ้ากรุงสยามทรงพระราชดำริเห็นว่า ในระหว่างเดินทางในเรือก็ดี ในเวลาที่พักอยู่ในประเทศฝรั่งเศสก็ดี นักเรียนเหล่านี้คงจะได้รับความเอื้อเฟื้อดีทุกอย่าง เมื่อเด็กนักเรียนได้กลับมาเล่าถึงการเอื้อเฟื้อต่าง ๆ ของชนชาวฝรั่งเศสอันเป็นที่พอใจของนักเรียนแล้ว ก็อาจจะทำให้บิดามารดาผู้ปกครองเด็กอื่น ๆ มีความเลื่อมใสที่จะส่งบุตรของตัวให้ออกไปเล่าเรียน เพื่อได้รับความศึกษาและรับประโยชน์เหมือนกับนักเรียนที่กล่าวมาแล้วบ้าง

เพราะฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของท่านที่จะจัดการทั้งปวงให้เด็กนัก-เรียนเหล่านี้ได้รับความเอื้อเฟื้อให้คุ้มกับความเหน็ดเหนื่อยที่ต้องเดินทางอันไกลเช่นนี้ และเป็นหน้าที่ของท่านจะต้องกะ ว่านักเรียนเหล่านี้จะ

ต้องมีโสหุ้ยใช้จ่ายในประเทศฝรั่งเศสปีละเท่าใด เพื่อจะได้จัดเงินส่งออกไปให้พอทุก ๆ ปี

ส่วนข้อความอื่น ๆ ที่ได้มีพระราชดำรัสไว้กับท่าน ในเวลาที่ท่านได้เฝ้าโดยเฉพาะนั้น ก็ให้ท่านหาโอกาสที่จะกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสตามเวลาที่เหมาะ

ในที่สุดนี้สิ่งที่เกี่ยวแก่ประโยชน์และพระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงสยามอย่าง ๑ การที่จะให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพระเมตตากรุณาแก่เมืองไทยต่อไปอย่าง ๑ การปกครองติดต่อกับโป๊ปอย่าง ๑ การปรองดองเป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงอังกฤษและพระเจ้ากรุงโปรตุเกสอีกอย่าง ๑ นั้น เป็นสิ่งที่พระเจ้ากรุงสยามทรงหวังในความฉลาดไหวพริบของท่านที่จะได้จัดการให้เป็นผลสำเร็จลุล่วงไป

ขอพระเจ้าจงพิทักษ์รักษาตัวท่านให้อยู่เป็นสุข แลขอให้ท่านได้กลับมาโดยสวัสดิภาพเทอญ

เขียนที่พระราชวังทะเลชุบศร ณ วัน แรม ๗ ค่ำ เดือนอ้าย ปี ๒๒๓๒ ตรงกับวันที่ ๒๕ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗

ถึงท่านมองเซนเยอร์

ข้าพเจ้าพึ่งจะฟื้นจากความเจ็บป่วยอย่างร้ายแรง จนกำลังอ่อนเพลียไปหมดสิ้นแล้ว และด้วยข้าพเจ้าได้มีจดหมายฉบับนี้มายังท่านเพื่อขอคำสั่งในตอนปลายที่สุดนั้น ก็โดยมือยังสั่นอยู่

ความฉลาดไหวพริบของท่าน อาจจะทำให้ท่านรู้สึกตามรายงานต่าง ๆ แล้ว ว่าคนใดเป็นต้นเหตุที่ได้ทำการวุ่นวายขึ้นในเมืองไทย และท่านก็ไม่ได้มีความลำบากอย่างใดที่จะแก้ไขในความวุ่นวายเหล่านั้น อันจะเป็นเหตุกระทำให้เกิดความเสียหายแก่ศาสนา แก่ประเทศ แก่บริษัทฝ่ายอินเดีย และจะทำให้เสื่อมเสียเกียรติยศของชื่อฝรั่งเศสด้วย

ข้าพเจ้าเองมิได้คิดเลยที่จะพูดบ่นถึงความอยุติธรรมต่างๆ ที่พวกเราได้ถูกมาในเมืองไทย เมืองตังเกี๋ย เมืองญวน และเมืองต่าง ๆ ตลอดทั้งประเทศอินเดียจนที่สุดในกรุงโรมเอง พวกเราได้รับความอยุติธรรม เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าไปถือเสียว่าการที่เราได้รับความกดขี่ข่มเหงต่าง ๆ นั้น ก็มีแต่พระเจ้าพระองค์เดียวที่จะเป็นพยานของเราเท่านั้น และการที่พระเจ้าได้เป็นพยานเช่นนี้ ข้าพเจ้าก็ถือว่าเท่ากับเป็นรางวัลความชอบอยู่ในตัวแล้ว

แต่เมื่อข้าพเจ้ามาเห็นว่าศาสนาและประเทศฝรั่งเศสได้รับความเสียหายเป็นอันมาก และเห็นว่าผู้ที่กระทำการเช่นนี้มิได้คิดให้รอบตัว แต่จะพยายามอย่างเดียวจะให้พวกเราและผู้ที่บำรุงพวกเราได้ล่มจมดังนี้แล้ว จึงเป็นการจำเป็นที่ข้าพเจ้าจะต้องเรียนให้ท่านทราบไว้เป็นส่วนตัว

แต่การที่ข้าพเจ้าเรียนมาทั้งนี้ ก็มิได้ประสงค์ที่จะขอรับความยุติธรรมสำหรับการวุ่นวายที่ได้เป็นมาแล้วหามิได้ เพราะการที่ได้เป็นมาแล้วกระทำให้หมดความหวังที่จะจัดการให้ศาสนาได้แพร่หลายในฝ่ายทิศตะวันออกได้ต่อไปแล้ว ทั้งหมดความหวังในการที่ประเทศ

ฝรั่งเศสจะได้ไปตั้งห้าง และกองทหารในประเทศอินเดียและประเทศจีน ใช่แต่เท่านี้มองซิเออร์คอนซตันซ์ก็ต้องล้มตายไปด้วย และการที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ต้องตายนั้น ก็เพราะเหตุว่ามองซิเออร์คอนซตันซ์เป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อประเทศฝรั่งเศส ผู้ที่แย่งชิงราชสมบัติไทยจึงได้เกลียดมองซิเออร์คอนซตันซ์นัก และเมื่อมองซิเออร์คอนซตันซ์ตกอยู่ในอำนาจของศัตรูผู้นี้แล้ว ประเทศฝรั่งเศสก็ได้ปล่อยมือมิได้ช่วยเหลืออย่างใดเลย โดยประเทศฝรั่งเศสไปมัวเชื่อถ้อยคำอันชั่วร้ายของบุคคลบางจำพวก ซึ่งไปเห็นเสียว่าไม่มีหนทางที่จะแก้ไขการร้ายเหล่านี้แล้ว

แต่การที่ข้าพเจ้าเรียนมาทั้งนี้ ก็เพื่อจะขอร้องให้ท่านได้โปรดออกคำสั่งป้องกันมิให้ความริษยาโกรธแค้นของบุคคลบางจำพวก ได้ทำให้เราได้รับความเดือดร้อนในประเทศอินเดียต่อไป และเพื่อป้องกันมิให้คนจำพวกนี้ได้กระทำการร้ายแรงดังได้เคยทำแก่เรามา ซึ่งเป็นการเสียหายต่อศาสนาเป็นอันมากต่อไป

เมื่อเร็ว ๆ นี้เองข้าพเจ้าเชื่อว่า ในไม่ช้าข้าพเจ้าจะต้องละโลกนี้ไปสู่พระเจ้าแล้ว และข้าพเจ้าก็ได้เตรียมตัวที่จะไปรายงานให้พระเจ้าได้ทราบความจริงทั้งปวง เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงจำเป็นต้องบอกกล่าวให้ท่านทราบว่า บุคคลเหล่านี้มีความตั้งใจดีก็จริงอยู่ แต่หากเป็นคนที่ไร้สติปัญญาจึงมิได้ระวังตัวจนได้กระทำการอันชั่วร้าย คล้ายกับเรื่องที่นักบุญเซนต์ปอลได้กล่าวไว้เช่นนั้น

วันที่ ๓๐ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

(เซ็น) ตาชาด์

บัญชีรายละเอียดของต่าง ๆ ที่พระเจ้ากรุงสยามได้มีรับสั่งให้ราชทูตสยามไปจัดทำหรือซื้อที่เมืองฝรั่งเศส

หมวกอย่างดีต่าง ๆ และขนาดสูงต่างกัน ตามตัวอย่างที่ราชทูตได้รับไปแล้วหลายหมวก

หมวกสีขาว ๒ ใบตามตัวอย่าง ใบ ๑ ใช้ขนยาว ใบ ๑ เกลี้ยง

หมวกอีก ๒ ใบสีใบไม้แห้ง และให้ทำอย่างประณีตเหมือนหมวกใบอื่น ๆ

หมวกอีก ๒ ใบเป็นสีพิเศษตามสีผ้าตัวอย่าง ใบ ๑ ให้เป็นหมวกขนยาว อีกใบ ๑ เกลี้ยง

หมวกสีน้ำเงิน ๒ ใบ

หมวกสีเขียว ๒ ใบ

หมวกสีดำ ๒ ใบ

หมวกสีม่วง ๒ ใบ

หมวกสีแดง ๒ ใบ

หมวกสีลิ้นจี่ ๒ ใบ

หมวกสีน้ำส้ม ๒ ใบ

หมวกสีแดงแก่ ๒ ใบ

หมวกสีม่วง ๒ ใบ แต่ให้เป็นสีม่วงแก่กว่า ๒ ใบก่อน

หมวกอีก ๒ ใบให้พับใส่กระเป๋าได้แต่อย่าให้เสียทรงเดิม ใบ ๑ สีดำ ใบ ๑ สีเทา

หมวกต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น มีสีต่าง ๆ กันตามตัวอย่างสีที่ระบายใส่กระดาษไว้ หรือตามตัวอย่างผ้า

หมวกอีกหลายใบแต่ให้ทรงเตี้ยกว่าหมวกใบก่อน คือใบก่อน ๆ นั้นให้สูง ๑๓ นิ้ว แต่หมวกจำนวนนี้ให้สูงเพียง ๗ นิ้วเท่านั้น

หมวกที่มีทรงสูง ๗ นิ้วนั้นให้มีจำนวนเท่ากับหมวก ๑๓ นิ้ว รูปทรงคงให้เหมือนกัน ผิดกันแต่ใบหมวกซึ่งมีรูปตามตัวอย่างที่ส่งมาด้วยแล้ว สีนั้นต้องระวังให้ถูกสี เพราะฉะนั้นในงบก่อนมีจำนวนหมวกอยู่ ๒๖ ใบ ในงบหลังนี้ก็ต้องมีจำนวนเท่ากัน ตกลงรวมต้องเป็นหมวก ๕๒ ใบ แต่เพื่อกันความเข้าใจผิดนั้น ให้ราชทูตไปตรวจดูหมวกเสียก่อน แล้วจึงให้ช่างทำหมวกระบายสีต่อไป

รวมหมวกทั้งสิ้น ๕๔ ใบ

ดอกไม้ทองลงยาประดับเพชรตามตัวอย่าง ๔ ดอก

กระบี่ยาวตรง ๑ เล่ม ฝักกระบี่ให้ทำเป็นลายดอกไม้ลงยา ตามตัวอย่างที่ได้ส่งไป แต่ลายดอกไม้นั้นต้องเป็นดอกไม้ไทย

ดาบ ๑ เล่มให้สลักลายโปร่งและให้ลงยาอย่างแบบฝรั่งเศส ตามตัวอย่างที่ได้เขียนลายใส่กระดาษไว้ให้แล้ว และเพื่อจะให้ลวดลายที่โปร่งขึ้นเงานั้น ให้เอาแผ่นทองบีดใต้ลาย แต่ด้ามดาบนั้นให้เป็นแต่ลงยาอย่างแบบฝรั่งเศส ไม่ต้องสลักเป็นลายโปร่ง

ดาบอีก ๑ เล่ม ให้ลงยาทั้งเล่มตามแบบตัวอย่าง

กริช ๑ เล่ม (ซึ่งเป็นมีดแทงของพวกแขกมลายู) ทำด้วยทองคำทั้งเล่ม และให้ลงยาอย่างแบบของฝรั่งเศส เว้นแต่ตามขอบซึ่งได้ส่งแบบไว้โดยเฉพาะแล้ว เพราะบางแห่งต้องฝังพลอยแดงตามขนาด

และจำนวนซึ่งได้จดมาให้แล้ว

กาตั๋น (Cartanne) เมืองญี่ปุ่น ๑ อัน ให้มี ๔ ชั้น และให้ลงยาอย่างแบบฝรั่งเศสตามตัวอย่าง

Cartanne เมืองญี่ปุ่นอีก ๑ อัน มีชั้น ๔ ชั้น ลงยาและสลักลายโปร่ง แต่ลายนั้นแล้วแต่นายช่างจะทำเป็นรูปอะไร จะทำเป็นลายนกหรือลายดอกไม้ก็ได้ แต่ดอกไม้นั้นจะต้องเป็นดอกไม้ไทยซึ่งราชทูตสยามจะต้องให้แบบ ตามลายโปร่งนั้น ต้องเอาแผ่นทองรองข้างล่าง

Cartanne ทั้ง ๒ อันนี้ต้องมีด้ามแต่อันเดียว ซึ่งจะต้องลงยาอย่างแบบของฝรั่งเศส ขอนั้นให้ทำด้วยเงินแต่ให้ปิดทองสลับ คือให้ทองและเงินสลับกัน แล้วให้ฝังพลอยแดงเม็ดเล็ก ๆ ตามแบบตัวอย่าง

ไทยมีความประสงค์ให้ลงยาของต่าง ๆ ให้เป็นเหมือนกระจกและอย่าให้ลงยานั้นทับซ้อนกับทองได้ ในข้อนี้จะต้องการทราบให้แน่ว่าไทยจะต้องการอย่างไร เพราะฉะนั้นเวลาที่จะสั่งนายช่างให้ทำนั้นจะต้องอธิบายกันต่อหน้าราชทูต

อีกประการ ๑ จะต้องกำชับนายช่างว่า ในเวลาที่จะลงยาฝักกระบี่นั้น ตอนที่จะต้องเอาเข้าเผาไฟนั้นจะต้องระวังอย่าให้ข้างในฝักคดได้ เพื่อจะได้เอากระบี่สอดเข้าไปได้ง่าย ๆ

แว่นตาทองคำสำหรับอ่านหนังสือ ๑ แว่น ให้ลงยาสีต่าง ๆ ตามแบบของฝรั่งเศส

กระจกเงากรอบทองคำ ๓ กระจก ตามตัวอย่างซึ่งได้ทำแบบไว้ด้วยตะกั่วแล้ว กระจกเงานี้ให้มีกระจกส่อง ๒ บาน ๆ ๑ ให้ส่องเห็นตามตัวจริง อีกบาน ๑ นั้นให้เห็นขยายโตขึ้น ทั้งหมดนี้ให้ลงยาตาม

แบบของฝรั่งเศส

กระจกเงาอีก ๑ บานทำด้วยทองคำ ซึ่งเวลานี้กำลังลงมือลงยาตามแบบของฝรั่งเศสอยู่แล้ว กระจกเงานี้มี ๒ บาน พับได้ และจะต้องใช้กระจกอย่างดี

กระจกเงาอีก ๑ บานทำด้วยทองคำ รูป ๔ เหลี่ยม มีกระจก ๒ บาน ลงยาเป็นลายดอกไม้ดอกเล็ก ๆ

กล้องส่องทองคำ ๑ อัน ให้ลงยาหลายสีตามแบบของฝรั่งเศส และกระจกสำหรับใช้ในกล้องส่องนี้ ต้องใช้แก้วอย่างดีที่สุดที่จะหาได้

หีบทองคำเล็ก ๑ ใบ ให้ลงยาตามแบบของฝรั่งเศส ลูกกุญแจนั้นให้ทำด้วยทองคำ หีบและลูกกุญแจนั้นให้ทำตามตัวอย่างที่ส่งมาแล้ว

ถ้วยทองคำเล็ก ๒ ใบ มีฝาปิด ให้ลงยาอย่างแบบของฝรั่งเศสตามตัวอย่าง

ตลับเล็ก ๆ สำหรับใส่ขี้ผึ้ง ๒ ใบ ให้ลงยาอย่างแบบฝรั่งเศสตามตัวอย่าง

ตลับทองคำ ๒ ใบกลม วัดโดยรอบยาว ๙ นิ้ว ให้ลงยาอย่างแบบของฝรั่งเศสตามตัวอย่าง

ตลับอีก ๒ ใบ ขนาดโตและหนาเท่าใบก่อน แต่ให้ลงยาพื้นสีแดงเพื่อทำลายดอกไม้สีต่าง ๆ อย่างแบบของฝรั่งเศส และให้ชักเงาให้มีเงามากที่สุดที่จะทำได้ (ตามคำอธิบายนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าหมายความจะต้องการให้ทำเป็นรูปเล็ก ๆ ลงยาแทรกตามลาย)

ของเครื่องทองตามที่กล่าวมาข้างบนนี้จะต้องทำด้วยทองคำทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นได้ส่งสิ่งที่จำเป็นสำหรับทำของเหล่านี้แล้ว

ฉายกับหลานสาวคนโต

เครื่องแก้วต่าง ๆ

โถแก้วใหญ่ ๒ โถ ตามแบบตัวอย่าง

ถ้วยกินน้ำร้อน ๒ ใบโต ๗ นิ้ว

ถ้วยกินน้ำร้อนมีฝา ๒ ใบโต ๔ นิ้ว

ถ้วยกินน้ำร้อนอีก ๒ ใบโต ๓ นิ้ว

กาน้ำ ตามตัวอย่าง ๒ กา

จานโต ๑๑ นิ้ว ๒ ใบ

จานโต ๑๐ นิ้ว ๒ ใบ

หีบมีฝาโต ๔ นิ้วครึ่ง ๑ หีบ

โถไม่มีฝา ๑ โถ ที่กลางโถนั้นให้มีรูสำหรับปักดอกไม้ได้ตามตัวอย่าง

เครื่องแก้วทำเป็นรูปลูกมะเดื่อให้มีกิ่งไม้รอบ

เครื่องแก้วทำเป็นรูปฟองนกกระจอกเทศ

เครื่องแก้วอีกอย่าง ๑ ทำเป็นรูปส้ม เปลือกทำเป็นหนาม

เครื่องแก้วอีกอย่าง ๑ ทำเป็นรูปลูกไม้ซึ่งลิงชอบรับประทาน

เครื่องแก้วเล็กกว่าที่กล่าวมาแล้ว ๔๗ ชิ้น

เครื่องแก้วเล็กลงไปอีก ๗๐ ชิ้น

เครื่องแก้วเล็กลงไปอีก ๑๐ ชิ้น

เครื่องแก้วเล็กลงไปอีก ๑๒๐ ชิ้น

เครื่องแก้วทำเป็นรูปลูกสมอ ๒๘ ชิ้น

เครื่องแก้วทำเป็นรูปลูกสมอเล็กลงไป ๒๐ ชิ้น

เครื่องแก้วทำเป็นรูปลูกสมอเล็กลงไปอีก ๕๒ ชิ้น

เครื่องแก้วทำเป็นรูปลูกสมอเล็กลงไปอีก ๒๕๐ ชิ้น
เครื่องแก้วทำเป็นรูปลูกสมอเล็กลงไปอีก ๕๐ ชิ้น
เครื่องแก้วเล็ก ๆ ๘๐ ชิ้น
เครื่องแก้วเล็ก ๆ ๕๘ ชิ้น
เครื่องแก้วเล็กลงไปอีก ๒๕๐ ชิ้น
เครื่องแก้วเล็กลงไปอีก ๑๖๐ ชิ้น
เครื่องแก้วเล็กที่สุด ๑๖๔ ชิ้น
เครื่องแก้วเล็ก ๆ ๑๕๐ ชิ้น
เครื่องแก้วเล็ก ๆ ๑๒๖ ชิ้น
ใบไม้ซึ่งคนไทยนับถือ ๕๐ ใบ
ใบไม้ชนิดเดียวกันนี้ แต่ทำให้เป็นขนาดเล็กลงไปเป็นเถาอย่างละ ๓๐, ๒๘, ๑๐, ๒๕, ๒๐ ใบ
ดอกไม้เล็ก ๆ ๑๖๐ ดอก
ดอกไม้เล็ก ๆ อีก ๑๖๐ ดอก
ช่อดอกไม้สำหรับอยู่กลางดอกไม้ ๔๐ ช่อ
ดอกไม้อีกชนิดหนึ่ง ๓๒๐ ดอก
ดอกไม้เล็กลงไป ๓๒๐ ดอก
ช่อดอกไม้สำหรับอยู่กลาง ๑๕ ช่อ
ดอกไม้อีกชนิดหนึ่ง ๑๒๐ ดอก
ดอกไม้ชนิดเดียวกัน แต่ขนาดเล็กลงไป ๑๒๐ ดอก
ช่อดอกไม้สำหรับอยู่กลาง ๑๔ ช่อ
ดอกไม้เล็ก ๆ ชนิดเดียวกัน แต่ขนาดย่อมลงมา ๑๑๒ ดอก

ช่อดอกไม้สำหรับอยู่กลาง ๑๒ ช่อ

ดอกไม้ชนิดอื่น แต่ทำเป็นเถาเล็กลงมาทุกที อย่างละ ๙๖, ๙๖, ๑๐, ๘๐, ๘๐ ดอก

จำนวนเครื่องแก้วทั้งหมดรวมทั้งสิ้นเป็นเครื่องแก้ว ๕๓๐๒ ชิ้น

เครื่องแก้วอย่างรูปอื่น ๆ สำหรับช้างพลาย

แก้วกลม ๗๕ ชิ้น

แก้วทำเป็นดอกไม้แบน ๆ รูปคล้ายดาว ๒๘๐ ดอก

แก้วทำเป็นรูปพระเจดีย์ ๑๗ ชิ้น

แก้วสำหรับทำเป็นฐานเจดีย์ ๑๙ ชิ้น

แก้วสำหรับทำเป็นขอบเจดีย์ ๑๑๕ ชิ้น

แก้วสำหรับประดับเจดีย์ ๓๓ ชิ้น

แก้วสำหรับทำเป็นเท้าเจดีย์ ๑๙ ชิ้น

แก้วกลม ๆ เหมือนเม็ดพริกไทย ๓๕๐ เม็ด

แก้วเหลี่ยม ๓๕๐ ชิ้น

รวมเครื่องแก้วทั้งสิ้น ๑๒๕๗ ชิ้น

เครื่องแก้วสำหรับช้างพัง

แก้วทำเป็นดอกไม้แบน ๆ รูปคล้ายดาว ๑๐๖ ดอก

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น ๓๙๕ ชิ้น

แก้วทำเป็นรูปเจดีย์ดังกล่าวมาข้างบนนั้นแล้ว ๑๘ ชิ้น

แก้วสำหรับใส่ยอดเจดีย์ ๒๖ ชิ้น

แก้วสำหรับประดับเจดีย์ ๒๖ ชิ้น

แก้วสำหรับขอบเจดีย์ ๙๖ ชิ้น

แก้วสำหรับประดับยอดเจดีย์ ๒๖ ชิ้น

แก้วสำหรับยอดเจดีย์ ๑๘ ชิ้น

แก้วทำเป็นรูปปากนก ๑๒ ชิ้น

รวมทั้งสิ้นเป็นจำนวน ๗๒๒ ชิ้น

เครื่องแก้วต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาข้างบนนั้นแล้ว และที่จะกล่าวต่อไป ล้วนแต่มีตัวอย่างไว้แล้วทั้งสิ้น

เครื่องแก้วอย่างอื่นสำหรับช้าง

ลูกไม้ซึ่งลิงขอบรับประทาน กลางมีรู ๔ ลูก

จานกลม ๆ มีรูหลายรู ๔ จาน

จานกลม ๆ รูปอย่างเดียวกัน แต่มีรูที่กลางจานรูเดียว ๔ จาน

แก้วทำเป็นรูปลูกไม้ ๔ ชิ้น

แก้วทำเป็นรูปใบไม้ ๓ ชนิด ๆ ละ ๔ อัน รวมเป็น ๑๒ อัน

แก้วมีหน้า ๔ หน้า ๒๙๑ ชิ้น

แก้ว ๓ หน้า ๑๐๔ ชิ้น

แก้วทำเป็นรูปดอกไม้อีกชนิดหนึ่ง ๓๔ ชิ้น

แก้วสำหรับห้อยที่หู ๑๗ ชิ้น

แก้วทำเป็นรูปอื่นมีหน้า ๔ หน้ารวม ๕๕ ชิ้น

แก้วกลม ๑๓, ๑๖, ๓, ๖, ๗, ๖, ๑๑, ๔, ๔, ๓, ๖, ๑๑, ๖, ๕, ๖, ๖, ๑๐, ๗, ๗, ๑๑, ๔, ๓, ๕, ๕, ๑๒, ๔, ๖, ๕, ๒๑, ๘, ๙, ๑๑ ชิ้น

แก้วทำเป็นรูปใบไม้ครึ่งใบ ๔ ชิ้น

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น ๓ ชิ้น

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น ๑๗ ชิ้น

แก้วปิดทอง ๑๔ ชิ้น แหลม ๓ ชิ้น รูปคล้ายกันอีก ๒๑ ชิ้น

แก้วกลม ๒๒ ชิ้น รูปอย่างเดียวกันอีก ๕ ชิ้น สำหรับแขวน ๓ ชิ้น รูปอย่างเดียวกัน ๔ ชิ้น

รวมทั้งสิ้น ๔๐๘ ชิ้น.

เครื่องแก้วหล่อ

ตลับเล็ก ๆ สำหรับใส่ยาสูบ ซึ่งท่านราชทูตจะได้ให้แบบ ๑๐ ใบ

หีบทาสีขาวตามตัวอย่าง ๑ หีบ

หีบทาสีน้ำเงิน ๑ หีบ

หีบทาสีเขียว ๑ หีบ

หีบเล็กลงไปอีก ๑ หีบ

พระเจดีย์ทาขาว น้ำเงิน และเขียวตามแบบตัวอย่าง ๓ อัน

เก้าอี้ขนาดกว้างและสูงและทาสีตามแบบตัวอย่าง ๑ ตัว

กล้องส่องอย่างใหญ่สำหรับดูดาวในเวลากลางวัน ๒ กล้อง

สิงโตแก้วสีขาว ๒ ตัว

สิงโตแก้วสีเขียว ๒ ตัว

สิงโตแก้วสีแดง ๒ ตัว

สิงโตแก้วสีม่วง ๒ ตัว

สิงโตแก้วสีน้ำเงิน ๒ ตัว

สิงโตเหล่านี้ให้ทำเป็นคู่ ๆ หันหน้าเข้าหากัน คือว่าสิงโตคู่ ๑ ต้องหันหน้ามองดูกัน สูง ๑ นิ้ว ฐานยาว ๔ นิ้ว และให้ทำให้งามที่สุดที่จะทำได้ สิงโตเหล่านี้ต้องทำเป็นสิงโตหมอบ

สิงโตแก้วขาวอีก ๒ ตัว สูง ๑ ศอก ฐานกว้าง ๑ ศอก

กล้องส่องสำหรับดูทั้งพระจันทร์และดาว ๑ กล้อง

กระจกรูปซึ่งมีรูปต่าง ๆ เช่นแสดงในเรื่องพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเสด็จออกในที่ประชุมข้าราชการ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเสด็จนำหน้ากองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพเรือเวลาประจัญบาน พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเสด็จออกรับแขกเมือง พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเสด็จพระราชดำเนินเข้าบ้านเข้าเมือง วิธีประชุมของรัฐบาลเรื่องการสร้างดินฟ้าและอากาศ รูปบ้านเมืองซึ่งมีป้อมคูประตูหอรบอย่างแน่นหนา รูปตึกเรือนอย่างงาม ๆ ทั้งรูปสวนซึ่งอยู่ตามตึกเรือนเหล่านี้ด้วย กรอบรูปเหล่านี้ให้ทำด้วยเงินทั้งสิ้น

ข้าพเจ้าเข้าใจว่าตามที่บอกให้ส่งรูปต่าง ๆ เหล่านี้ คงจะหมายความว่าศิลาสีต่าง ๆ ซึ่งประกับรูปต่าง ๆ นั้นเอง เพราะศิลาสีที่ประดับรูปนั้น คณะบาทหลวงได้ถวายไว้ต่อพระเจ้ากรุงสยาม และพระเจ้ากรุงสยามก็โปรดของสิ่งนี้มากกว่าของอย่างอื่นทั้งหมด

กล้องขยายของเล็กให้ใหญ่ (ไมโกรซโก๊ป) ๒ กล้อง สำหรับดูรูเล็ก ๆ ตามผิวหนังในร่างกายคน เพื่อจะได้ส่องดูว่าวิญญาณออกทางไหน

ของแปลก ๆ ต่าง ๆ ซึ่งเป็นของที่มาจากกรุงโรม

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ที่จะต้องการของแปลก ๆ จากกรุงโรมนั้น คงจะหมายความว่า รูปตุ๊กตาทำเป็นสีต่าง ๆ ที่มาจากเมืองปาดูเดอเวนิซและประเทศเยอรมนีนั้นเอง

ถ้วยสำหรับรับประทานน้ำทำเป็นเกลียวให้ยืดเข้ายืดออกได้ สีขาว ๑๐ ใบ สีเขียว ๑๐ ใบ สีน้ำเงิน ๑๐ ใบ แต่ถ้วยชนิดนี้ให้หารูปต่าง ๆ แปลก ๆ และหารูปที่แปลกและสีต่าง ๆ ด้วย ถ้าหารูปและสีแปลก ๆ ได้แล้ว ก็ให้หามาอย่างละ ๒ ใบทุกอย่าง

กล้องขยายของเล็กให้ใหญ่อีก ๒ กล้อง

แก้วอย่างดีสำหรับดูของไกล ๕ คู่ ตามตัวอย่างซึ่งวัดศูนย์กลางโต ๒ นิ้ว แก้วนี้สำหรับใช้กับกล้องส่อง ๓ อัน

อีก ๒ อันนั้นให้แก้วโต ๑ นิ้วครึ่ง

กระจกต่าง ๆ

กระจกยาว	๑ ศอก ๑๐ นิ้ว	กว้าง	๑ ศอก ๒ นิ้ว	๓๑๐	แผ่น
,,	๑ ศอก	,,	๖ ๑/๓ นิ้ว	๖๕	,,
,,	๑ ศอก	,,	๑๑ นิ้ว	๓๒	,,
,,	๑ ศอก	,,	๗ นิ้ว	๙๑	,,

กระจกยาว	๑	ศอก	กว้าง	๗ นิ้ว	๕๙	แผ่น
,,	๑	ศอก	,,	๑ คืบ ๗ นิ้ว	๒๙	,,
,,	๑	ศอก	,,	๗ นิ้ว	๕๗	,,
,,	๑	ศอก	,,	๑ คืบ ๗ นิ้ว	๒๘	,,
,,	๓	ศอก ๖ นิ้ว	,,	๑ คืบ ๑๑ นิ้ว	๖	,,
,,	๒	ศอก ๔ นิ้ว	,,	๑ ศอก	๓	,,
,,	๒	ศอก ๙ นิ้ว	,,	๑ ศอก ๖ นิ้ว	๓	,,
,,	๑	ศอกสี่เหลี่ยม			๖	,,
,,	๑	ศอก ๒ นิ้ว	,,	๒ ๑/๓ นิ้ว	๒๑	,,
,,	๑	ศอก ๒ นิ้ว	,,	๒ ๑/๓ นิ้ว	๑๖	,,
,,	๑	ศอก ๒ นิ้ว	,,	๕ นิ้ว	๑๔	,,
,,	๑	ศอก	,,	๒ ๑/๓ นิ้ว	๑๒	,,
,,	๑	ศอก ๑ นิ้ว	,,	๒ ๑/๓ นิ้ว	๑๓	,,
,,	๑	ศอก	,,	๕ นิ้ว	๑๑	,,
,,	๑	ศอก ๒ นิ้ว	,,	๓ นิ้ว	๙	,,
,,	๑	ศอก	,,	๖ นิ้ว	๘	,,
,,	๑	ศอก ๑ นิ้ว	,,	๓ นิ้ว	๖	,,
,,	๑	ศอก ๒ นิ้ว	,,	๖ นิ้ว	๕	,,
,,	๑	ศอก	,,	๒ นิ้ว	๓	,,

รวมทั้งสิ้นเว้นแต่กระจกจำนวนแรกเป็นกระจก ๕๓๒ แผ่น

กระจกต่าง ๆ เหล่านี้ สำหรับจะใช้ประดับพระราชวังที่พระราชธานีกรุงศรีอยุธยา

ฉายกับบุตรชายใหญ่ และหลานชาย

กระจกสำหรับประดับพระราชวัง
เมืองลพบุรี

กระจกยาว	๑ ศอก	กว้าง	๕ นิ้ว	๓๒ แผ่น
,,	๑ ศอก	,,	๓ นิ้ว	๗๘ ,,
,,	๑ ศอก	,,	๓ ๑/๓ นิ้ว	๕๘ ,,
,,	๑ ศอก	,,	๒ นิ้ว	๓๐ ,,
,,	๑ ศอก	,,	๒ นิ้วครึ่ง	๓๐ ,,
,,	๑ ศอก	,,	๔ นิ้ว	๑๖ ,,
,,	๑ ศอก	,,	๑ คืบ ๓ นิ้ว	๑๖ ,,
,,	๑ ศอก	,,	๑ คืบ ๔ นิ้ว	๑๖ ,,
,,	๑ ศอก	,,	๑ คืบ ๕ นิ้ว	๑๖ ,,
,,	๑ คืบสี่เหลี่ยม			๓๐ แผ่น

รวมกระจกขนาดต่าง ๆ สำหรับประดับพระราชวังเมืองลพบุรี เป็นกระจก ๓๑๒ แผ่น

กระจกสำหรับประดับตามฝาผนัง ขนาดกว้างยาวเท่ากับที่เราได้นำไปเป็นตัวอย่างเมื่อเที่ยวก่อนอีก ๒๐๐ แผ่น

ตะกั่วแผ่นหนัก ๒ หาบ

กระจกสำหรับใส่บานพระทวารยาว ๕ ศอก ๕ นิ้ว กว้าง ๑ ศอก เป็นกระจกแผ่นเดียว ให้คนอยู่ข้างในมองออกมาเห็นข้างนอกได้ แต่อย่าให้คนอยู่ข้างนอกมองเข้ามาเห็นข้างใน ๔ แผ่น

กระจกยาว ๓ ศอก ๑ คืบ ๗ นิ้ว กว้าง ๒ คืบ ๒ นิ้ว อีก ๒ แผ่น

กระจกสำหรับบานประตู ๓ ประตู ยาว ๔ ศอก ๗ นิ้ว กว้าง

๑ คืบ ๕ นิ้ว ๖ แผ่น

กระจกสำหรับใส่ที่พระทวารนั้น ต้องเป็นกระจกที่ขยายของให้โต หรือของสิ่งเดียวให้เห็นเป็นหลายสิ่งก็ได้

เชิงเทียนกิ่งทำด้วยแก้วเจียระไนตามแบบตัวอย่าง ๑๐ อัน

จานรองสำหรับทำเป็นฐานเชิงเทียนแก้ว ๑๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปต่าง ๆ ๑๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปต่าง ๆ คล้ายลูกปัด ๑๐ อัน

แก้วทำเป็นลูกไม้รูปคล้าย ๆ กับดาว ๓๒๑ อัน

แก้วทำเป็นรูปลูกไม้ ๓๑๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปลูกไม้แต่ให้เล็กลงไป ๑๐๐๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น ๒๐๐ อัน

แก้วทำเป็นรูป มาเซา (**massao**) ๖๒๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น ๒๐๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่นแต่ให้เล็กลงไป ๓๐๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่นอีก ๘๒๑ อัน

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น แต่ให้เล็กลงไป ๑๙๐๑ อัน

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น แต่ให้เล็กลงไป ๑๗๘๖ อัน

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น แต่ให้เล็กลงไป ๑๕๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น แต่ให้เล็กลงไป ๕๗๑ อัน

แก้วทำเป็นรูปเม็ดพริกไทย แต่ปลายข้างหนึ่งแหลม ๑๒๐๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปเม็ดพริกไทย แต่ให้เล็กลงไป ๕๒๑ อัน

แก้วทำเป็นรูปเม็ดพริกไทย แต่ให้เล็กลงไป ๒๖๕๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปดอกไม้ ๔ ด้าน ๑๒๘๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปดอกไม้ ๔ ด้าน แต่ให้เล็กลงไป ๑๒๘๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปดอกไม้ ๔ ด้าน แต่ให้เล็กลงไป ๘๘๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปดอกไม้ ๔ ด้าน แต่ให้เล็กลงไป ๘๘๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปดอกไม้ ๔ ด้าน แต่ให้เล็กลงไป ๒๐๐๖ อัน

แก้วทำเป็นรูปดอกไม้ ๔ ด้าน แต่ให้เล็กลงไป ๒๐๐๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปดอกไม้ ๔ ด้าน แต่ให้เล็กลงไป ๓๒๕๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปดอกไม้ ๔ ด้าน แต่ให้เล็กลงไปอีก ๓๒๕๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปดอกไม้ ๔ ด้าน แต่ให้เล็กลงไป ๑๒๐๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปดอกไม้ ๔ ด้าน แต่ให้เล็กลงไป ๑๒๐๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น ๒๕๐๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น แต่ให้เล็กลงไป ๒๕๐๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น แต่ให้เล็กลงไป ๕๓๐๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปอย่างอื่น แต่ให้เล็กลงไป ๕๓๐๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปใบไม้เล็ก ๆ ๒๘๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปใบไม้เล็ก ๆ แต่ให้ย่อมลงไป ๑๖๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปใบไม้เล็ก ๆ แต่ให้ย่อมลงไป ๑๕๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปใบไม้เล็ก ๆ แต่ให้ย่อมลงไป ๑๒๐ อัน

แก้วทำเป็นรูปใบไม้เล็ก ๆ แต่ให้ย่อมลงไป ๘๐ อัน

เครื่องแก้วต่าง ๆ ตามบัญชีนี้มีตัวอย่างทั้งนั้น

รวมเครื่องแก้วต่าง ๆ เหล่านี้ทั้งสิ้นเป็นแก้ว ๓๕๖๖๐ ชิ้น

ลูกแก้วกลม ๒ อัน เป็นลูกแก้วแสดงเดือนดาวพระอาทิตย์อัน ๑

อีกอัน ๑ นั้นเป็นลูกโลก ลูกแก้วแสดงเดือนดาวนั้นให้ใช้ห้อยแขวนได้ และลูกโลกนั้นให้มีเท้าฐานตั้งได้ ทั้ง ๒ อันนี้ให้เขียนเป็นตัวอักษรไทย ลูกโลกทั้ง ๒ นี้ได้ทำแบบตัวอย่างให้ไปแล้ว

นาฬิกาพก ๒ เรือน ตลับให้ทำด้วยทองคำ

นาฬิกาพกอีก ๒ เรือน แต่ตลับให้ทำด้วยเงิน

อำพันเหลืองหลาย ๆ ก้อน ให้หาอย่างก้อนใหญ่ที่สุดที่จะหาได้

บัญชีผ้า ผ้าแพร และผ้าปักไหมทอง

เสื้อ ๑ ตัว สำหรับทำฉลองพระองค์พระเจ้ากรุงสยาม ให้ทำด้วยกำมะหยี่แดงปักไหมทองและเอาไข่มุกประดับ

ฉลองพระองค์อีก ๑ องค์ ทำด้วยกำมะหยี่แดงปักไหมทองและประดับไข่มุกเหมือนกัน แต่ไม่ต้องมีแขนเหมือนองค์ก่อน ฉลองพระองค์ทั้ง ๒ นี้ต้องมีลูกไม้กำมะหยี่ประดับ และให้มีเครื่องประดับด้วยไหม ไหมทอง และไข่มุกด้วย

ฉลองพระองค์อีก ๒ องค์ ทำด้วยกำมะหยี่สีเขียว มีเครื่องประดับเหมือนกับฉลองพระองค์ ๒ องค์ก่อน

ฉลองพระองค์อีก ๒ องค์ ทำด้วยกำมะหยี่สีน้ำเงิน มีเครื่องประดับเหมือนกับองค์ก่อน ๆ

ลูกไม้สำหรับติดฉลองพระองค์ทั้ง ๖ องค์นี้ ให้ทำด้วยกำมะหยี่แดงปักไหม ไหมทอง และประดับไข่มุกทุกองค์

ลายทองที่ปักนั้นต้องเป็นลายดุนสูงกว่าลายที่ปักด้วยไหม และ

ต้องระวังให้เนื้อผ้าเหมือนกับตัวอย่างที่ได้ส่งไปจากเมืองไทย

ฉลองพระองค์สีดำ ๒ องค์นั้น ต้องให้รีบทำให้แล้วโดยเร็วที่สุดที่จะทำได้ และถ้ามีโอกาสส่งได้เมื่อไร ก็ให้รีบส่งไปโดยเร็ว

เสื้อสักหลาดอย่างดี ๑ เสื้อ ตัวเสื้อนั้นให้ตัดอย่างแบบของฝรั่งเศส แต่แขนนั้นให้ทำอย่างแบบไทย

ผ้าปักไหมและไหมทอง ๓ ผืน ให้ปักลายไทยตามแบบตัวอย่างที่ได้รับไปแล้ว

ผืนที่ ๑ ให้ยาว ๖ ศอก ๙ นิ้ว กว้าง ๓ ศอก ๑ นิ้ว

ผืนที่ ๒ นั้น ให้ยาว ๘ ศอก ๑ คืบ กว้าง ๑ ศอกคืบ

ผืนที่ ๓ นั้น ให้ยาว ๑๐ ศอก กว้าง ๒ ศอก

ผ้าทั้ง ๓ ผืนนี้ ต้องให้เนื้อผ้าและฝีมือปักเหมือน ๆ กัน ต่างแต่ลายซึ่งได้ตัวอย่างไว้แล้ว และลวดลายที่จะปักนั้น ต้องให้เฉพาะพอดีกับแบบตัวอย่างเท่านั้น

ผ้าสักหลาดแดง ๓ ผืน กว้างยาวและลวดลายปักเหมือนผ้า ๓ ผืนก่อน ผ้าสักหลาดนี้ได้ทำตัวอย่างโดยเฉพาะให้แล้ว

ผ้าสีน้ำส้มอีก ๓ ผืน มีลวดลายปักเหมือนผืนก่อน ๆ

ผ้าสีน้ำส้มอีก ๓ ผืนเหมือนกับ ๓ ผืนก่อน ผิดกันแต่ลายดอกไม้ที่ปักนั้นเป็นดอกต่างกันเท่านั้น

ผ้าสักหลาดแดงกว้างเท่าตัวอย่าง แต่ยาว ๗๘ ศอก ปักไหมและไหมทองตามตัวอย่าง

ผ้าสีเขียวเนื้ออย่างดี

ผ้าสักหลาดขนสั้น ๒ ผืนพื้นทองเหมือนกับผ้าปักลายนี้ แต่สีนั้น

ต้องตามตัวอย่างที่ส่งให้ไปแล้ว

เสื่อทำด้วยผ้าลูกไม้ ๑๐ เสื่อ แต่ลูกไม้นั้นต้องทำตามลายไทย และเสื่อนั้นก็ให้ตัดอย่างแบบของไทย

ผ้าลูกไม้สำหรับประดับเสื่อนั้นให้เป็นลูกไม้แถบเล็ก ๆ และกว้างยาวตามตัวอย่าง

ผ้า ๖ ผืนให้ทำตามแบบที่ใช้กันในบ้านใหญ่ ๆ ในประเทศฝรั่งเศส

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ผ้า ๖ ผืนนี้คงจะต้องการใช้สำหรับปูโต๊ะ และคงหมายความว่าผ้าที่ทอมาจากเมืองแฟลนเดอร์

ผ้าอย่างเนื้อดีที่สุด ๔ ผืนสำหรับทำเป็นผ้าห่มของผู้หญิงไทยตามแบบตัวอย่าง ผ้านี้ให้ยาว ๔ แขน กว้าง ๖ คืบ

ผ้าทั้ง ๒ ชนิดนี้ ท่านราชทูตเดอโชมอง ได้รับรองว่าจะจัดหาให้

ผ้าพื้นทอง ๑ ผืน ปักไหมเป็นลายกิ่งไม้และดอกไม้ ตามตัวอย่าง

ผ้าพื้นเงิน ๑ ผืน ปักไหมและไหมทองเป็นลายดอกไม้ ตามตัวอย่าง

ผ้าแพรสีต่าง ๆ ๙ ผืน มีลายดอกไม้ทำด้วยไหมทองตามตัวอย่าง คือ สีแดง ๑ ผืน สีม่วง ๑ ผืน สีแดงด้าน ๑ ผืน สีเขียว ๑ ผืน สีขาว ๑ ผืน สีใบไม้แห้ง ๑ ผืน สีจันทน์ ๑ ผืน สีเทา ๑ ผืน สีดำ ๑ ผืน ผ้าทั้ง ๙ ผืนนี้ต้องเป็นแพรและปักเหมือนกันทั้ง ๙ ผืน

ผ้าตามตัวอย่าง ๑ ผืน พื้นสีแดง ดอกสีต่าง ๆ แซมไหมทองทั้งนอกและในดอก ตามตัวอย่าง

ผ้าตามตัวอย่างอีก ๑ ผืน แต่พื้นสีม่วง

ผ้าตามตัวอย่างอีก ๑ ผืน แต่พื้นสีลิ้นจี่

ผ้าตามตัวอย่างอีก ๑ ผืน แต่พื้นสีเขียว

ผ้าตามตัวอย่างอีก ๑ ผืน แต่พื้นสีน้ำเงิน

ผ้าตามตัวอย่างอีก ๑ ผืน แต่พื้นสีใบไม้แห้ง

ผ้าตามตัวอย่างอีก ๑ ผืน แต่พื้นสีขาว

ผ้าตามตัวอย่างอีก ๑ ผืน แต่พื้นสีดำ

ผ้าตามตัวอย่างอีก ๘ ผืนไม่มีดอก คือ สีแดง ๑ ผืน สีขาว ๑ ผืน สีม่วง ๑ ผืน สีลิ้นจี่ ๑ ผืน สีเขียว ๑ ผืน สีน้ำเงิน ๑ ผืน สีใบไม้แห้ง ๑ ผืน และสีดำ ๑ ผืน

ผ้าริ้ว ๑ ผืน พื้นแดงริ้วสีน้ำเงินปนทอง ตามตัวอย่าง

ผ้าริ้วทอง ๖ ผืน สีเหมือนกับผ้า ๘ ผืนก่อนเว้นแต่ขาดสีขาวและดำ

ผ้าสีต่าง ๆ ดอกทองตามตัวอย่าง คือพื้นแดง ๓ ผืน พื้นม่วง ๓ ผืน พื้นเขียว ๓ ผืน พื้นน้ำเงิน ๓ ผืน พื้นสีใบไม้แห้ง ๓ ผืน พื้นเหลือง ๓ ผืน และพื้นดำ ๓ ผืน

บัญชีของต่าง ๆ
ที่พระเจ้ากรุงสยามได้ส่งไปถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

และบัญชีของที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ กับสมเด็จพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงสยาม ได้ส่งไปถวายมกุฎราชกุมาร มกุฎราชกุมารี ท่านดุ๊กเดอบูรกอยน์ ท่านดุ๊กดังยู มองซิเออร์เซเนเล และมองซิเออร์เดอครัวซี

ของที่พระเจ้ากรุงสยามส่งไปถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

ปืนใหญ่ ๒ กระบอกยาว ๖ ฟีต เป็นปืนกลึงด้วยมือมิได้เอาเข้าไฟหล่อ มีปลอกเงิน ตั้งบนแท่นมีล้อ ฝังลายเงิน เป็นปืนที่ทำในเมืองไทย

กาน้ำ ทำด้วยทองแดงซึ่งเป็นแร่ที่มีราคามากกว่าทองคำ ๑ กา มีถาดรองพร้อม สำหรับล้างมือ กาน้ำนี้ได้ทำที่เมืองไทย ตามแบบของไทย

ชามอ่างทองคำมีลายดุน ๔ ด้าน มีถาดรองพร้อมทำด้วยทองคำเหมือนกัน ของสิ่งนี้ทำที่เมืองญี่ปุ่น

เรือลำเภาทองคำเรียกตามภาษาจีน เครื่องพร้อม ๑ อัน

ขวดยาดมทองคำ ๒ ใบ มีลายดุนอย่างแบบญี่ปุ่น ให้ใช้สำหรับตั้งบนชั้นก็ได้ หรือจะบรรจุใส่หีบญี่ปุ่นหิ้วไปไหนก็ได้

หีบเครื่องแต่งตัวทองคำมีฝาปิด ๑ อันสลักลายดุนอย่างแบบญี่ปุ่น

ถ้วยเล็ก ๆ ๒ ใบมีจานรองและวางบนกี๋ ทำด้วยทองคำสลักลายดุนอย่างแบบญี่ปุ่น

ถ้วยทองคำเล็ก ๆ ๒ ถ้วยไม่มีฝา ทำลายดุนละเอียดตามแบบญี่ปุ่น

กระปุกหมึกทองคำ ๑ กระปุก เป็นฝีมือญี่ปุ่นอย่างงดงามมาก

ตุ๊กตาจีนขี่นกยูง ๒ ตัว มือถือถ้วยเงิน ตุ๊กตาและนกยูงนั้นทำด้วยเงินกะไหล่ทองลงยา นกยูงนั้นมีลานไขให้เดินบนโต๊ะได้

หีบเงิน ๒ ใบ ปิดทองครึ่ง ๑

ขวดเงินใหญ่ ๒ ใบ มีสายรัดทอง มีถาดใหญ่รอง ๒ ใบ

ถ้วยเงินใหญ่มีถาดรองทำด้วยเงิน ๒ สำรับ เป็นฝีมือญี่ปุ่น

ฉายพร้อมกับ คุณหญิง บุตร ธิดา สะใภ้ และหลาน ๆ เมื่อวันที่ ๖ กันยายน ๒๕๐๒

ถ้วยใส่ชอกอเล็ตมีฝาปิด ทำด้วยเงิน ๒ คู่

ถ้วยน้ำชาทำด้วยเงิน ๒ ใบ

ถ้วยน้ำชาแต่ย่อมหน่อยมีถาดรอง ทำด้วยเงิน ๒ ใบ มีฝาทำเป็นลายกิ่งไม้ ทำด้วยเงินเหมือนกัน

กาน้ำใหญ่ทำด้วยเงิน ๒ ใบ ทำอย่างแบบไทย มีถาดรองทำด้วยเงินเหมือนกัน

อับใส่ยาสูบฝีมือญี่ปุ่น ๑ อัน

ตุ๊กตาจีนขี่ม้า ๒ ตัว มือถือถ้วย ม้านั้นมีลานไขให้เดินได้ ตุ๊กตาและม้าทำด้วยเงินอย่างแบบจีน

นกยางยืนอยู่บนเต่า ๒ ตัว ทำด้วยเงิน เป็นฝีมือจีน

ตุ๊กตาทำด้วยเงิน ๒ อัน เป็นฝีมือจีน มีลานไขให้เดินได้ ถือถ้วย

หีบญี่ปุ่นใหญ่ ๒ ใบ ข้างในเขียนลายดอกไม้ ฝังลายเงิน ทาน้ำมันเงาอย่างงาม เป็นฝีมือญี่ปุ่น

หีบขนาดกลาง ๒ ใบ ฝังลายเงินและมีลายดอกไม้

หีบเล็ก ๆ ทำเป็นเกล็ดเต่า ๒ ใบ คาดเงิน ฝีมือจีน เป็นของที่หากันมาก

กระบะใหญ่ ๔ อัน คาดเงิน เป็นฝีมือญี่ปุ่น

หีบเล็กคาดเงิน ๑ ใบ เป็นฝีมือญี่ปุ่น

โต๊ะเขียนหนังสือทาน้ำมันฝังลวดเงิน ๒ โต๊ะ

โต๊ะทาน้ำมันเงาฝังลวดเงิน ๑ โต๊ะ เป็นฝีมือญี่ปุ่น

ลับแลไม้ ๒ ลับแล เป็นฝีมือญี่ปุ่น ลับแลนี้มี ๖ กลีบ ซึ่งเป็นของที่พระเจ้ากรุงญี่ปุ่นส่งมาถวายพระเจ้ากรุงสยาม

ลับแลทำด้วยแพรพื้นสีน้ำเงินปั๊กรูปนก ๑ ลับแล

ลับแล ๑ อันใหญ่กว่าลับแลที่กล่าวมาแล้ว เป็นฝีมือกรุงปั๊กกิ่ง

กระดาษรูปใหญ่ ๒ แผ่น ๆ ๑ เป็นรูปนก อีกแผ่น ๑ เป็นรูปดอกไม้

บัญชีของที่สมเด็จพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงสยาม ส่งไปถวายมกุฎราชกุมารี

กาน้ำทองคำฝีมือญี่ปุ่น ๑ อัน

หีบบีดทองรูปกลมของญี่ปุ่น ๑ ใบ

หม้อสำหรับใส่ชอกอเล็ตทำด้วยทองคำ เป็นฝีมือญี่ปุ่น ๑ ใบ

หีบกลมเล็กบีดทองของญี่ปุ่น ๑ ใบ

ถ้วยทองคำใบเล็ก มีถาดเงินรอง ๑ ใบ เป็นฝีมือญี่ปุ่น

ขวดเงินใหญ่ ๑ ใบ มีสิงโตหมอบอยู่ข้างบน เป็นฝีมือญี่ปุ่น มีถาดเงินรอง

โถเงินมีฝาบีด ๒ โถ มีสิงโตหมอบอยู่ข้างบน เป็นฝีมือญี่ปุ่น

โถเงินอีก ๒ โถ แต่ย่อมหน่อย

หม้อใส่ชอกอเล็ตทำด้วยเงิน ๑ ใบ เป็นฝีมือญี่ปุ่น

ถ้วยเงินใบใหญ่ ๒ ใบ เป็นฝีมือญี่ปุ่น

ถ้วยเงินใบเล็กมีจานรองเป็นของญี่ปุ่น ๑ ใบ

ถ้วยเงินใบเล็กมีจานรองทำด้วยเงินอีก ๒ ใบ

ถ้วยเงินเล็กมีจานรองทำด้วยเงิน มีลายดอกไม้ญี่ปุ่น ๒ ใบ

รูปหัวใจใหญ่ทำด้วยเงิน ฝีมือญี่ปุ่น ๑ อัน

ตุ๊กตาผู้หญิงญี่ปุ่นทำด้วยเงินกะไหล่ทองลงยา ๒ ตัว ตุ๊กตานี้มือถือถ้วย และมีลานไขให้เดินได้

หีบเล็กมีหูทำด้วยเงิน ๑ ใบ เป็นฝีมือญี่ปุ่น

ฉากไม้ญี่ปุ่น ๑๒ กลีบ ๑ ฉาก มีรูปนกและรูปต้นไม้ ขอบปิดทอง

ฉากแพร ๑๒ กลีบใหญ่ ๑ ฉาก แพรพื้นสีม่วง เขียนลายสัตว์และต้นไม้ ระบายสีต่าง ๆ

ฉากแพรเล็ก ๑ ฉากเขียนลายภาพจีน งามมาก

หีบไม้ทาขาว ๒ หีบ เขียนลายดอกไม้สีต่าง ฝังลวดทองแดง

เสื้อญี่ปุ่น ๒ ตัวงามอย่างที่สุด และเสื้อญี่ปุ่นธรรมดาอีก ๑ เสื้อ

กระปุกหมึกทำเป็นเกล็ดเต่า ๑ อัน กั้นเป็นช่อง ๆ

ที่สำหรับใส่หนังสือเลี่ยมเงิน ๒ อัน

กระบะ รูปต่าง ๆ ฝีมือญี่ปุ่น รวม ๒๓ อย่าง

หีบญี่ปุ่นเป็นเถา ๔ เถา

กระปุกหมึกทำเป็นเกล็ดเต่า ฝีมือญี่ปุ่น ๒ กระปุก

หีบกลมพื้นแดงฝังลายเงิน ฝีมือญี่ปุ่น ๑ หีบ

หีบญี่ปุ่นอีก ๑ หีบ

หีบ ๔ เหลี่ยม ๑ หีบ มีตลับเล็ก ๆ ๑๒ ตลับ ของญี่ปุ่น

เครื่องแต่งตัวผู้หญิงญี่ปุ่นทำด้วยกระ ๑ เครื่อง

หีบญี่ปุ่น ๘ เหลี่ยม ๑ หีบ ในหีบนี้มีหีบเล็ก ๆ รูปแปลก ๆ หลายหีบ

เครื่องแต่งตัวผู้หญิงญี่ปุ่นทาแดงอีก ๑ เครื่อง

โต๊ะกระฝังลายเงิน ๑ โต๊ะ

โต๊ะญี่ปุ่นเล็ก ๆ ทาแดง ๑ โต๊ะ
หีบทาน้ำมันเงางามมาก ๑ หีบ
หีบญี่ปุ่นทาน้ำมันเงา ผังลายทองแดงงามมากอีก ๓ หีบ
หีบกลมใหญ่ ๒ ชั้น เขียนลายดอกไม้ทอง ๑ หีบ
ลิ้นชักกั้นเป็นช่อง ๆ ๑ อัน
กระบะใหญ่ผังลายเงิน ๒ อัน
กระบะใหญ่ทาน้ำมันเงาอย่างญี่ปุ่นอีก ๒ อัน
หีบทาชาดแดง ผังลวดเงิน ๒ หีบ
หีบทาน้ำมันเงา เขียนลายดอกไม้สีเขียวและทอง ๒ หีบ
พัดไม้ไผ่บุแพร ๒ เล่ม
หีบทาน้ำมันเงาดำผังลายทองแดง ๒ หีบ
ยังมีเครื่องลายครามอย่างงามที่สุดอีก ๖๕๐ ชิ้น

บัญชีของที่สมเด็จพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงสยาม ส่งไปถวายท่านดุ๊กเดอบูรกอยน์

หม้อใส่ชอกอเล็ตทำด้วยทองคำ มีถาดเงินรอง เป็นของฝีมือญี่ปุ่น ๑ หม้อ

โถเงิน ๑ โถ ในโถนั้นมีตุ๊กตาเล็ก ๆ เวลารินน้ำใส่โถตุ๊กตานั้นกลอยขึ้นมา

หีบกลมหุ้มเงิน เป็นของฝีมือญี่ปุ่น ๑ หีบ

โถเงินมีฝาปิด และมีสิงโตหมอบอยู่บนหลังฝา เป็นฝีมือ

ญี่ปุ่น ๑ โถ

ถ้วย ๒ หู มีจานรองทำด้วยเงิน เป็นฝีมือญี่ปุ่น ๑ ถ้วย

เครื่องโต๊ะสำหรับรับประทานอาหาร เป็นเครื่องโต๊ะของพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น ๑ เครื่อง เครื่องโต๊ะนี้ทำรูปแปลกและเป็นของทำยากด้วย

เครื่องสำหรับเดินทางทาน้ำมันเงา ๑ เครื่อง

กระบะอย่างงามของญี่ปุ่นรวม ๒๖ ชนิด

หีบญี่ปุ่นเล็ก ๑ หีบ ซึ่งนับว่าเป็นของที่แปลก

โต๊ะทาน้ำมันเงา เป็นของญี่ปุ่น ๑ โต๊ะ

หีบญี่ปุ่น ๒ หีบ ในหีบนี้มีถาดทาน้ำมันเงาเล็ก ๆ หลายใบ

หีบไม้ทาน้ำมันเงา ข้างนอกสีแดงเข้ม ข้างในทาดำ ๒ หีบ

หีบต่าง ๆ ฝีมือญี่ปุ่น ๑๒ ใบ

หีบใหญ่ ทาน้ำมันเงาอย่างญี่ปุ่น ๑ หีบ

โคมทำด้วยแพร มีภาพคน ๒ โคม ของสิ่งนี้เป็นของมาแต่เมืองตังเกี๋ย และฝีมือที่ทำนั้นทำอย่างแปลกมาก

โคมใหญ่กลม ขอบเป็นลวดเงินอีก ๒ โคม

เสื่อสำหรับนอน ๒ ตัว เสื่อ ๑ สีม่วงแดง อีกเสื่อ ๑ สีแดง

พรมกำมะหยี่แดงปักลายทอง ๑ ผืน ขอบพรมนั้นทำด้วยกำมะหยี่สีเขียว ปักลายทองเหมือนกัน

พรมเมืองจีน ทำด้วยไหมสีแดง ปักลายดอกไม้ ๑ ผืน

พรมเมืองอินเดีย ทำด้วยไหมสีขาว ดอกทอง และลายดอกปักด้วยไหมสีต่าง ๆ ๒ ผืน

คช คือ พลอยสีเขียวเกิดในกระเพาะสัตว์ต่าง ๆ ๙ เม็ด

หีบทาน้ำมันเงาดำ ดอกทอง ๒ หีบ

กระบี่ ๒ ชนิด ฝังทองแดง ฝักไม้ลายทอง

และมีเครื่องลายครามทุก ๆ อย่างอีก ๑๕๐๐ หรือ ๑๕๕๐ ชิ้น

บัญชีของต่าง ๆ ที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ ส่งไปถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

เก้าอี้ทอง ๑ เก้าอี้

ถ้วยเงินมีเท้าและมีฝาปิด สลักลายดุนเป็นทอง ๑ ถ้วย

หีบเงินเล็ก ๆ ฝีมือญี่ปุ่น ๒ หีบ

หม้อใส่ชอกอเล็ตทำด้วยเงิน เป็นของฝีมือญี่ปุ่น ๓ หม้อ

ถ้วยเงินใหญ่ ๖ เหลี่ยมฝีมือญี่ปุ่น ๑ ถ้วย

ถ้วย ๕ เหลี่ยม ๒ ถ้วย

ถ้วย ๒ หู ๓ ขา ๒ ถ้วย

ถ้วยทำเป็นแบบอย่างอื่นอีก ๒ ถ้วย

ถ้วยกลมฝีมืออย่างเดียวกัน ๒ ถ้วย

ถ้วย ๘ เหลี่ยม มีหู ๒ หู แต่ไม่มีเท้า ๒ ถ้วย

กาเงินสำหรับต้มน้ำ ๑ กา

ถ้วยเล็ก ๆ มีหู ๆ เดียว ๒ ถ้วย

หม้อใส่ชอกอเล็ต ๒ หม้อ

ของเล็ก ๆ ๔ อย่าง ของนี้ใช้สำหรับเผาเครื่องหอม

ตลับใส่ยาสูบ ๑ ตลับ

ตลับใส่ยาสูบใหญ่กว่าอันก่อน ๑ ตลับ

หีบมีพานรองทำด้วยทองแดง ๑ หีบ

เครื่องลายคราม

เครื่องลายครามรูปต่าง ๆ ๑๕๐ ชิ้น

หีบลายครามอย่างแบบญี่ปุ่น ๖ หีบ

เท้าสำหรับรองเตียงทาน้ำมันเงาอย่างญี่ปุ่น ๔ อัน

เครื่องแต่งตัวผู้หญิงญี่ปุ่น ๓ เครื่อง

ตลับใส่แป้ง ๒ ตลับ

หีบทาน้ำมันเงาสำหรับใส่หวี ๑ หีบ

หีบกั้นช่อง ๕ ช่องสำหรับใส่เครื่องยา ๒ หีบ

กระบะ ๓ อัน

ช้อนทำด้วยโมรา ๒ คัน

เสื้อผู้หญิงไทย ทำด้วยทองและแพร ๑ ตัว เสื้อตัวนี้จะได้เอาไว้ทำเป็นตัวอย่าง

ผ้า ๑ ผืน

ยันโน Jenneau ซึ่งได้มอบให้มองซิเออร์ซำเบรักษาไว้

หีบญี่ปุ่น ๑ หีบ บรรจุรังนกเต็มหีบ

โถลายครามใหญ่รูปต่าง ๆ ๗ ใบ เป็นของจีน ๓ ใบ เป็นของญี่ปุ่น ๔ ใบ

รูปโบสถ์เล็ก ๆ ทำด้วยไม้กะลำพัก ๒ รูป ๆ ๑ ฝังลวดทอง อีก

รูป ๑ ฝังลวดทองแดง

นอแรด ๒ นอ ๆ ๑ เป็นนอตัวเมีย

นกทำด้วยลายคราม ๒ ตัว

ถ้วยลายครามมีจานเงินรอง ๒ ใบ เป็นของฝีมือญี่ปุ่น

ตุ๊กตาเป็นรูปผู้หญิงจีนทำด้วยเงินและอำพัน มีลานไขให้เดินได้

หีบเล็ก ๆ ทำที่กรุงโตกีโอเมืองหลวงญี่ปุ่น ฝังลวดเงิน ๓ หีบ

หีบเล็ก ๆ อีก ๔ หีบ

เครื่องแต่งตัวผู้หญิงญี่ปุ่น ๑ เครื่อง

เครื่องเขียนหนังสือของญี่ปุ่น ๑ เครื่อง

ตู้เล็ก ๆ มีประตู ๒ บาน ทาน้ำมันเงาฝังลายทองแดงกะไหล่ทอง ๑ ตู้

ที่ใส่สมุดทาน้ำมันเงาฝังลายเงิน ฝีมือญี่ปุ่น ๑ ที่

โต๊ะทาน้ำมันเงาของญี่ปุ่น ๑ โต๊ะ

หีบกลมฝีมือจีน ๑ หีบ

ฉากเล็ก ๆ ๖ กลีบ ของจีน ๑ อัน

หีบเขียนหนังสือทาน้ำมันเงาเขียนลายทอง ฝีมือญี่ปุ่น ๑ หีบ

ลายครามทำเป็นรูปสุนัข ๑ อัน

นอกจากนี้ยังมีเครื่องลายครามอย่างงาม ๆ อีก ๓๒ ชิ้น

ของที่สมเด็จพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงสยามส่งไปถวายท่านดุ๊กดังนั้น เหมือนกับที่กล่าวมาข้างบนนี้แล้ว

บัญชีของต่าง ๆ ที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ ฝากไปให้ท่านมาควิศเดอเซเนเล

โถทองคำ ฝีมือญี่ปุ่น ๑ ใบ

กระปุกเงินสำหรับใส่เกลือ ๒ กระปุก

หม้อเงินสำหรับใส่ชอกอเล็ต ๒ หม้อ

หม้อใส่ชอกอเล็ตใหญ่กว่าใบก่อนทำด้วยเงิน ลวดลายทำด้วยทอง ๑ หม้อ

ถ้วยเงินใหญ่ ๑ ถ้วย

โถเล็ก ๆ มีฝาทำด้วยเงิน ๒ โถ

ถ้วยเงินมีจานรอง ๑ ถ้วย

ขวดเงินเล็ก ฝีมือญี่ปุ่น ๒ ขวด

เครื่องแต่งตัวของผู้ดีเมืองญี่ปุ่น ทาน้ำมันเงาดำดอกทอง ๑ เครื่อง

กระบะรูปต่าง ๆ ๓ อย่าง

หีบทาแดง ๘ เหลี่ยม ๑ หีบ ในหีบนั้นมีหีบเล็ก ๆ หลายใบ

หีบเล็กทาน้ำมันเงา ฝังลายเงิน ๑ หีบ

หีบเขียนหนังสือทาน้ำมันเงา ๑ หีบ

ตู้เล็ก ๆ มีชั้น ๔ ชั้น ๑ ตู้

กล่องทาน้ำมันเงาดำมีลิ้น ๔ ลิ้นดอกทอง ๑ กล่อง

หีบเขียนหนังสือ ทาน้ำมันเงาฝีมือญี่ปุ่น ๑ หีบ

ตู้ทาน้ำมันเงาฝีมือญี่ปุ่น มีลิ้นชัก ๑ ตู้

กล่องกระฝีมือญี่ปุ่น ๑ กล่อง

หีบเล็ก ๆ ทาน้ำมันเงาแปลกมาก ๔ หีบ

เสื่อนอนของญี่ปุ่น งามมาก ๑ เสื่อ

นอแรด ๒ นอ

ฉาก ๑๘ กลีบ ทาน้ำมันเงาฝีมือจีน ๒ ฉาก ๆ นี้ แปลกมาก

ตู้ใหญ่ของญี่ปุ่น ๑ ตู้ แปลกมาก

หีบบรรจุรังนก ๑ หีบ

ยันโน Jenneau ๔ อัน

ใบชา ๔ หีบ

นอกจากนี้ยังมีเครื่องลายครามทั้งเล็กและใหญ่ รวม ๑๙๐ ชิ้น เครื่องลายครามเหล่านี้ บางสิ่งงามมาก และบางสิ่งเป็นของเก่าแก่มาก

ยังมีของต่าง ๆ อีกที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้ฝากมาให้ท่านมา-ควิศเดอครัวซี

และยังมีของต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก ที่ได้ฝากมาให้ท่านบาทหลวงเดอชัวซีและท่านราชทูต ซึ่งล้วนแต่เป็นของทั้งดงามอย่างที่สุด

บัญชีของต่าง ๆ ที่พระเจ้ากรุงสยาม ได้ส่งมาพระราชทานมกุฎราชกุมารฝรั่งเศส

ดาบญี่ปุ่นคาดทองแดง ๒ เล่ม คือ เป็นดาบใหญ่มีด้ามไม้ยาว

กาน้ำทองคำ ฝีมือญี่ปุ่น ๑ กา

หีบเขียนหนังสือ ๑ หีบ ลูกกุญแจนั้นทำด้วยทองคำ

กาทองคำสำหรับใส่น้ำชา ๑ กา

ถ้วยทองคำสลักลายกิ่งไม้ ๑ ถ้วย เป็นของฝีมือญี่ปุ่นแปลกมาก

โถทองคำ ฝีมือญี่ปุ่น ๑ โถ

โถเงินมีจานรองฝีมือญี่ปุ่น ๑ โถ

หม้อใส่ชอกอเล็ต มีดอกไม้ทอง ๑ หม้อ

หม้อใส่ชอกอเล็ตอีก ๑ หม้อ

หม้อใส่ชอกอเล็ต สลักลายดุนเป็นดอกไม้ทอง ฝีมือญี่ปุ่นอีก ๑ หม้อ

หม้อเงินมีฝาปิดทำด้วยเงิน ๒ ใบ ใบ ๑ ทำเป็นรูปกะรอก

หีบเขียนหนังสือทำด้วยเงิน เป็นฝีมือญี่ปุ่น ๑ ใบ

ถ้วยเงินมีฝาปิด ลายทอง มีสิงโตหมอบอยู่บนหลังฝา ๒ ถ้วย

ถ้วยเงินใหญ่ ๑ ถ้วย ฝีมือแปลกเป็นของญี่ปุ่น

ถ้วยเงินฝีมือญี่ปุ่น ๒ ใบ

ถ้วยเงินเล็กมีจานรองและมีลายทอง ๒ ถ้วย

ถ้วยเงินเล็กมีจานเงินรองทำเป็นลายกิ่งไม้อีก ๒ ถ้วย

ถ้วยทำเป็นรูปอย่างอื่นอีก ๒ ถ้วย

ตลับใส่ยาสูบทำด้วยเงิน ฝีมือญี่ปุ่น ๑ ตลับ

ขันน้ำใหญ่มีถาดรองทำด้วยเงิน ฝีมือญี่ปุ่นงามมาก ๑ ใบ

ตุ๊กตาเป็นรูปผู้หญิงญี่ปุ่น ๒ ตัว ตุ๊กตานั้นถือถ้วยเงินมีจานรองอยู่ในมือ ถ้าเอาสุราหรือน้ำรินลงไปในถ้วยตุ๊กตานั้นก็อยากเดินเอง

ปูทำด้วยเงิน ๑ ตัว บนหลังปูนั้นมีโถ และมีลานไขให้ปูเดินได้ด้วย

โถฝีมือจีนเป็นลายใบไม้ ๑ โถ

โถมีลายกิ่งไม้ใบไม้และลูกไม้อีก ๑ โถ

ชามเล็กทำด้วยศิลา มีงูพันอยู่รอบ ๑ ใบ

ชามเล็กทำด้วยศิลา ฝีมือทำอย่างประณีต ๒ ใบ

สิงโตจีนทำด้วยศิลาก้อนเดียว ๑ ตัว

กาน้ำเล็กทำด้วยศิลา ๑ อัน

เสื่อนอนของญี่ปุ่น ฝีมือทำอย่างประณีต ๑ เสื่อ

พรมกำมะหยี่เขียว มีลายดอกไม้ ๑ ผืน

พรมทำด้วยไหม มีลายดอกไม้สีต่าง ๆ ๑ ผืน

ตู้เล็ก ๆ ฝังลวดเงิน ฝีมือญี่ปุ่น ๒ ใบ

หีบเล็ก ๆ ทำด้วยทองแดงและทาน้ำมันเงาแบบญี่ปุ่น ๑ ใบ

โต๊ะเขียนหนังสือฝังลวดเงิน ฝีมือญี่ปุ่น ๒ โต๊ะ

baud eyei ขอบเงิน ๔ อัน

หีบเล็ก ๆ กรอบเงิน ๑ หีบ

กระบะทั้งใหญ่และเล็ก เป็นของฝีมือญี่ปุ่นงามมาก รวม ๒๑ ใบ

หีบเขียนหนังสือทำเป็นเกล็ดเต่า ๒ ใบ

หีบเขียนหนังสือทาน้ำมันเงาอย่างญี่ปุ่นอีก ๓ ใบ

โต๊ะเล็ก ๆ ทาน้ำมันเงา ฝีมือญี่ปุ่น ๑ ตัว

กล่องกระแบนเล็ก ๑ กล่อง

หีบเขียนหนังสือเล็ก ของญี่ปุ่น ๑ ใบ

ตู้เล็ก ๆ มีลิ้นชัก ๑ ตู้

หีบญี่ปุ่น ๔ ใบ

หีบญี่ปุ่น ๑ ใบ ข้างในมีตลับทาน้ำมันเงา ๑๒ ใบ

หีบใหญ่ทาน้ำมันเงา ดอกทอง ๑ ใบ

หีบเล็กทาแดง ๒ ใบ

เครื่องแต่งตัวคนผู้ดีญี่ปุ่น ๑ เครื่อง

โคมแขวนทำด้วยแพร มีลายดอกไม้ต่างๆ ขอบทำด้วยเงิน ๒ โคม

ตู้ญี่ปุ่นเล็ก ๑ ตู้

ลับแลญี่ปุ่นทำด้วยไหมงามมาก ๒ อัน

หีบทาแดง ๑ ใบ ทาดำ ๑ ใบ รวม ๒ ใบ ของญี่ปุ่น

หีบลงพื้นสีเขียวลายทอง ๑ หีบ

ฉากบังประตู ทำด้วยไม้ทาน้ำมันเงา มีภาพญี่ปุ่น ๑ อัน

หีบทาน้ำมันเงา ลายทองและเงิน ๒ ใบ

กะลำพักอย่างดี หนัก ๖ ปอนด์ครึ่ง (ฝรั่งเศส)

นอกจากของเหล่านี้ ยังมีเครื่องลายคราม ทั้งชิ้นเล็กและชิ้นใหญ่ อันเป็นสิ่งล้วนแต่งามทั้งนั้น รวม ๓๔๓ ชิ้น

พิมพ์ที่โรงพิมพ์กีรณสาร 62 ถนนปั้น (วัดแขก) สีลม โทร 31558 นายกระมล กีรณสาร ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ.2505

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ทีรณสาร 62 ถนนปั้น (วัดแขก) สีลม โทร 31558 นายกระมล ทีรณสาร ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. 2505